

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**KIRIM TATARLARINDA KOLEKTİF BELLEK VE KİMLİK:
SÜRGÜN, İŞGAL VE SAVAŞ**

YÜKSEK LİSANS

Liliia MAKHSUDOVA

EKİM-2025

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**KIRIM TATARLARINDA KOLEKTİF BELLEK VE KİMLİK:
SÜRGÜN, İŞGAL VE SAVAŞ**

YÜKSEK LİSANS

Liliia MAKHSUDOVA

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Gülmelek DOĞANAY

EKİM-2025

TRABZON

ONAY

Liliia MAKHSUDOVA tarafından hazırlanan “Kırım Tatarlarında Kolektif Bellek ve Kimlik: Sürgün, İşgal ve Savaş” adlı bu Çalışma 28.10.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç. Dr. Çağrı ÇOLAK	Başkan	☐	☐	
Doç. Dr. Gülmelek DOĞANAY	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Pınar AYDOĞAN	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, etik kurul onayının alındığını, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Liliia MAKHSUDOVA

28.10.2025

ÖNSÖZ

Kolektif bellek, geçmişte yaşanan tarihsel olayların yalnızca hatırlanmasından ibaret olmayıp, bu olayların nasıl anlamlandırıldığı ve kolektif kimliğin inşasında nasıl bir rol üstlendiği bağlamında merkezi bir öneme sahiptir. Bir ulusun değerler sistemi, aidiyet duygusu ve kültürel sürekliliği büyük ölçüde kolektif belleğin yön verdiği anlatılar üzerinden şekillenir. Bu nedenle kolektif bellek, tarihsel deneyimlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan dinamik bir yapı olarak, toplumsal yapının ve kimliğin sürdürülebilirliğinde belirleyici bir unsur hâline gelmektedir.

Bu çalışma, Kırım Tatarlarının kolektif belleğinde yer eden kültürel süreklilik ve ailevi gelenekler, mekânsal aidiyet duygusu ve Kırım'ın taşıdığı sembolik anlam, tarihsel travmalar ve sürgün deneyiminin bellekteki yansımaları ile geleceğe dair umut ve beklentiler çerçevesinde şekillenen kimlik inşa süreçlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma konusunun belirlenmesi ve çalışmanın hazırlanması sürecinde, yol gösterici katkıları ve desteğiyle her zaman yanımda olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Gülmelek Doğanay'a sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca tez sürecinde karşılaştığım tüm zorluklara rağmen daima yanımda olan kıymetli aileme ve her zaman destek olan arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ekim, 2025

Liliia MAKHSUDOVA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X

GİRİŞ	1-5
-------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE.....	6-38
1.1. Kolektif Bellek ve Kimlik.....	6
1.2. Toplumlar Nasıl Hatırlar?	6
1.3. Kolektif Kimlik	10
1.4. Kırım Tatarlarının Kökeni ve Tarihi	13
1.4.1. Kırım Yarımadası ve Kırım Tatarları.....	13
1.4.2. Kırım Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu	15
1.4.3. Kırım'ın Rusya Tarafından Ele Geçirilmesi ve Çarlık Rus İmparatorluğu Dönemindeki Kırım Tatarlarının Durumu	17
1.4.4. Kırım Tatarlarının Göç Hareketleri.....	18
1.4.5. Birinci Dünya Savaşı, 1917 Rus Devrimi ve Kırım Tatarları	21
1.4.6. Kırım Tatarlarının Sürgünü (18 Mayıs 1944)	23
1.4.7. 1989 Sonrası Kırım Tatarlarının Vatana Dönüş Süreci.....	25
1.5. Rusya-Ukrayna İlişkileri ve Kırım Tatarları	27
1.5.1. 2010 Sonrası Ukrayna ve Rusya Arasındaki İlişkilerin Derinleşmesi ve Artan Gerilimler	27
1.5.2. Kırım'ın İlhakı	30
1.5.3. 2014'ten Günümüze Ukrayna-Rusya İlişkilerinde Dönüşüm	32
1.5.4. 2014 Kırım'ın İlhakı ve 2022 Rusya-Ukrayna Savaşının Kırım Tatarları Üzerindeki Sosyal ve Politik Yansımaları	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE BULGULAR	39-77
2.1. Nitel Araştırma.....	39
2.2. Yorumsamacı Yaklaşım (Hermenötik)	40
2.3. Derinlemesine Mülakat	42
2.4. Veri Toplama Süreci ve Analizi.....	44
2.5. Araştırmanın Bulguları.....	47
2.5.1. Demografik Özellikler	47
2.5.2. Kültürel Süreklilik ve Ailevi Gelenekler	49
2.5.3. Mekânsal Aidiyet ve Kırım'ın Sembolik Değeri	53
2.5.4. Kimlik Tanımlamaları ve Etnonim Tercihleri.....	56
2.5.5. 1944 Sürgünü: Kolektif Bellekte Travmatik Bir Kırılma Noktası	61
2.5.6. Anavatan Özlemi ve Geri Dönüş Süreci	66
2.5.7. 2014'ten Günümüze Kırım Tatarlarının Sosyokültürel Durumu	68
2.5.8. Tarihsel Belleğin İnşası ve Affetme Anlayışının Sınırları: Kırım Tatarlarının Kolektif Kimliği Bağlamında Bir Değerlendirme.....	70
2.5.9. Kimlik, Bellek ve Umut Arasında: Kırım Tatarlarının Geleceğe Yönelik Beklentileri	74
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	81
EKLER.....	94
ÖZGEÇMİŞ.....	99

ÖZET

Kolektif bellek, bir ulusun geçmiş deneyimlerini anlamlandırması ve bunların etkilerini değerlendirmesi açısından hayati bir öneme sahiptir. Kırım Tatarları örneğinde ise tarihsel deneyimler yalnızca geçmişin hatırlanması değil, aynı zamanda kimlik ve aidiyet duygusunun pekiştirilmesi açısından da temel bir yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kolektif bellek, hem kültürel sürekliliğin sağlanmasında hem de geleceğe dair umutların diri tutulmasında işlevsel bir araç niteliğindedir. Son yıllarda Kırım Tatarları üzerine yapılan araştırmaların sayısı artsa da, bu çalışmaların büyük bir kısmının tarihsel konulara odaklandığı; buna karşın kimlik, kolektif bellek ve toplumsal yapı gibi sosyokültürel boyutlara yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu çalışma literatürdeki söz konusu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi olarak derinlemesine mülakat (yarı yapılandırılmış) tekniğinden yararlanılmıştır. Derinlemesine mülakatlar, 18-65 yaş aralığında yer alan 15 katılımcı ile gerçekleştirilmiş ve bulgular çalışmanın kuramsal çerçevesiyle tutarlı şekilde yorumlanmıştır. Araştırma bulguları Kırım Tatar halkının hem tarihsel hem de güncel zorluklarla mücadele sürecinde kolektif belleğin yaşatılması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasının, ulusal kimliğin korunması açısından vazgeçilmez bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kırım Tatarları, Kolektif Bellek, Kimlik, Aidiyet.

ABSTRACT

Collective memory holds vital importance for a nation's understanding of its past experiences and the assessment of their ongoing impact. In the case of the Crimean Tatars, historical experiences serve not only as a means of remembering the past but also as a fundamental element in reinforcing identity and a sense of belonging. In this context, collective memory functions as a crucial tool both in ensuring cultural continuity and in sustaining hope for the future. Although recent years have witnessed a growing number of studies on the Crimean Tatars, the majority of these works predominantly focus on historical aspects, while sociocultural dimensions such as identity, collective memory, and social structure remain relatively underexplored. This study aims to address this gap in the literature.

In this study, the in-depth interview (semi-structured) technique was employed as a qualitative research method. In-depth interviews were conducted with 15 participants between the ages of 18 and 65, and the findings were interpreted in line with the theoretical framework of the study. The research findings demonstrate that, in the face of both historical and contemporary challenges, the preservation and intergenerational transmission of collective memory play an indispensable role in maintaining national identity among the Crimean Tatars.

Keywords: Crimea, Crimean Tatars, Collective Memory, Identity, Belonging.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Katılımcıların Demografik Nitelikleri.....	48



KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
AP	: Avrupa Parlamentosu
ATO	: Terörle Mücadele Operasyonu
ATR	: Atlant Tele Radyo
BM	: Birleşmiş Milletler
BTÜ	: Bursa Teknik Üniversitesi
Doç. Dr.	: Doçent Doktor
DHC	: Donetsk Halk Cumhuriyeti
EurAsEC	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
FSB	: Federal Güvenlik Servisi
GB	: Gümrük Birliği
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
K	: Katılımcı
KTMK	: Kırım Tatar Millî Kurultayı
KTMM	: Kırım Tatar Millî Meclisi
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
LHC	: Luhansk Halk Cumhuriyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NKVD	: İçişleri Halk Komiserliği
ÖSSC	: Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
S.	: Sayfa
SB	: Sovyetler Birliği
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
Vs.	: Vesaire
Y. Lisans	: Yüksek Lisans

GİRİŞ

Kırım Tatarlarının kolektif belleğinde, tarihsel olaylardan kaynaklanan derin travmalar önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Rus İmparatorluğu'nun uyguladığı baskıcı politikalar, kitlesel göçler, 1944 yılında gerçekleşen sürgün ile Stalin dönemindeki otoriter rejim uygulamaları derin travmatik izler bırakmıştır. Bu tarihsel deneyimler; kültürel kimliğin bastırılması, toplumsal yapının parçalanması, anavatanlarından zorla uzaklaştırılmaları gibi çok boyutlu etkiler yaratmıştır. Söz konusu acılar, yalnızca bireysel düzeyde değil, kolektif bellekte de derin izler bırakmış; aynı zamanda Kırım Tatarlarının kültürel kimliğini yeniden inşa etmelerinde, direniş pratiklerini geliştirmelerinde ve toplumsal dayanışma ruhunu pekiştirmelerinde belirleyici bir rol oynamıştır.

1783 yılında Rus Çarlığı'nın Kırım'ı ilhak etmesi, uzun yıllar Osmanlı himayesinde yarı bağımsız bir yapıya sahip olan Kırım Hanlığı'nın sona ermesine ve Kırım Tatarları açısından tarihsel bir dönüm noktasının yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte Kırım, Çarlığın kolonizasyon politikalarının hedefi haline gelmiştir (Başer, 2010). Bu dönemde, ekonomik kaynakların Rus kontrolüne girdiği ve kültürel olarak Kırım Tatarlarının geçmişleriyle bağlarının koparılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu ilhak sonrasında Kırım Tatarları büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Böylelikle, Kırım Tatarları Anadolu'ya göç etmiş ve 1783 ile 1922 tarihleri arasında yaklaşık 2 milyona yakın Kırım Tatarı ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır (Baharçipek ve Osman, 2015).

Kırım Tatarlarının siyasi ve toplumsal kaderini etkileyen bir diğer önemli kırılma noktası ise 1917 Bolşevik Devrimi olmuştur. Devrim sonrası, Çarlık rejiminin yıkılmasıyla birlikte Rus olmayan halklar kısa süreliğine de olsa kendi kaderlerini tayin etme imkânı bulmuşlardır. Bu bağlamda Kırım Tatarları da kendi siyasi yapılanmalarını oluşturarak bağımsızlıklarını ilan etmiş, ancak bu özerklik kısa ömürlü olmuştur. Bolşeviklerin Kırım'ı işgaliyle birlikte, Kırım Tatarlarına yönelik baskılar yeniden artmış; millî kültür, dil ve kimliğe yönelik yok etme politikalarıyla bölgenin Ruslaştırılması hedeflenmiştir. Bu baskıcı süreç, özellikle Stalin döneminde doruk noktasına ulaşmış ve Sovyetler Birliği'nin (SB) asimilasyoncu politikaları ağır insan hakları ihlallerine yol açmıştır. Kırım Tatarları, 1944'te Kırım Yarımadası'ndan Orta Asya'ya sürgün edilerek Stalin ve sonrasındaki Sovyet rejiminin Kırım Tatar ulusal mirasını bastırması ve Kırım'ı Slavlaştırma çabalarına maruz kalmışlardır (Seçil, 2006). Sovyet Birliği'nin kendinden olmayan uluslara karşı, özellikle Stalin döneminde yapmış olduğu sürgünler tüm dünyada bilinmesine rağmen, bu sürgünlerden en çok etkilenen halkların başında Müslüman-Türk unsurların yer aldığı gerçeği, çoğu zaman çeşitli sebeplerle göz ardı edilmiştir (Gürhan, 2017). Bu sürgün ve ardından başlayan vatana dönüş mücadelesi, Kırım Tatarlarının ulusal kimliklerini kazanma sürecinde önemli bir rol oynamıştır.

Bu sebeple Kırım Tatarları, tarih boyunca çeşitli kültürel gruplara ev sahipliği yapmış Kırım Yarımadası'nda, Rus hâkimiyetinin başlamasıyla çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır (Ercan ve Kolçak, 2023). Günümüzde, 2014'teki Rus ilhakıyla birlikte Kırım Tatarlarının toplumsal yaşamı ciddi baskılara maruz kalmış, özellikle toplanma ve örgütlenme hakları üzerinde yoğun kısıtlamalar uygulanmaya başlanmıştır. 2014 yılından sonra artan siyasi baskılar ve özellikle 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı ile birlikte, Kırım Tatarları karşı karşıya kaldıkları zorluklar daha da artmıştır. Seferberlik ilanı sonrası birçok Kırım Tatarı, güvenlik endişeleri ve ekonomik nedenlerle Kırım'ı terk etmek zorunda kalmış; göç ve diaspora hareketleri yeniden yoğunlaşmıştır.

Kırım Tatarları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında Kırım Tatarlarının, diğer uluslar gibi, kolektif tarih anlayışı geliştirdikleri ortaya konmaktadır. Bu konuda çalışmalar yapan Aydıngün ve Yıldırım'a (2010) göre, Kırım Hanlığı "Altın Çağ" olarak mitleştirilmekte ve bu mit, Kırım Tatarlarının kimliklerini özgürce yaşadıkları tarihsel bir anıyı temsil etmektedir. Safran'ın (1991) vurguladığı üzere, mit yalnızca geçmişin romantik bir yansıması değil, aynı zamanda güncel kimlik üretimi ve aidiyet duygusunun merkezinde yer alan sembolik bir referanstır. Williams'a (1997) göre ise Kırım Hanlığı'nın Altın Çağ miti, Kırım Tatarlarının kolektif kimliğinin inşasında kritik bir rol oynamaktadır. Kırım Tatar ulusu, bu dönemi hem tarihsel bir gerçeklik hem de sürekli hatırlanan bir kültürel simge olarak aktarmaktadır. Dolayısıyla, Kırım Tatarlarının Altın Çağ miti üzerinden şekillenen kolektif bellek, topluluk üyelerinin kimliklerini ve aidiyet duygusunu yalnızca tarihsel deneyimlere dayandırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve söylemler aracılığıyla sürekli yeniden üretilen bir sosyal inşa sürecinin de parçası olarak işlev görür.

Bu noktada, kimlik olgusunun toplumsal inşa boyutuna dikkat çekmek önemlidir. Berger ve Luckmann'ın (2022) vurguladığı üzere kimlik ve toplumsal kategoriler büyük ölçüde "sosyal inşa" sürecinin ürünüdür. Benzer şekilde Calhoun (1994), millî kimlik ve etnik kimliğin sabit ya da doğal kategorilerden ziyade toplumsal müzakere ve söylem içerisinde şekillendiğini ifade etmektedir. Kırım Tatarlarının ulusal kimlik inşa süreci ve mekân aidiyetini ele alan hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. Allworth'un (1998) belirttiği gibi, Kırım Tatarları Osmanlı'da Müslüman milletin bir parçası olmakla birlikte 19. yüzyılda Rus baskıları ve kitlesel göçler sonucunda kendilerini ayrı bir "Kırım Tatar milleti" olarak tanımlamaya başlamışlardır. Biletska'nın (2013) ortaya koyduğu üzere, bu dönemde vatan ve anavatan kavramları kimlik inşasında merkezî bir rol üstlenmiştir. Özellikle Kırım, terk edilen toprak olmasının ötesinde, kolektif belleğin ve ulusal kimliğin yeniden üretildiği sembolik bir "anavatan" işlevi görmektedir. Günümüzde Kırım Tatarları her ne kadar farklı coğrafyalarda diaspora toplulukları olarak yaşamış olsalar da, Toprak'a (2013) göre Kırım, topluluklar için yalnızca tarihî bir vatan olmanın ötesinde, kimlik ve aidiyet duygusunun sembolik merkezi olarak büyük önem taşımaktadır. Bu aidiyet duygusunun sürdürülmesinde, Uehling'in (2004) vurguladığı gibi mekân aidiyeti (*place belonging*) çok önemli bir rol oynamaktadır; çünkü bireyler hem fiziksel hem de kültürel olarak Kırım'a bağlılıklarını koruyarak kimliklerini yeniden üretmekte ve diaspora toplulukları içinde toplumsal bağlarını güçlendirmektedir.

Kırım Tatarlarının kültürel adaptasyon ve melezleşme süreçleri üzerine yapılan çalışmalar da mevcuttur. Saydam'a (1997) göre, Kırım Tatarlarının Osmanlı topraklarına göçü, topluluk için hem kültürel hem de toplumsal bir adaptasyon sürecini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Aydın (2021), melezleşme (*cultural hybridity*) kavramını, Kırım Tatarlarının göç ettikleri ortamda hem kendi geleneklerini korumalarını hem de yeni çevreye uyum sağlamalarını tanımlamak için kullanmaktadır. Entegrasyon süreciyle birlikte, Kırım Tatarları hem kendi etnik kimliklerini sürdürmüş hem de yeni toplumsal bağlar kurarak aidiyet duygusunu yeniden üretmişlerdir. Fakat Kırım Tatarlarının kolektif belleği, Kırım'da yaşamayı sürdüren ve sürgüne uğrayan bireylerin deneyimlerini de içermektedir. Sancar (2011), hatırlama sürecini geçmişte yaşanan sürgün, katliam ve toplumsal baskıların unutulmaması ve topluluk içinde aktarılması süreci olarak tanımlar. Bu bağlamda, özellikle 1944'teki sürgün ve 2014'teki Kırım'ın ilhakı gibi olaylar, Kırım Tatarlarının kolektif belleğinde en somut örnekler olarak öne çıkmaktadır. Muratova (2024), bu tür travmaların topluluğun kimlik ve aidiyet algısını derinden etkilediğini ve kolektif bellekte kalıcı bir yer edindiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, travmatik deneyimlerle başa çıkma yolları da ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu noktada Sunata (2020), affetmeyi travmatik tarihsel olaylar karşısında bireylerin ve toplulukların duygusal yüklerini işleme ve toplumsal barışı yeniden tesis etme çabalarını açıklayan önemli bir çerçeve olarak sunmaktadır. Benzer şekilde, Yankova'ya (2019) göre hafıza mekânları ve hatırlama figürleri, diaspora topluluklarının geçmişle bağ kurmasını sağlayan ve kültürel ile kimliksel sürekliliği destekleyen merkezî unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Böylece, Kırım Tatarlarının kolektif kimlik, aidiyet ve kolektif bellek süreçlerinin anlaşılması, ulusun kimlik inşası ile tarihsel ve sosyokültürel bağlamının daha iyi kavranmasına imkân tanımaktadır. Literatüre bakıldığında doğrudan Kırım Tatarlarının toplumsal hafızasına odaklanan çalışmalar sık rastlanılmadığı görülmektedir. Örneğin Sunata'nın (2020) kolektif bellek üzerine yapmış olduğu çalışma Türkiye'de yaşayan Çerkeslere dayanmaktadır. Muratova (2024) ve Yankova (2019) ise tarihsel bellek ve aidiyetini incelemiş olmalarına rağmen, söz konusu çalışmalar diaspora bağlamında kolektif bellek ve kimlik aktarım mekanizmalarını derinlemesine ele almamış ve Türkiye'de yaşayan Kırım Tatarlarını kapsamamıştır. Bu çalışma, Türkiye'de yaşayan Kırım Tatarlarını doğrudan saha verileriyle inceleyerek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Özellikle "göç", "anavatan özlemi" ve "kuşaklar arası aktarım" bağlamında, Kırım Tatarlarının kimlik ve kültürel sürekliliğini ortaya koyması açısından farklılaşmaktadır. Böylece, Kırım Tatarlarına dair yapılan son dönem araştırmalarda tarihsel süreçlerin ön plana çıkmasına karşın, kolektif kimlik, kolektif bellek, aidiyet ve toplumsal yapılar gibi sosyokültürel boyutların yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu eksiklik, Kırım Tatarlarının kolektif kimliğinin oluşumu ve kolektif belleğinin nesiller arası aktarım mekanizmalarının anlaşılmasında önemli bir boşluk yaratmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma literatürdeki söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Kırım Tatarlarının tarihsel ve sosyokültürel deneyimleri bağlamında; aile tarihi ve yaşam öyküleri, kültürel mirasın kuşaklar arası aktarımı, mekânsal bellek ve toplumsal topografya ile bireysel hatıralarda ortaya çıkan travma anlatıları çerçevesinde kolektif kimlik inşa

süreçlerini incelemek ve bu süreçlerin kolektif bellek üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Araştırma bireysel deneyim ve anlatılar temelinde gerçekleştirilmekte olup, Kırım Tatarlarının kültürel devamlılık ve kimlik oluşum süreçlerini anlamaya odaklanmaktadır. Çalışma, özellikle kolektif travmanın nesiller arası aktarımı ve kolektif bellekteki etkilerini incelemektedir. Bu çalışmada etnokültürel kimliğin inşasında kolektif belleğin bir etkisinin olup olmadığı Kırım Tatarları bağlamında sorunsallaştırılmaktadır. Çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

Hipotez 1. Kültürel ve ailevi geleneklerin sürdürülmesi etnokültürel kimliğin oluşumunda önemli bir role sahiptir.

Hipotez 2. Kırım'ın kolektif bellekteki hatırlama biçimi mekânsal aidiyetin ve dolayısıyla kolektif kimliğin oluşumunda etkilidir.

Hipotez 3. Etnonim kullanımları ve kimlik tanımlamaları; millî, etnik ve kültürel kimliklerin yeniden anlamlandırılmasını mümkün kılan canlı bir süreç niteliği taşımaktadır.

Hipotez 4. 1944 Sürgünü'nün kolektif bellekte yarattığı travmatik kırılma, Kırım Tatarları arasında güçlü bir "hatırlama kültürü"nün oluşumunda belirleyici bir rol oynamaktadır.

Hipotez 5. Anavatan özlemi ve geri dönüş süreci, Kırım Tatarlarının kolektif kimlik bilincinin pekişmesinde ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Hipotez 6. Kırım Tatarlarının 2014 sonrası sosyo-kültürel durumundaki değişimler, diaspora topluluklarında göç eğilimlerini güçlendirerek "yuva" algısının bağlamsal olarak yeniden şekillenmesine neden olmaktadır.

Hipotez 7. Tarihsel belleğin inşası ve affetme anlayışının sınırları, kolektif kimliğin değerlendirilmesinde, kültürel sürekliliğin yeniden inşasında ve kuşaklar arası aktarımda belirleyici bir rol oynamaktadır.

Hipotez 8. Kimlik, kolektif bellek ve umut ilişkisi; Kırım Tatarlarının hem toplumsal bağlarını korumasında hem de gelecek algısını biçimlendirmesinde belirleyici bir mekanizma oluşturmaktadır.

Bu çerçevede tez çalışması iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, kavramsal ve tarihsel çerçeve kapsamında kolektif bellek ve kolektif kimlik kavramları literatür taraması yoluyla incelenmiştir. Ardından, Kırım Hanlığı'nın tarihinden başlayarak günümüze kadar, Rusya ve Ukrayna arasındaki jeopolitik gelişmelerin Kırım Tatar kimliği üzerindeki etkileri kapsamlı şekilde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, araştırmanın metodolojisi ve elde edilen bulgular kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Araştırmada nitel yöntemlerden derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Bulgular, 2025 yılı Haziran-Temmuz döneminde, 18-65 yaş aralığındaki 15 katılımcıyla elde edilmiştir. Trabzon'da bulunan katılımcılarla görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş; ayrıca Türkiye'nin farklı illeri ve Kırım'da çevrim içi yapılan görüşmelerle veri seti zenginleştirilerek çalışmanın kapsayıcılığı artırılmıştır. Bu yöntemler, araştırmanın

güvenilirliğini ve geçerliliğini desteklemiş ve Kırım Tatarlarının tarihsel ile güncel deneyimlerine dair kapsamlı bir analiz yapılmasına imkân sağlamıştır.



BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1. Kolektif Bellek ve Kimlik

Kolektif bellek ve kimlik kavramları, tarihsel deneyimlerin ve bunların toplum üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bellek, her ulus için büyük bir öneme sahiptir. Bellek ve hatırlama, bir toplumun kültürel, tarihsel ve kimliksel değerlerini muhafaza eder ve bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Hatırlama, kimliğin çimentosudur (Margalit, 1997, s. 201). Bu nedenle, belleğin korunması ve canlı tutulması, bir toplumun, ulusun varlığını ve sürekliliğini sağlamak açısından kritik bir rol oynamaktadır. Kolektif bellek, bir grubun geçmiş deneyimlerini nasıl hatırladığı ve bu hatıraları nesilden nesile nasıl aktardığıyla ilgilenirken; kolektif kimlik ise bu hatıraların grup üyeleri arasında ortak bir aidiyet ve dayanışma duygusu oluşturmadaki rolünü açıklamaktadır. Bu başlık altında, kolektif bellek ve kimlik kavramları ile bu kavramlar arasındaki ilişki kuramsal bir çerçevede ele alınacaktır.

1.2. Toplumlar Nasıl Hatırlar?

Kolektif bellek kavramı, bir topluluğun geçmişine dair genel kabulleri ve topluluğun üyelerinin geçmişle ilgili bilgisini belirleyen bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, somutlaşmış, şematik imgelerde ifade edilen ve “objektif bellek” olarak adlandırılan yapılandırılmış imgelerin yanı sıra, toplumsal pratiklerde ve kolektif eylemlerde de kendini gösteren bir hafıza anlayışını içermektedir. Kolektif bellek kavramı, akademik bir ilgi alanı olmanın dışında “geçmişle hesaplaşma, geçmişle yüzleşme” başlıkları altında gündelik hayatı etkileyen ve geçmişi algılama biçimimizi değiştiren kuşatıcı bir kavramdır (İnce, 2010, s. 10).

Aynı zamanda bazı araştırmacılar tarafından kolektif bellek, toplumsal hafıza veya tarihi hafıza olarak da tanımlanmaktadır. Çeviker’in (2009) belirttiği gibi, kolektif bellek her bireyin ve toplumun kendi özgün geçmişine dair bir anlayışı temsil eder. O’Connor (2022), kolektif belleğin oluşumunu ve toplulukların geçmişlerini nasıl hatırladıklarını analiz ederek, bu süreçleri üç ana modda açıklar: Kanonik bellek, sıvı bellek ve lokal bellek. Kanonik bellek, resmî ve kurumsal anlatılar aracılığıyla belirlenen ve genellikle devlet veya büyük toplumsal kurumlar tarafından desteklenen bir bellek biçimidir. Sıvı bellek daha esnek ve değişkendir ve bireylerin ve toplulukların sürekli olarak yeniden yorumladıkları anılarla ilişkilidir. Lokal bellek ise belirli bir topluluğun veya yerin özel tarihine odaklanır ve yerel hikâyeler ile deneyimler etrafında şekillenir. Grupların yaşadığı tarihsel süreçlerle birlikte deneyimlerinin aktarılması, bu kolektif bellek içinde seçici bir süzgeçten geçer. Toplumsal süreçler içinde bireysel bellek de büyük bir öneme sahiptir. Fakat Halbwachs (2020), bireysel belleğin toplumsal bağlamlardan ayrı olarak düşünülemeyeceğini ve hatırlama sürecinin her zaman toplumsal çerçevelere dayandığını savunmaktadır. Bu çerçeveler; aile, din ve eğitim gibi çeşitli

toplumsal grupların etkisiyle şekillenir ve bireylerin anılarını nasıl organize edip yeniden inşa ettiklerini belirler.

Schacter (2002), bireysel bellekle ilgili yedi bozulmadan bahseder: “Anıların zamanla solması”, “detayların kaybolması”, “belirli isimlerin veya yerlerin unutulması gibi çeşitli bozulmaların yanı sıra anılara yanlışlıkla zaman ve mekâna atfedilmesi”, “dış etkilerin anıları çarpıtması”, “yanıltıcı hatıralar oluşturma eğilimi” ve “bazı anıların tüm çabalarımıza rağmen unutulmamış gibi var olmaya devam etmesi” gibi durumları sıralar. Aynı zamanda Connerton (1989), kolektif bellek kavramını, bireylerin geçmişi hatırlama ve yeniden inşa etme süreçlerinin toplumsal bağlamlarla iç içe geçtiğini vurgulayarak açıklamaktadır. Ona göre, ritüeller ve törenler, toplumsal grupların kimliklerini koruyup sürdürmelerine olanak tanımaktadır ve bedenın belleği de toplumsal pratikler ve alışkanlıkların aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Halbwachs (1985), bireyin belleğinin yalnızlık içinde değil, toplumsal etkileşimlerle şekillendiğini ve belleğin her zaman toplumsal bağlamda belirlendiğini savunur. Ona göre, kişisel anılar bile, sosyal gruplar arasındaki iletişim ve etkileşimle oluşur. Bu nedenle, bellek her zaman toplumsal bir nitelik taşır ve bireyler asla tamamen bireysel bir bellek oluşturmazlar, aksine her zaman toplulukların bir parçasıdır. Geçmişin hatırlanma biçimi, toplumun meşruiyeti ve kimliği açısından hayati bir öneme sahiptir ve bu hatırlama süreci, toplumun iç dinamikleri tarafından şekillendirilebileceği gibi iktidarın da müdahalesiyle yönlendirilebilir.

Bu çerçevede bellek ve kültür arasındaki sıkı ilişkiyi ifade eden Assmann (2011), bellek türlerini iletişimsel bellek ve kültürel bellek olarak ikiye ayırır. Kültürel bellek; tarihsel olayların, mitlerin ve sembollerin kuşaklar boyunca aktarılmasıyla oluşur ve toplumsal kimliğin inşasında merkezî bir rol oynar. İletişimsel bellek, kişisel deneyimlerin ve günlük etkileşimlerin ürünüken; kültürel bellek daha uzun vadeli ve kurumsallaşmış bir geçmiş aktarımını içerir. Aynı zamanda kolektif bellek kavramı belirli bir ulus devlet politikasına bağlı olan ve toplumdaki her kesimi kapsayan bir hafıza modeli olarak, toplumsal kimlik oluşumunu ve tarihî bilincin oluşturulmasını merkeze almaktadır. Bu durum negatif bellek olarak adlandırılan olgunun oluşumuna da yol açmıştır. Negatif bellek kavramı, Koselleck’e (2002) göre iki şekilde kullanılabilir. İlk olarak, belleğin içeriği bağlamında kaydedilen olayların rahatsız edici, itici ve nefret uyandırıcı niteliklerini ifade eder. Diğer bir anlamda ise negatif bellek, bu olumsuz içeriğin aktive edilmesine karşı bir direnç veya reddetme durumunu anlamına gelir. Bu durumda, negatif hatırlama terimi, geçmişteki olumsuz olayların unutulması veya bastırılması çabasıdır. Ulusal kimlik inşasında etkili olan kolektif bellek, belirli tarihî olayların anlatımı ve yorumlanmasıyla şekillendirilirken; bu süreçte toplumun farklı gruplarının deneyimleri ve belleği de dikkate alınır. Dolayısıyla, bu perspektif toplumun tarihî bilincini oluşturan ve meşruiyetini sağlayan önemli bir unsurı temsil eder.

Kolektif bellek; kimlik, tarih, travma, kültürel miras, mekân, anma pratikleri ve tarih gibi kavramlarla sıkı bir ilişki içerisindedir ve bu bağlamda çok boyutlu bir tartışma zemini sunar. Nora’ya (1996) göre, bellek bireysel ve çoklu bir olgudur; buna karşın tarih, tekil bir olgu olarak

evrensel bir otoriteye sahiptir — herkesin sahip olduğu ancak hiç kimsenin tam anlamıyla sahiplenemediği bir otorite. Belleğin tarihe geçişi, her grubu kendi tarihini yeniden canlandırma yoluyla kimliğini tekrar tanımlamak zorunda bırakmıştır. Belleğin görevi herkesi kendi tarihçisi yapmaktır (Nora, 2022, s. 31). Nora (1996), bu ayrımı daha da derinleştirerek, bellek mekânları (*lieux de mémoire*) kavramı aracılığıyla, belleğin belirli fiziksel, simgesel ya da işlevsel çerçeveler etrafında nasıl şekillendiğine ve bu mekânların kolektif bellek içindeki rolüne dikkat çeker. Bellek mekânları, geçmiş somutlaştıran müzeler, anıtlar, tarihî yapılar, mezarlıklar, bayraklar, kutlamalar, halk hikâyeleri ve dijital platformlar gibi çeşitli alanlarla kolektif belleği şekillendirir.

Ayrıca Nora'nın (1996) ifadesiyle, bellek bir çerçeve olarak düşünülmeli ve nasıl kullanıldığıyla ilgilenilmelidir. Geçmişle ilişki “hatırlama” üzerinden, bir “hatırlama kültürü” biçiminde ve “hesaplaşma politikası” olarak kurulabileceği gibi; “unutma” aracılığıyla, bir “unutma kültürü” ve “bastırma politikası” olarak da kurulabilir (Schlink, 1998, s. 94). Sancar'ın (2015) “geçmiş politikası” terimi, bir devletin belirli bir dönemde geçmişle ilişkisini ifade eder; ancak bu terim, siyasi karar mercilerine atıfta bulunarak, devletin genel kararlarını ve somut uygulamalarını içerir. Sturken'in (1997) belirttiği gibi, tarihçiler hem bireysel hem de kolektif belleği şekillendirirken, kişisel anılar da tarih yazımında değerli kaynaklar olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, bazı araştırmacılar tarihin hem bireylerin hem de toplumların sahip olduğu bir tür kolektif bellek olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Neyzi (2011), resmî tarih anlatıları ile bireysel ve kolektif bellek arasındaki çatışmaları vurgulayarak, belleğin sadece geçmiş hatırlama işlevi olmadığını, aynı zamanda bugünün kimlik ve aidiyet duygularını şekillendiren dinamik bir süreç olduğunu öne sürer. Bu kavramlar, toplumların kendilerini anlamalarına ve gelecekteki eylemlerini yönlendirmelerine yardımcı olabilirler. Mälksoo (2023), bellek politikalarının toplumsal kimlik, tarih yazımı ve ulusal anı gibi kavramlarla etkileşim içinde olduğunu vurgular. Fridman (2022), dijital platformların da geçmişin anlatımında alternatif bir ses olarak ortaya çıktığını ve bu platformların toplumsal değişimde etkili olduğunu açıklamaktadır. Böylece, Bodemann'ın (1996), elleği bir tiyatro sahnesine benzeten görüşü oldukça aydınlatıcıdır. Ona göre, kolektif bellek, geçmişin seyirci topluluğunun önünde sergilenen temsiliyle benzerlik gösterir, bu da belleğin sabit ve değişmez olmadığını, aksine toplumsal süreçlere bağlı bir mücadele alanı olduğunu göstermektedir.

Toplumların geçmişte yaşadığı acı verici olaylar, yalnızca bireysel hafızalarda değil, aynı zamanda kolektif bellek yapılarında da derin izler bırakmaktadır. Bu tür travmatik deneyimler, toplumsal kimliğin şekillenmesinde ve tarihsel anlatıların oluşturulmasında önemli bir rol üstlenir. Travmatik deneyimlerin kolektif bellekteki bu belirleyici konumu, Assmann'ın kültürel bellek kuramı ile Döbler'in kolektif bellek anlayışı çerçevesinde daha da netlik kazanmaktadır. Assmann ve Czaplicka'nın (1995) kültürel bellek üzerine yaptığı çalışma, geçmişin kaderini koruyarak günlük hayattan uzaklaşan ve kültürel oluşumlar aracılığıyla aktarılan sabit noktalarıyla süreklilik sağlayan bir bellek türünü tanımlar. Döbler'in (2022) kolektif bellek hakkındaki görüşleri, bireylerin günlük

etkileşimlerde alışkanlık kazanma ve kurumsallaşma süreçlerinde üretilen bir yapı olan kolektif belleği içselleştirerek objektif bir gerçeklik olarak deneyimlediğini ve yeniden üretme yeteneğine sahip olduğunu öne sürer. Assmann'a (2011) göre, kolektif bellek, tarihsel anıların kuşaklar arasında aktarılmasında merkezî bir rol oynar ve bu bellek, hatırlama figürleri aracılığıyla şekillenir. Ulusal kahramanlar, edebiyat ve sanat figürleri ya da efsanevi karakterler gibi figürler, kolektif bellekte önemli bir yer tutan, geçmişin anlamını ve kimliğini yaşatan sembolik figürlerdir.

Ayrıca Halbwachs'ın (2020) belirttiği gibi, kolektif bellek, onu taşıyan kişilerle birlikte var olmaktadır. Bu, kolektif belleğin yalnızca yaşayan ve gerçek bir grupla ilişkilendirilebileceği anlamına gelmektedir. Kolektif bellek sürece katılanların grup üyeliğinin bir kanıtı olarak, somut zaman ve mekânla birlikte somut kimlikleri de içermektedir. Anılarımız kolektiftir; tek başımıza katıldığımız olaylar ve gördüğümüz şeyler hakkında olsalar dahi başkaları tarafından bize hatırlatılır (Halbwachs, 2023, s. 30). Dolayısıyla, kültürel ve kolektif bellek, toplumların geçmişleriyle olan ilişkilerini ve kimliklerini şekillendirmede önemli bir role sahiptirler. Schuman ve Scott'a (1989) göre, kolektif bellek kavramı geniş ve dar anlamlarda kullanılır. Dar anlamda, kişisel deneyimlerin toplum içindeki ortak hatıralarına işaret ederken, daha geniş anlamda ise toplulukların ortak algı ve değerlendirmelerini ifade eder. Volkan (1997) ise grup kimliğinin oluşumunda tarihî travma ve şan kavramlarının önemli olduğunu belirtir. Gruplar, travmatik deneyimleriyle nesiller boyunca tarihsel düşmanlığı sürdürme eğilimindedirler, bu da üyelerinde korku, umutsuzluk ve kurban hissi yaratabilir. Ulusal kimliğin oluşumunda belleğin merkezî bir rol oynadığı belirtilirken, Smith'in (1996) vurguladığı gibi, bellek olmadan kimlik olmaz ve kimlik olmadan da ulus olmaz. Bellek ve kimlik arasında güçlü bir bağlantı vardır. Gillse'e (1994) göre hem bireysel hem de grup kimliği, zaman ve mekânda ayrılık iddiası ve bunun hatırlanması üzerinden şekillenir. Böylece, insanlar sadece bir gruba ait olma ilişkisine girmekle kalmaz, aynı zamanda geçmiş, şimdi ve gelecek duygusunu da kazanırlar. Bu süreçte, hatırlananların içeriğinin değişmesi ve unutma, ayrılmaz parçalarıdır.

Connerton'a (1989) göre, geçmiş, bellek aracılığıyla sürekli olarak şimdiki anın ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirilir. Megill (1998), kriz anlarında insanların geçmişe artan bir yoğunlukla döndüğünü savunurken, Evans (2003) ise özellikle siyasi değişim veya kriz anlarında tarihsel geçmişin öneminin daha belirgin hâle geldiğini ve toplumun olayları değerlendirme biçiminde bir dönüşüm yaşayabileceğini belirtir. Kriz dönemleri, toplumun belleğini ve dokusunu etkileyen önemli zaman dilimleridir. Savaşlar, soykırımlar, doğal afetler gibi trajik olaylar kolektif bellekte derin izler bırakmaktadır. Sancar (2015), farklı dönemlerde yaşanan siyasi çalkantılar, insan hakları ihlalleri, etnik ve dinî çatışmalar gibi olayların kolektif bellekte yer aldığını belirtmektedir. Bu tür travmatik olaylar, toplumun dayanışmasını güçlendirirken aynı zamanda bölünmelere de neden olmaktadır. Bu süreçler, toplumun yapısını önemli ölçüde etkilerken aynı zamanda uzun vadeli sonuçlar doğurmaktadır.

Olzak (1989), çeşitli toplumsal olayların, protestoların, devrimlerin ve diğer toplu eylem biçimlerinin toplumsal eylem alanındaki önemini vurgular. Bozan (2018) tarafından belirtildiği gibi, savaşlar ve yıkımlar sadece maddi kayıplarla sınırlı değil, aynı zamanda kolektif belleğini de etkileyerek nesilleri kimliksiz bırakabilir ve güçlü aidiyet bilincini sarsabilir. Bu tür felaketlerin etkisi, kolektif belleğin modernleşme sürecinde çeşitli politik müdahalelere tabi tutulduğunu ve bu müdahalelerin kökenlerini sekülerleşme hareketleri, teknolojik ilerlemeler, bilimsel ve siyasi devrimler gibi faktörlere dayandırmaktadır. Isurin'e (2017) göre, kolektif olaylar belleği şekillendirir. Toplumsal travmaların uzun vadeli etkilerine dair vurgu yapan Zara (2018), örneğin Yahudi Soykırımı veya daha yakın tarihlerde gerçekleşen Ruanda Soykırımı ve Kuzey İrlanda'daki uzun süreli çatışmalar gibi büyük trajedilerin doğrudan mağdurların yanı sıra sonraki kuşakları da derinden etkilediğini ve toplumsal birliğe inanmada zorluklar yaşatabileceğini ifade ederken, bununla paralel olarak Karatay (2020) tarihsel ve toplumsal travmaların sadece maruz kalanları değil, sonraki nesilleri de etkileyerek kuşaklar boyu süren fiziksel ve psiko-sosyal yakınmalara yol açabileceğini belirtir. Bu perspektifler, toplumsal travmaların uzun vadeli ruh sağlığı üzerindeki etkilerine odaklanarak birbirini tamamlayıcı bir şekilde ele alınmaktadır. Çekem'in (1997) belirttiği gibi, insanlar yüzyıllar boyunca baskı, şiddet ve silahlı çatışmalar nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Pennebaker vd.'nin (2013) işaret ettiği gibi, politik olaylar kolektif bellek süreçlerine dâhil edilmektedir. Bu süreçte, devletler, askerî veya aşırı silahlı gruplar siyasi ve askerî hedeflerine ulaşmak için insanları zorla yerlerinden etmişlerdir. Bu nedenle, zorunlu göçler ve sürgünlerden en fazla etkilenen gruplar genellikle toplumun en marjinalleşen kesimi olmuştur. Bilgin'e (2013) göre kolektif bellek, topluluğun ihtiyaçları doğrultusunda geçmişi şekillendirerek ortak bir anı oluşturur; bu süreç, toplumun değerleri, normları ve inançlarıyla şekillenir. Ancak bu süreçte travma yaşayan gruplar acılarının tanınmasını ve onarılmasını talep ederken, bu talep diğer gruplar için kolektif suçluluk ve utanma duygularını beraberinde getirir, bu da çözümü zorlaştırır. Wertsch (2002), insanların topluluklarıyla paylaştıkları deneyimleri hatırladıkları ve bu hatırlamanın toplumsal, kültürel ve bireysel kimlikler üzerindeki etkileri ile belleğin toplumsal değişim ve dönüşümlere nasıl katkı sağladığını vurgular.

Kolektif bellek, geçmişin hatırlanmasının yanı sıra, toplumsal kimliklerin ve değerlerin şekillendirildiği dinamik bir süreçtir. Bu bellek, yalnızca bireysel anıların bir yansıması olmayıp; toplumsal deneyimlerin, kültürel sembollerin ve ortak anlatıların birleşimiyle toplumları bir araya getiren bir yapıya dönüşür. Hatta bir toplumun, ulusun yaşadığı travmatik deneyimler bile bu sürecin oluşumunu ve yönünü etkiler. Toplumların geçmişle olan bağlarını sürdürme ve bu bağları anlamlandırma biçimleri, kolektif belleğin işleyişini ve nasıl şekillendiğini belirler. Dolayısıyla kolektif bellek, sürekli olarak yeniden inşa edilen, toplumsal bağları güçlendiren ve toplumsal kimlikleri pekiştiren bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

1.3. Kolektif Kimlik

Kimlik bugün başta sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe, edebiyat, siyasal bilimler, antropoloji gibi birçok bilimi kendi zaviyesinden ilgilendiren temel bir kavram hâline gelmiştir (Dalbay, 2018,

s. 162). Neyzi (2018), kimlik kavramını, bireylerin ve toplulukların kendilerini tanımlama ve diğerlerinden farklılaştırma süreci olarak açıklar. Kimlik, Stryker ve Burke (2000) tarafından belirlenen kategoriler aracılığıyla, kültürel (kültürel ve etnik kimlik), toplumsal (toplumsal veya kolektif kimlik) ve bireysel (bireysel veya ferdî kimlik) düzeylerde çeşitli boyutlarda incelenen karmaşık bir kavramdır. Bu nedenle, kimlik kategorileri, bireylerin hem kişisel hem de toplumsal kimliklerini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Kolektif veya toplumsal kimlik, bireysel kimliklerden daha geniş bir perspektife sahip olup; ulusları, toplumları ve kültürel grupları kapsayan bir kimlik kategorisi olarak değerlendirilebilir. Kolektif kimlik, bireyin çeşitli toplumsal topluluklara – küçük grup, sınıf, aile, yerel topluluk, etno-nasyonel grup, millet, toplumsal hareket, devlet, insanlık gibi – aitliğini fark etme, hissetme ve deneyimleme durumudur (Yadov, 1995, s. 159). Mead (2023), kolektif kimliğin bireylerin toplumsal bağlamda kurdukları ilişkiler, paylaşılan değerler ve ortak deneyimler doğrultusunda oluştuğunu belirtmektedir. Melucci (2013) ise kolektif kimliğin statik bir özellik olmadığını, aksine zaman içinde değişen toplumsal koşullar doğrultusunda sürekli dönüşüm geçiren dinamik bir yapı olduğunu ileri sürmektedir. Bu süreç, grubun kolektif belleği ve sembolik temsil araçları aracılığıyla şekillenir ve toplumsal değişimlere, toplulukların içindeki çatışmalara ve etkileşimlere göre sürekli bir dönüşüm geçirir. Parsons’a (2017) göre toplumsal yapılar, toplumun işlevsel bütünlüğünü sürdürebilmesi için birbirleriyle uyumlu bir şekilde çalışır. Bu perspektiften bakıldığında, kolektif kimliklerin oluşumu, bireylerin toplumsal yapılar ve normlarla olan etkileşimleriyle şekillenir. Kolektif kimlik, bir toplumun üyelerinin ortak değerler, inançlar ve normlar etrafında birleşerek bir bütün oluşturmasıyla ortaya çıkar. Bu süreç, toplumun işlevsel dengesinin korunmasında kritik bir rol oynar, çünkü bireylerin toplumsal yapılarla uyum içinde hareket etmeleri sağlanır. Hall (1998), kolektif kimliğin geçmişten gelen semboller, anılar, sanat eserleri, gelenekler, alışkanlıklar, inançlar ve değerler gibi unsurlar temelinde şekillendiğini ve bu unsurlar aracılığıyla toplulukların tarihsel miraslarını sahiplendiğini belirtmektedir. Bu sahiplenme süreci, ritüeller aracılığıyla hatırlama ve yeniden yorumlama biçiminde gerçekleşmektedir. Kimliğin bireyler tarafından öznel bir biçimde deneyimlendiğini vurgulamakta ve bu deneyimin, toplumsal kimliğin inşasında “öteki” ile olan farklılıkların altını çizerek şekillendiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, kolektif kimliğin yalnızca tarihsel ve kültürel unsurların bir birleşimi olmadığını, aynı zamanda bireyler ile grupların toplumsal bağlamda birbirleriyle kurdukları etkileşimler sonucunda evrilen yapısal bir gerçeklik olduğunu göstermektedir.

Kolektif kimlik, belirli bir topluluğun kendine özgü özellikleri ve aidiyet hissi etrafında şekillenen bir bilinç yapısıdır. Dil, kültür, din, tarih ve maddi koşullar gibi unsurların yanı sıra, toplumsal bellek de bu kimliğin oluşumunda merkezi bir rol oynar. Huntington’a (2004) göre kolektif kimlikler yalnızca geçmişin kültürel mirasıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda ekonomik, politik ve toplumsal dinamikler doğrultusunda yeniden yapılandırılmaktadır. Huntington (2004), bir grup ya da toplum için kimliğin anlamının statik bir unsur olmadığını, aksine toplumsal olaylar ve tarihsel bağlamla etkileşim içinde sürekli olarak değişime uğrayabileceğini ileri sürmektedir. Kolektif

kimliğin inşası, belirli bir zaman dilimi içinde gelişen uzun vadeli bir süreç olup, bu kimliğin sürdürülebilirliği ve kurumsallaşması nesiller arası aktarım yoluyla sağlanır. Kolektif kimlik, bireylerin aidiyet duygusu ve grup bağları üzerinde odaklanarak, onların toplum içindeki rol ve ilişkilerini şekillendiren önemli bir faktördür. Özyürek (2001); etnik, dinî ve siyasi farklılıklara odaklanarak çeşitli toplumsal grupların kendi tarihlerini hatırladıklarını ve bu hatırlamanın toplumsal kimliklerini etkilediğini açıklar. Bu kimlik; bireylerin değerlerini, normlarını ve tarihlerini içselleştirme sürecini kapsar ve bu da toplum içindeki yerlerini tanımlamalarına ve toplumla etkileşim kurmalarına yardımcı olur. Farklı bir kimlik talebiyle ortaya çıkan topluluklar, ulusal tarihlerin anlatısı yerine kendi tarih anlatılarını ikame etmeye çalışınca, kolektif belleklerin inşası, tarihçilere meydan okur (Bilgin, 2013, s. 33). Bu sebeple, kolektif kimlik genellikle durumsal bir olgu olarak kabul edilir.

Kolektif kimlik, milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla doğrudan bağlantılıdır ve bireylerin ortak bir kimlik etrafında birleşmelerini sağlayan önemli bir toplumsal yapı olarak değerlendirilmektedir. Ulusal kimliğin oluşumunda dil, tarih, medya ve eğitim gibi unsurlar belirleyici rol oynarken, matbaanın yaygınlaşması ve ulusal dillerin güçlenmesi, bireylerin ortak bir kültür ve aidiyet duygusu geliştirmelerine katkıda bulunmuştur. Anderson (1993), bu gelişmeleri milliyetçiliğin yükselişi ve kolektif kimliğin evrimi açısından kritik bir dönüm noktası olarak görmektedir. Gellner (1987), sanayileşme ve modernleşme süreçlerinin bireyler arasındaki ilişkileri giderek daha soyut ve kişiselikten uzak hâle getirdiğini, bu durumun ise kimliklerin daha geniş toplumsal yapılarla bütünleşmesini zorunlu kıldığını savunurken, kolektif kimliklerin şekillenmesinde eğitim sisteminin, devletin rolünün ve ortak bir dilin güçlendirilmesinin önemli bir etken olduğunu belirtir.

Öte yandan Connolly (1995), kolektif kimliğin inşasında çoğulculuğun da önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Kolektif kimliklerin dengeli ve sürdürülebilir bir biçimde gelişebilmesi için toplumsal yapı içerisinde uyumlu bir şekilde tanınması ve bütünleştirilmesi kritik bir rol oynamaktadır. Keyman (2022), modern dünyada kimliklerin yerel ve küresel düzeyde karşılıklı etkileşim içinde olduğunu vurgulamakta ve kolektif kimlik taleplerinin, toplumsal ve siyasal hakların elde edilmesinde merkezi bir rol oynadığını belirtmektedir. Ayrıca bu taleplerin demokratik bir çerçevede karşılanabilmesi için toplumsal uzlaş, eşitlik ve adalet ilkelerinin esas alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, kimliklerin siyasal düzeyde tanınması, bireylerin haklarının güvence altına alınması ve toplumsal bütünlüğün korunması, kolektif kimliklerin istikrarlı ve sürdürülebilir bir şekilde oluşumu açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, bellek ve kimlik arasındaki ilişki, bireylerin ve toplulukların geçmiş deneyimlerini nasıl hatırladıkları ve bu hatırlama biçimlerinin kimlik oluşumuna nasıl yön verdiği üzerinden şekillenmektedir. Bellek, toplumsal kimliğin inşa sürecinde yalnızca geçmişi koruma işlevi görmekle kalmaz, aynı zamanda aidiyet duygusunu besleyen ve kolektif benlik algısını pekiştiren bir temel sağlar. Bu çerçevede Kırım Tatarları, belleğin kimlik oluşturmadaki belirleyici rolünü somut biçimde ortaya koyan anlamlı bir örnek teşkil etmektedir. Göç, yerinden edilme, asimilasyon ve sürgün gibi travmatik deneyimler; Kırım Tatarlarının kolektif belleğinde derin izler

bırakmıştır. Bu izler; toplumsal kimliğin korunması, yeniden inşa edilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması süreçlerinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Söz konusu bellek, kimlik ile olan ilişkisi aracılığıyla ulusal ve kültürel mirasın canlı tutulmasını sağlamış, toplumsal dayanışmayı güçlendirmiş ve bu süreçte merkezî bir unsur hâline gelmiştir.

1.4. Kırım Tatarlarının Kökeni ve Tarihi

Kırım Tatarlarının tarihsel kökenleri ve kimlik inşa süreçleri bu başlık altında ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Kırım Yarımadası'nın tarihsel bağlamı doğrultusunda, Kırım Tatarlarının kimliklerinin nasıl şekillendiği üzerinde durulacaktır. Kırım Tatarlarının tarihi, Kırım Hanlığı'nın kuruluşundan günümüze kadar olan süreçteki kimlik gelişimi, etnik kimlikleri, kültürel değerleri ve tarihsel mirası ışığında kapsamlı bir biçimde ele alınacaktır.

1.4.1. Kırım Yarımadası ve Kırım Tatarları

Kırım; coğrafi konumu, demografik yapısı, askerî-stratejik önemi ve zengin doğal kaynakları nedeniyle tarih boyunca ilgi odağı olmuştur. Antik çağlardan itibaren Kırım, farklı tarihlerden ve kültürel miraslardan oluşan çeşitli medeniyetler arasında bir bağlantı noktası işlevi görmüştür. Kırım; Roma, Bizans, Osmanlı ve Rus gibi çeşitli imparatorlukların parçası olmuş ve bunların her biri yarımada da kendi izlerini bırakmıştır. Çin'den gelen ipek yolunun batıya uzanan son durağı ve Doğu Avrupa'yı, Ön Asya'yı ve Akdeniz'i birbirine bağlayan bir köprü işlevi görmesi, pek çok devletin bu bölgeye ilgi göstermesine neden olmuştur. Bizans İmparatorluğu ve İtalya'daki Venedik ile Ceneviz gibi ticaretle uğraşan şehir devletleri bu topraklarda koloniler kurmuş, Altın Orda Devleti de bölgeyi önemli bir merkez olarak kabul etmiştir. 1453'te İstanbul'u fetheden Osmanlı Devleti, 1475'te Kefe'yi alarak Kırım'ı topraklarına katmıştır (Gaivoronskyi, 2016). Kırım; güneyinde ve batısında Karadeniz, doğusunda ise Azak Denizi ile çevrili bir yarımada dır (Görgen, 2022, s. 283). Kırım, çeşitli kültürel ve siyasi etkilerin iç içe geçtiği, çok katmanlı bir tarihe sahip olan önemli bir bölgedir. Yarımada nın ana karaya bağlantısını sağlayan Orkapı adlı dar boğaz, dışsal tehditlere karşı doğal bir savunma mekanizması işlevi görmektedir. Bu dar geçit, yarımada nın adaya benzer bir özellik kazanmasına yol açmakta ve halk arasında bu özelliğinden dolayı Kırım'a *Yeşilada* ismi verilmektedir.

Karadeniz'in kuzeyinde tarih boyunca jeopolitik önemi olan Kırım'ın bilinen eski sakinleri; Tavrılar, İran kökenli İskitler, Sarmatlar, Alanlar, German menşeli Gotlar, Miletler, Yunanlılar, Roma, Bizans ve İtalyanlar olmuşlardır (Kendzhalieva, 2020, s. 5). Kırım'ın yerli halkı, köklü tarihî mirası devralarak 1441–1783 yılları arasında yarımada da hüküm süren Kırım Hanlığı'nın gerçek mirasçıları olan Kırım Tatarlarıdır. Kırım Tatarlarının etnik yapısı, Kıpçak Türkleri, Moğollar, Cenevizliler ve Osmanlıların etkisiyle biçimlenmiştir. Kırımlı'ya (2013) göre Kırım Tatarları, Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Kırım Yarımadası'nın yerli halkı olup, aynı zamanda ülkenin asli Müslüman unsurudur. Kırım Tatar kültürü, İslam dinine dayalı geleneklerle şekillenmiş olup dil, mutfak, mimari ve edebiyatı açısından zengin bir mirasa sahiptir. Kırımlı (2013), Kırım Tatarlarının tarihsel olarak sadece Moğol kökenli Tatarlar ile ilişkilendirilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Akademik anlamda Kırım Tatarları, Türk dünyasının bir parçası olarak kabul edilmekle birlikte; özellikle Osmanlı ve Rus tarihindeki rolleri nedeniyle ayrı bir etnografik ve sosyopolitik inceleme alanı oluşturmurlar. 18. yüzyıldan itibaren Kırım Tatarları, Osmanlı topraklarına ve Rus İmparatorluğu'nun iç bölgelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Stalin dönemi sürgünü ile Orta Asya'ya zorla gönderilen Kırım Tatarları kültürel ve toplumsal anlamda derin travmalar yaratan zorlayıcı deneyimler yaşamışlardır. Williams (2021) Kırım Tatar milletinin (tarihi boyunca aslında homojen bir etnik grup olmaktan uzak olan) oluşum tarihini ve halkın anavatanının farklı doğasını anlayarak, bu milletin Kırım Yarımadası üzerindeki güncel kimliğini ve iddialarını daha iyi kavrayabileceğimizi iddia eder.

Kırım Tatar halkının kültürel yapısı, tarihsel birikimin ve geleneksel yaşam pratiklerinin etkisiyle zengin ve çok yönlü bir nitelik taşımaktadır. Gökyüzü mavisi zemin üzerinde altın sarısı Geraî Hanedanı tamgasını taşıyan Kırım Tatar bayrağı, tarihsel aidiyetin ve etnik kimliğin simgesi olarak önemli bir yere sahiptir. Ulusal marş olan “Ant Etkenmen” ise Noman Çelebicihan'ın kalemiyle halkın özgürlük ve vatan sevgisi idealini ifade etmektedir. Dil açısından bakıldığında Kırım Tatar Türkçesi; Noğay (Çöl), Ortayolaq-Tat (Dağ) ve Yalıboylu (Güney Sahil) olmak üzere üç ana şive grubuna ayrılmakta ve bu çeşitlilik, kültürel kimliğin tarihsel süreçte korunmasına katkı sunmaktadır. İsmail Gasprinskiy'nin “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” ilkesi de, Kırım Tatarları tarafından onların kültürel ve entelektüel gelişimin temel dayanaklarından biri olarak kabul edilmiştir.

Kırım Tatarlarının toplumsal yapısı, tarihsel süreç içerisinde şekillenen ve kuşaktan kuşağa aktarılacak varlığını sürdüren zengin bir kültürel mirasa dayanmaktadır. Bu yapının temelinde dinî bayramlar, törenler ve geleneksel ritüeller yer almakta; söz konusu unsurlar, toplumsal dayanışmanın güçlenmesine ve kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Kırım Tatarları, Sünnî İslam inancının rehberliğinde şekillenen dinî ve ahlaki normlar çerçevesinde, Ramazan Bayramı (Oraza Bayramı) ve Kurban Bayramı gibi özel günlerde bir araya gelerek kolektif aidiyet bilincini canlı tutmaktadırlar. Bunun yanı sıra, nişan ve evlilik gibi süreçler, toplumsal normlara uygun olarak “söz kesimi”, gelin için düzenlenen “kına gecesi”, damadın “tırış gecesi” ve düğün (toy) gibi belirli aşamalar eşliğinde gerçekleştirilmekte; bu törenler, kültürel mirasın canlı bir parçası olarak toplumsal yapının sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Ayrıca düğün ve kutlamalar sırasında icra edilen “Qaytarma (Haytarma)” ve “Tım-Tım” gibi geleneksel halk dansları, kültürel belleğin yaşatılmasına hizmet etmektedir. Ertesi sabah icra edilen “kelin kâvesi” töreninde gelin, kayınvalidesinin ellerini öpüp kahve ikram ederek saygı gösterir. Düğünden sonraki günlerde ise gelinin yakın çevresi hediyeler getirerek yeni ev sahibeliğini tesciller. Bununla birlikte, beşik toy (çocuğun dünyaya gelmesinin ardından ilk kez beşiğe yatırılmasının onuruna düzenlenen kutlama), sünnet ve cenaze merasimleri gibi ritüeller de kültürel kimliğin ve toplumsal değerlerin nesilden nesile aktarılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Misafirperverlik, Kırım Tatarları için oldukça önemli bir toplumsal değerdir ve bu anlayış, misafirlere kahve, yemek ve tatlı ikramı gibi geleneklerle somutlaşmaktadır. Zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Kırım Tatarlarının sofralarında; çöberek (çiğ börek), yantıq, dımlama, kaşık-aş, mantı, köbete ve burma gibi yemekler ile qatlama, baklava, kurabiye, şeker-qıyık

ve parvarda gibi tatlılar, geleneksel damak zevkini yansıtan başlıca örneklerdir. Bu kültürel zenginliğin tamamlayıcı bir parçası olarak, Kırım Tatarlarının ekonomik yaşamı da tarihsel süreç içerisinde tarım, hayvancılık, ticaret ve zanaatkarlık gibi faaliyetler etrafında şekillenmiştir. Halı dokumacılığı, seramik ve çömlek yapımı, kuyumculuk, deri işçiliği, demircilik, ahşap oymacılığı, dokuma ve nakış gibi el sanatları; işlevsellik ve sembolik anlamlarıyla Kırım Tatar halkının sosyal ve ekonomik yaşamında belirleyici rol oynamıştır. Bağcılık, tütüncülük, buğday ve keten üretimi ile at ve koyun yetiştiriciliği, yerel ekonominin temel dinamiklerini oluştururken; Kırım Hanlığı döneminde Bahçesaray ve Karasubazar şehirleri, el sanatları ve özellikle silah üretimiyle ön plana çıkan ticaret merkezleri olmuştur. Kırım Tatarlarının konutlarının iç mekân düzeni iklim koşullarının etkisiyle şekillenmiş olup; halılar, işlemeli yastıklar, alçak masalar ve örtüler gibi unsurlar, bu yaşam biçiminin ayırt edici özelliklerini oluşturmaktadır. Öte yandan, Kırım Tatar mimarisi yalnızca barınma amacı taşımamakta; aynı zamanda tarihsel sürekliliği ve toplumsal kimliği yansıtan sanatsal bir ifade biçimi olarak da önem arz etmektedir.

Günümüzde Kırım Tatarları, Kırım'da ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamaktadırlar. Özellikle Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada, Romanya ve Bulgaristan'da büyük diasporaları bulunmaktadır. Göçler ve sürgünler sonucunda farklı coğrafyalara yayılan Kırım Tatarları, kimliklerini ve kültürel miraslarını koruyarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Geleneklerin korunması, onların tarihsel ve kültürel kimliklerinin sürekliliğini sağlayarak, toplumsal bağlarını güçlendirmekte ve kimliklerinin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Bu kimliğin temelleri ise tarihsel süreçte, özellikle Kırım Hanlığı döneminde şekillenmiştir. Hanlığın siyasi, toplumsal ve kültürel yapısı, Kırım Tatarlarının kimlik inşasında belirleyici olmuştur. Bu sebeple, Kırım Hanlığı'nın tarihsel konumunu ve Osmanlı İmparatorluğu ile kurduğu ilişkileri incelemek, Kırım Tatarlarının kimliğinin oluşum sürecini anlamak açısından önemlidir.

1.4.2. Kırım Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu

Altın Orda ve Osmanlı İmparatorluğu, geç ortaçağın en güçlü devletleri arasında yer almış ve Avrasya tarihine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu iki devlet arasında önemli bir bağ ise Altın Orda'nın yıkıntıları üzerinde kurulan ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir vasal devlet hâline gelen Kırım Hanlığı olmuştur. Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Kırım Hanlığı, Altın Orda'nın mirasını devam ettirirken, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu için bir tampon bölge ve askerî müttefik rolü üstlenmiştir.

Altın Orda Devleti, yaklaşık iki yüzyıl boyunca Kırım ve Kafkasya'nın önemli bölgelerinde siyasi ve idari egemenlik kurmuştur. Ancak devletin iç dinamiklerinde yaşanan siyasi istikrarsızlık ve taht mücadeleleri, merkezî otoritenin zayıflamasına yol açmış; özellikle Timur'un 1391'de Kunderça ve 1395'te Terek Muharebeleri'nde gerçekleştirdiği müdahaleler bu süreci hızlandırarak Altın Orda'nın çöküşünü derinleştirmiştir. Han Tohtamış, devlete eski ihtişamını kazandırmaya çalışmış, ancak 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başlarında Timur'un seferleri Altın Orda'nın çöküşünü kesinleştirmiştir. Bir zamanlar güçlü ve bir bütün hâlinde olan Altın Orda, bağımsız

hanlıklara bölünmeye başlamıştır. Bu süreçte, 15. yüzyıl boyunca Altın Orda'dan sırasıyla Kazan Hanlığı (1445), Kasım Hanlığı (1452), Astrahan Hanlığı (1480) ve Kırım Hanlığı (1443) ayrılmıştır (Romanko, 2006, s. 73). Kırım Hanlığı, Altın Orda'nın mirasını devralarak geleneksel yapıyı sürdürmüş ve bölgedeki yeni siyasi koşullara uyum sağlayarak güçlü bir yönetim oluşturmuştur.

Kırım Hanlığı, Altın Orda Devleti'nin iç çatışmalarla zayıflaması sonucu 1441 yılında Hacı Giray Han tarafından kuruldu. Altın Orda'nın varisi olarak kendini konumlandıran hanlık, özellikle taht mücadeleleri sırasında bölgedeki gücünü artırmayı başardı. 1443 yılında, Kırım üzerindeki birçok rakip arasından öne çıkan Hacı Giray, Litvanya kuvvetlerinin desteğiyle yarımada'nın bozkır bölgesini ele geçirerek bağımsız han olduğunu ilan etmiştir. Bu tarih, Kırım topraklarında yaklaşık 300 yıl boyunca varlığını sürdüren Tatar devletinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Kırım Hanlığı'nın siyasi tarihi üç ana döneme ayrılabilir (Romanko, 2006, s. 92): Osmanlı öncesi Kırım Hanlığı (1443-1475), Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı vasal Kırım Hanlığı (1475-1774) ve Bağımsız Kırım Hanlığı (1774-1783). Hacı Giray, Volga Havzası'ndan gelen kabileleri yanına çekerek ve Moskova Knezliği ile diplomatik ilişkiler kurarak hanlığının stratejik konumunu güçlendirirken, Osmanlı İmparatorluğu ise Karadeniz ticaret yollarını kontrol altına almak ve Ceneviz etkisini sona erdirmek amacıyla Kırım Hanlığı ile ittifak kurmuştur. Fakat 1475 yılında Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Kefe, Azak ve Kerç gibi kritik şehirleri fethetmesi, Kırım üzerindeki Osmanlı etkisini güçlendirmiş ve Kırım Hanlığı Osmanlı himayesine girmiştir. Daha sonraki dönemlerde, Osmanlılar Kefe'yi kendi *eyaletleri* olarak kabul etmiş ve 1568 yılından itibaren burayı *Beylerbeyliği* statüsüne yükseltmişlerdir. Bu beylerbeyliğin sınırları, Kefe'ye bitişik Kırım topraklarını, Kuzey Kafkasya'yı ve tüm Azak kıyılarını kapsamaktaydı. Bölgede Osmanlı askerî birlikleri konuşlandırılmıştı (Vozgrin, 2013, s. 321).

15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında, Kırım Hanlığı (yakın müttefiki olan, hatta hâkimiyeti altındaki Osmanlı İmparatorluğu tarafından desteklenen) Doğu Avrupa politikasının önemli güçlerinden birini teşkil etmiştir. Hanlığın toprakları, Kırım Yarımadası'nın yanı sıra, Karadeniz'in kuzeyindeki geniş bozkırları kapsamakta olup, Besarabya'dan Kuzey Kafkasya'ya kadar uzanmaktadır. Bu coğrafi konum, Karadeniz'in Osmanlı'ya ait olmasını sağlamış ve etkili bir savunma hattı oluşturarak Rus İmparatorluğu'nun güney yönlü ilerleyişini engellemiştir (Kırımlı, 2008, s. 751). Mengli Giray, 1449-1466 yılları arasındaki hükümdarlığı sırasında Osmanlı himayesini kabul ederek Rusya'ya karşı stratejik bir denge kurmuş ve Osmanlı'nın Karadeniz'deki güvenlik ve ticaret politikalarında kilit bir müttefik olmuştur. “Bu suretle, han olan Mengli Giray, Kırım aristokrasisi ve rakipleri karşısında mevkiini muhafaza etmek için kudretli Osmanlı padişahının himayesini sürdürmeyi zaruri bulduğu gibi, her zaman handan ziyade kendi arzularını hesaba katan bir devletin metbuluğu, bizzat bu aristokrasi için de kıymetli idi” (İnalcık, 1944, s. 209). Mengli Giray'ın gücü, yalnızca kendi eylemlerinde bağımsızlık elde etme yeteneğinde değil, aynı zamanda siyasi doktrininin dinamik yapısında da kendini göstermiştir. Askerî ve diplomatik bağımsızlığını Moskova ile yakınlaşarak başlatan han, salt bir bağlılık içinde hareket etmemiş, aksine değişen dış

koşullara hızla uyum sağlamıştır. Altın Orda ve Polonya'dan gelen tehditlerin ortadan kalkmasıyla birlikte, Moskova'nın artan gücüyle daha saldırgan bir politika izlemeye başlaması Mengli Giray'ı yeni stratejiler geliştirmeye yöneltmiştir. Bu çerçevede, Kırım hanı Rusya'nın güneydeki ilerleyişini durdurmak amacıyla düzenli akınları teşvik etmiş ve bu akınlar sadece ganimet elde etme hedefi taşımamıştır. Esas amaç, hanlığa komşu topraklarda Rusların kökleşmesini engelleyerek onların güneyde güç kazanmasını önlemek olmuştur (Vozgrin, 2013, s. 330). Kazan ve Astrahan'ın ele geçirilmesiyle bölgedeki Türk-Müslüman etkisini zayıflatmayı amaçlayan Rusya, 1530'lardan itibaren Kırım'ı hedef almıştır. Kırım'daki merkezlerinden hareketle Kırım Hanları, aktif bir dış politika izlemiş ve ordularıyla 1571 yılında Moskova'yı yakmış, güçlü hamileri Osmanlı sultanının müttefiki olarak 1529 ve 1683 yıllarında Viyana'ya kadar ilerlemiş, ayrıca Şii Safevi İran'a karşı Güney Kafkasya'da birçok sefere katılmışlardır (Williams, 1998, s. 287). Öte yandan, 1696'da Ruslar'ın Azak Kalesi'ni ele geçirmesi, Karadeniz'deki stratejik hâkimiyetlerini pekiştirmiş ve bu gelişme, Kırım Hanlığı'nın Osmanlı desteğiyle korunan topraklarının kaybını beraberinde getirmiştir. 1768-1774 Rus-Osmanlı Savaşı'nın ardından imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kırım üzerindeki egemenliğini fiilen sona erdirerek, Kırım'ı Rus İmparatorluğu'nun etkisi altına almıştır. 1769-1774 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı himayesi sona ermiştir (Kırımlı, 1996, s. 5). Bu gelişmeler, bölgedeki güç dengelerini köklü bir şekilde değiştirmiştir.

1.4.3. Kırım'ın Rusya Tarafından Ele Geçirilmesi ve Çarlık Rus İmparatorluğu Dönemindeki Kırım Tatarlarının Durumu

19 Nisan 1783'te Çariçe II. Katarina, yayımladığı bir manifesto ile Kırım Hanlığı'nın ortadan kalktığını ve onun arazilerinin Rusya İmparatorluğu'na ilhak edildiğini ilan etti (Kırımlı, 1996, s. 6). İlhakı takip eden kısa bir dönem boyunca Ruslar, Kırım'da hâkimiyetlerini kurabilmek için geçici bir ikili idareyi uygun gördüler. Zira Rusya bu düşman ve tamamen yabancı ülkenin sosyal, iktisadi ve siyasi hayatı ile âdetleri hakkında yeterli bilgi ve tecrübeden mahrumdu. Böylece, tamamen Ruslara ait olan askerî idarenin yanında, sivil idareyi yürütmek üzere "Kırım Mahalli Hükûmeti" (*Krimskoe Zemskoe Pravitelstvo*) adı verilen bir birim kuruldu (Kırımlı, 1996, s. 6). Rus İmparatorluğu, yabancı ülkenin yapısı hakkında yeterli bilgi ve deneyime sahip olmadıkça, tamamen Ruslara ait olan askerî idareye ek olarak, yeni yöneticilerle iş birliği yapmaya gönüllü bazı Kırım Tatarları, Kırım Mahalli Hükûmeti'ne dâhil edildi. Bu çerçevede, "zemstvo" adıyla bilinen bir yönetim organı oluşturulmuş ve bu yeni yapıya bağlı olarak, Kırım Tatar aristokrasisinden bazı önde gelen figürler, örneğin Şirinli Prensi Mehmetşa, Hacı-Kazı-Ağa ve Kadıasker Muslitdin Efendi gibi isimler bu sisteme dâhil edilmiştir (Fakhrutdinov, 2014, s. 117). Rus yönetimi başlangıçta Kırım Tatar aristokrasisine ve yerel halka karşı ılımlı bir yaklaşım sergileyerek, birçok Tatar aristokratını yeni kurulan idari yapılarda görevlendirmiştir. II. Katarina'nın 22 Şubat 1784 tarihli fermanı ile Rus soylularının tüm ayrıcalıkları Kırım Tatar üst sınıfına, tanınmış ve 300'ü aşkın Tatar mürebbisinin toprakları muhafaza edilmişti. Ancak Kırım Hanı'na ait topraklar ve gelirler Rus devletine devredilmiştir. 1783'te, eski Kırım Hanlığı topraklarında tüm ticaret vergileri kaldırılmış ve

Bakhchisarai ile Karasubazar şehirlerinde Rus yerleşimcilerinin bulunmasına yasak getirilmiştir. Bu dönemde Rus hükümeti, fethedilen halkla daha uyumlu bir ilişki kurmayı amaçlamış ve II. Katarina, Avrupa kamuoyunda “aydınlanmış” bir hükümdar olarak imajını pekiştirmeye çalışmıştır (Fakhrutdinov, 2014, s. 118).

Fakat daha sonra Rus yönetiminin Kırım’a yönelik politikası değişmeye başlamıştır. 1783’teki Rus ilhakı esnasında, savaş esirleri hariç tutulacak olursa, Kırım’da hiçbir Rus sakini mevcut değildi. Bununla birlikte, kısa bir süre içinde Rus idarecilerinde Kırım’ı yalnızca stratejik ve askerî açıdan önemli bir sınır boyu yahut esas itibarıyla ekonomik açıdan sömürülecek bir koloni olarak görmek yerine, onu Rus anavatanının gerçek ve bölünmez bir parçasına çevirme fikri gelişti (Kırımlı, 1996, s. 9). 1783’te Rusya’nın Kırım’ı ilhakı ile birlikte, Çarlık devleti, yarımadaı Rus/Slav (ya da en azından Hristiyan) yerleşimcilerle kolonileştirmek amacıyla kararlı bir çaba sarf etmeye başlamıştır. Bu süreçte, Kırım’ın yerli halkı olan Kırım Tatarları, en hafif tabirle gereksiz görülmüştür (Kırımlı, 2008, s. 751). Bu doğrultuda, Rus olmayan halkların kimliklerini ortadan kaldırmak ve onları asimile etmek amacıyla çeşitli politikalar uygulanmıştır. İşgal altındaki bölgelerde yaşayan halkların topraklarına el konulmuş ve bu topraklara Rus yerleşimciler yerleştirilmiştir. İlhakı müteakip, Kırım devletine ve han hanedanı olan Geray sülalesine ait topraklarla, ülkeden kaçan veya Ruslar tarafından sürülenlere ait geride kalan araziler devlet mülkü olarak müsadere edilmiştir. Öncelikle bu tür çok geniş devlet toprakları, en üst rütbeli şahıslardan küçük kâtiplere ve diğer fırsatçılara kadar birçok kişi tarafından yağmalanmıştır (Kırımlı, 1996, s. 9).

Kırım’dan Tatar kimliğini ve hatırasını silmeye yönelik bir diğer uygulama da antik çağlardaki yer isimlerini (her zaman pek de sahih olmayan şekillerle) diriltmek ve hatta antik intibai veren yeni yer isimleri ihdas etmek yoluyla Kırım’ın toponiminin değiştirilmesi idi (Kırımlı, 1996, s. 7). Bunun sonucunda, Kezlev (Mithridates Eupator’a atfen) “Yevpatoriya”ya dönüştürülürken, Kefe de “Feodosiya” (Theodos şehri) adını aldı. Akmescit ise Yunanca kökenli “Simferopol” adıyla anılmaya başlandı. Benzer şekilde, Akyar liman kenti de eski Yunan geleneğine uygun olarak “Sevastopol” olarak adlandırıldı. Bunun yanı sıra, diğer birçok yer de benzer şekilde isim değişikliklerine uğrayarak yeni adlarla anılmaya başlandı. Rus Devleti; Kırım’ın, “*vahşi bir kavim*” olduğunu iddia ettiği Kırım Türklerinden temizlenmesini ve yerine “*asil bir ırk (Slavların)*” yerleştirilmesini arzuluyordu. Bunun tahakkuk edeceği zaman ise kutsal olarak kabul ediliyordu. Bu arzunun arkasında daha büyük hedefler yatıyordu. Nitekim bir bakıma II. Katerina’nın hayali olan “*Kırım bez krımskih tatar = Tatarsız Kırım*”ın gerçekleşmesi, Karadeniz’in bir Rus gölü hâline gelmesi ve “Çargorod (İstanbul)”un Rusya’nın üçüncü başkenti olması anlamını taşıyordu (Kırımlı, 1996, s. 9).

1.4.4. Kırım Tatarlarının Göç Hareketleri

18. yüzyılın sonlarından itibaren, Rus İmparatorluğu’nun Kırım’ı ilhak etmesiyle başlayan yeni yönetim, Kırım Yarımadası ve çevresindeki yerli Müslüman nüfusun kitlesel göçlerini tetiklemiştir. Aslında, Kırım Savaşı öncesindeki ilk 70 yıl boyunca Rus yönetimi altındaki Kırım’da, zaman zaman

Kırım Tatarlarına büyük ölçüde baskı uygulanmıştır. Kırım Tatarları, esasen yarımada'daki sosyal ve ekonomik yaşamın hemen her alanında ikinci sınıf vatandaşlar hâline gelmişlerdir. Bu nedenle, 1783'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı, Kırım Tatarları için yalnızca yüz yıllık bağımsızlıklarının kaybı anlamına gelmemiş; aynı zamanda Çarlık yönetiminin politikaları ve uygulamaları karşısında dinî ve etnik akrabalarının bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan uzun ve sürekli bir göç sürecinin de başlangıcını işaret etmiştir (Kırımlı, 2008, s. 751). Gerek Kırım Tatarlarının, gerekse Kafkasyalıların memleketlerini terk ederek Osmanlı Devleti'ne iltica etmeleri sürecinde göçün yoğunluğu hep aynı ölçülerde olmamıştır. Bilhassa 1856-1857, 1860-1862 ve 1864-1865 yılları arasında büyük ivme kazanan göç hareketi, diğer zamanlarda inişli-çıkışlı seyretmiştir. Bunun sebebi de, siyasi ve askerî hadiselerin sonuçlarının insanların kararlarında etkili olmasıydı (Saydam, 1997, s. 81). Özellikle Kırım Tatarları, tarihsel vatanlarından bir buçuk yüzyıl boyunca kademeli olarak göç etmek zorunda kalmışlardır. 18. ve 19. yüzyıllarda her iki yılda bir neredeyse her zaman gerçekleşen Rus-Osmanlı savaşları, bu tür göçlerde önemli bir rol oynamıştır (Kırımlı, 2008, s. 752). Bu göç hareketinin çeşitli sebepleri vardır. Sebepler arasında, Kırım Tatarlarının topraksızlaşması, askerlik yükümlülükleri ve dönemin genel sosyal-ekonomik zorlukları öne çıkmaktadır. Kırım Tatarlarının Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik göç hareketi; ekonomik, dinî ve siyasi sebeplerle şekillenmiştir (Gusakov, 2019). Bu süreç, sadece Kırım'ın demografik yapısını değil, aynı zamanda bölgedeki kültürel kimliklerin şekillenmesini de etkilemiştir. Bu bağlamda, Kırım Tatarlarının Osmanlı İmparatorluğu'na göçleri birkaç aşamada gerçekleşmiştir. Bu göç dalgalarının zamanlaması şu şekilde ele alınabilir (Maksheev, 1867; Pamyatnaya knizhka Tavricheskoy gubernii [Memorial Book of the Tavric Province], 1867; Kırımlı, 1996; Kırımlı, 2008; Sütçü, 2017; Tepekaya, 2006; Vozgrin, 2013) :

- **1783-1810:** 1785-1788 yılları arasında özellikle deniz kenarlarında, iskeleler ve limanlara yakın yerlerde yaşayan halk, sahip oldukları tüm mal varlıklarını çok düşük fiyatlarla satarak Anadolu ve Balkanlar'a göç etmeye başlamıştır. 1785 ile 1788 yılları arasında ise liman ve iskele yakınlarında yaşayan Kırım Tatarları, Karadeniz kıyılarındaki iskelelerden Anadolu, Dobruca ve Bulgaristan'a ulaşmış ve buradan iç bölgelere doğru ilerleyerek yerleşimlerini kurmuşlardır. Kırım Tatar aristokrasisinin Rus vatandaşlığını kabul etmeyişi, Kırım Tatarlarının Osmanlı İmparatorluğu'na göçlerini sürdürmelerine neden olmuştur. Ancak bu göç, büyük ölçekte gerçekleşmemiş ve yalnızca dağlık bölgeleri etkilemiştir. 1783-1803 yılları arasında Kırım Tatarlarının nüfusu %10 oranında azalmıştır (Maksheev, 1867). Ayrıca bu dönemde birçok Kırım Tatarı, Rus İmparatorluğu'nun iç bölgelerine özellikle Kazan, Tataristan ve diğer Rus şehirlerine göç etmiştir.
- **1850-1860:** İkinci büyük göç dalgası, 1850'ler ve 1860'lar arasında yaşanmıştır. Yeni bir etnik göç dalgası, Kırım Savaşı sırasında başlamış ve savaşın sona ermesinin ardından devam etmiştir. Bu dönemde, resmî verilere göre 181.177 Kırım Tatarı yarımada'yı terk etmiştir (*Pamyatnaya knizhka Tavricheskoy gubernii [Memorial Book of the Tavric Province]*, 1867). Bu kitlesel göç,

1853-1856 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşı ve ardından gelen yarımada'nın kısmi işgali sırasında Rus yönetiminin Kırım Tatarlarına yönelik sert önlemleriyle daha da hızlanmıştır. 1853-1856 Kırım Savaşı ve yarımada'nın Müttefik devletlerce kısmen işgali, Kırım Tatarları üzerinde büyük bir baskı oluşturdu. Kırım Tatarlarının, aralarında Osmanlılar'ın da bulunduğu Müttefik ordularıyla olası iş birliğine girmelerinden şüphelenen Ruslar, Kırım Tatar halkına karşı sert tedbirler aldılar. O dönemde, Kırım'ın tüm hapishaneleri Tatarlarla dolmuştu. Osmanlı Türkleriyle gizli ilişkileri olduğu iddiasıyla tutuklanan bu insanlar arasında zincire vurulmuş çocuklar ve 90 yaşındaki ihtiyarlar da bulunuyordu (Kırımlı, 1996, s. 14). Genel olarak, Kırım Savaşı sırasında Kırım Tatarlarının göçü üç aşamaya ayrılabilir:

a) 1855 yılı boyunca: Müttefik işgali sırasında özellikle ilk aşamada tıbbi yardım, barınak ve yiyecek gibi acil ihtiyaçları olan mültecilerin Osmanlı İmparatorluğu'na tahliyesi;

b) 1856 yılının ilk yarısında, özellikle Nisan ve Mayıs aylarında: Müttefik (özellikle Osmanlı) birliklerinin geri çekilmesiyle Rus misillemelerinden korkan ve Müttefik işgali altındaki topraklarda yaşayan halkın büyük göçü;

c) 1856 yılının ikinci yarısında (1857'ye kadar devam eden dönemde): Savaşın sonunda geri kalanlardan ayrılmak istemeyen ve savaşın bitiminde göç eden akrabalarının ardından gitmeyi tercih eden Kırım Tatarlarının, yarımada'nın çeşitli bölgelerinden bireysel ancak geniş çaplı göçü (Kırımlı, 2008, s. 766).

“Bu sürede göç edenler iki gruba ayrılmıştı: İlk grup, pasaportlarını alıp gidenlerdi; bunların 61.159'u kadın, 76.294'ü erkekti. İkinci grup göç edenler ise pasaportlarını alıp, Kırım'da geçirdikten sonra gidenlerdi; bunların 8.575'i kadın, 10.601'i erkekti. Bu sayılara kaydolmadan gidenler dâhil edilmediği de göz önünde bulundurulursa, göç edenlerin sayısının daha fazla olduğu söylenebilir” (Sütcü, 2017, s. 39).

- **1870-1880:** 1870'lerde, askerlik yasasının getirdiği yenilikler nedeniyle, özellikle genç nüfus arasında bir göç hareketliliği gözlemlenmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Dobruca, Kırım ve Sibirya'dan Osmanlı ülkesine oldukça fazla göçmen gelmiştir (Tepekaya, 2006, s. 470). Anadolu'ya göç eden Kırım Türkleri, daha sonra Balkan Yarımadası'ndan göçenlerle birlikte İstanbul, Edirne, Bursa, Eskişehir, Ankara, Sivas, İzmir, Konya, Adana, Diyarbakır ve Halep gibi vilayetlere yerleştirilmişlerdir (Sütcü, 2017, s. 47) .
- **1890-1902:** Dördüncü dalga, 1890'ların başlarına tarihlenmektedir ve yaklaşık 18.000 kişilik bir göç yaşanmıştır. Bu dönemdeki göç; ekonomik ve sosyal baskıların yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'na olan tarihsel bağların etkisiyle şekillenmiştir. 1890 tarihinden sonra da Kırım'dan yapılan göçler devam etmiştir. 1902 yılına kadar devam eden bu devrede yapılan göçler, toplu olmayıp posta vapurlarıyla peyderpey gelenlerden ibarettir. Bunlardan çoğu,

Kırım'da hüküm süren kuraklık sebebiyle fukara düşmüş küçük çiftçilerdir (Tepekaya, 2006, s. 470).

- **1902-1903:** 1900 yılında Çin'de Avrupalı sömürgecilere karşı milliyetçilerin başlattığı "Boxer Ayaklanması", Rusların Mançurya'yı işgal etmeleri için bir gerekçe oluşturmuş ve bu olay, 1904 yılında Rus-Japon Savaşı'na neden olmuştur. Bu savaşta, Uzakdoğu'ya gönderilen Kırım gençleri büyük kayıplar vermiştir. Bu durum, Kırım'da yeni bir endişeye yol açmış ve isyanla birlikte binlerce Kırımlı, göç etmek için hazırlıklara başlamıştır. Bu dönemde, Kırım Tatarları arasında, göç edenlerin sayısı daha sınırlı kalmakla birlikte, bölgedeki demografik yapının değişmeye devam ettiği bir süreç yaşanmıştır. 1902 yılında, yeni bir göç dalgası nedeniyle, hükûmet Kırım Tatarlarına yarımada'yı serbestçe terk etme izni vermiştir. Ancak geri dönmelerinin yasaklanması şartı getirilmiştir. Pasaportların serbestçe verilmesi 1907'de durdurulmuş, özellikle askere alma yükümlülüğünden kaçmak amacıyla yapılan göçlerin engellenmesi hedeflenmiştir (Vozgrin, 2013).

Böylece 1917 yılına kadar birkaç küçük göç dalgası daha gözlemlenmiş, ancak bu dönemin sonlarına doğru, Kırım'daki Kırım Tatarı nüfusu önemli ölçüde azalmış ve halkın büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına yerleşmiştir. 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç eden Kırım Tatarlarının sayısının en az 1.800.000 olduğu tahmin edilmektedir (Karpas, 1985, s. 66). Kırım Tatarlarının Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik kitlesel göç hareketleri, bölgenin etnik yapısını köklü şekilde değiştirmiş ve Kırım Tatarlarının tarihsel vatanlarındaki varlıklarını kaybetmelerine yol açmıştır.

1.4.5. Birinci Dünya Savaşı, 1917 Rus Devrimi ve Kırım Tatarları

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Kırım Tatarları arasında Rusya'da yakın bir devrimin gerçekleşeceğine dair inanç güç kazanmıştır. Vatan Cemiyeti, 1908 İnkılâbı sonrasında İstanbul'da Rusya İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinden gelen Müslüman talebeler tarafından kurulmuş ve Noman Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Yakup Seytabdullah Kerçi, Ahmed Şükrü ve diğer Kırım Tatarı gençlerinin de yer aldığı bu cemiyet, 1910'lu yıllarda Kırım'daki milliyetçi hareketlerin öncüsü hâline gelmiştir. Eğitim, kültür ve toplumsal haklar alanında reformlar gerçekleştirmeyi hedefleyen cemiyet, Rusya'da demokratik bir cumhuriyetin kurulacağına ve bu sürecin Kırım Tatarları için millî hakların tanınması, ekonomik refah ve Ruslaştırma politikalarının sona ermesi açısından fırsatlar sunacağına inanıyordu. Ağustos 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Vatan Cemiyeti üyeleri arasında Rusya'da er-geç gerçekleşeceğine inanageldikleri "İnkılâb"ın artık çok yaklaştığı yönünde ümitler uyandırmıştır (Kırımlı, 1996, s. 235). Ancak bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için Çarlık rejiminin devrilmesi gerekiyordu. Bu noktada, muhtelif birbirinden kopuk milliyetçi eğilimlerdeki grupların 1914'ten itibaren Vatan Cemiyeti etrafındaki ana Kırım Tatar milliyetçi hareketi içinde bir araya gelmeleri çok büyük önem taşımaktadır. Bu durum milliyetçi faaliyetlerin Kırım Tatar entelijensiyasının ve oluşmakta olan burjuvazisinin büyük kısmını içine alarak genişlemesini mümkün kılmıştır (Kırımlı, 1996, s. 252).

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, Osmanlı Devleti ile tarihî ve kültürel bağlara sahip olan Kırım Tatarları, Rus yönetimi tarafından iç bölgelere sürgün edilmiştir. Ancak bazıları, yerel halkın desteğiyle bu sürgünden kaçmayı başarmıştır. Kırım Tatarlarının büyük bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'na duyduğu sempatiyi korumakla birlikte, bu duygularını genellikle gizli tutmak zorunda kalmıştır. Nitekim Kırım Süvari Alayı bünyesinde milliyetçi fikirleri benimseyen gizli bir hücrenin varlığı bilinmektedir. Bu yapı, 1917'de Rus İmparatorluğu'nda yaşanan siyasi kargaşa sırasında, Kırım Tatar Millî Hükûmeti'nin ilk askerî gücünü oluşturmuştur. Öte yandan, Osmanlı topraklarına sığınan Kırım Tatar mültecileri, Rusya'daki Türk ve Tatar topluluklarının haklarını uluslararası düzeyde savunmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda, Yusuf Akçura ve diğer Türk aydınlarının öncülüğünde "Rusya Türk-Tatarlarının Haklarını Müdafaa Komitesi" kurulmuş. Komitenin amacı, Rusya İmparatorluğu'ndaki Müslüman Türklerin, kendi kaderlerini tayin hakları da dâhil olmak üzere, millî haklarını milletlerarası platformda gündeme getirmek ve savunmaktır (Kırımlı, 1996, s. 243).

1917'deki ihtilalin ardından, Kırım'daki milliyetçi hareketler kapsamlı bir örgütlenme sürecine girmiştir. Vatan Cemiyeti ve diğer milliyetçi gruplar, savaş koşulları nedeniyle faaliyetlerini gizli şekilde sürdürmekle birlikte, bu çalışmalar kısa sürede geniş bir etki alanına yayılmıştır. Kırım'ın birçok kentinde milliyetçi hücreler kurulmuş ve bu yapılar, Vatan Cemiyeti'nin merkezî icra komitesine bağlı olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Aynı dönemde, Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi, bölgenin gelecekteki siyasi statüsünü belirlemek amacıyla önemli kararlar almış ve bu doğrultuda 9 Aralık 1917'de Kırım Tatar Millî Kurultayı (KTMK) toplanmıştır. Kurultay üyeleri tarafından seçilen ilk Kırım Tatar hükûmetinin başkanı Noman Çelebi Cihan, Harbiye "Müdürü" (Bakan) ise Cafer Seydahmet'ti (Kırımlı, 1996, s. 250). Ancak bu hükûmetin varlığı kısa süreli olmuş, 23 Şubat 1918'de Bolşevikler, Kırım Tatarlarının önde gelen siyasi ve entelektüel liderlerinden Noman Çelebi Cihan'ı idam etmiştir. Aynı yıl içinde Bolşeviklerin Kırım'ı ele geçirmesiyle milliyetçi hareket ciddi ölçüde zayıflamış ve etkinliği azalmıştır. 1920'de ise Kızıl Ordu'nun bölgeyi tamamen kontrol altına alarak Kırım'ı Sovyet yönetimine dâhil etmesiyle birlikte, milliyetçi hükûmetlerin varlığı sona ermiştir.

İhtilalden sonra Lenin, Rusya İmparatorluğu'nun bütünlüğünü sağlamak maksadıyla millî azınlıklara bazı tavizlerin verilmesi gerekliliğine inanmıştır. Bu doğrultuda, "kendi geleceğini kendin tayin et" sloganıyla sözde bağımsız veya özerk cumhuriyetlerin kurulmalarına taraftar görünmüştür (Özcan, 2002, s. 3). 18 Ekim 1921'de, Lenin ve arkadaşları tarafından "halklara özgürlük" sloganıyla kurulan Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ÖSSC), Veli İbrahimov'un başkanlığında faaliyete geçmiştir. Kırım Türkleri, uzun yıllar süren Çarlık zulmünden sonra, Sovyet yönetiminin getirdiği özgürlükle rahatlayacaklarına inanmışlardı. Kırım SSC'nin kurulmasıyla, "Tatarlama" hareketi hız kazanmış ve yurt dışında eğitim görmüş bazı aydınlar, yurtlarına dönüp Türklerin toplumsal ve kültürel hayatlarında önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Ancak Sovyet hükûmetinin uyguladığı kolektivizasyon ve Ruslaştırma politikaları, Kırım'daki halk üzerinde büyük bir baskı

yaratmıştır. Kırsal alanda kitlesel zorla kolektivizasyon politikası ve köylülerin topraklarından edilmesi, Rus devletinin Kırım Tatarları ile olan ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir (Repressivnaya politika sovetskogo gosudarstva otnositel'no krymskikh tatar (1921–1941 gg.), 2009, s. 77). Toprak sahipleri ve “kulak” olarak tanımlanan zengin köylüler sürgüne gönderilmiş, ardından binlerce insan zorla yerinden edilerek kolektif çiftliklerde çalışmaya zorlanmıştır. Zorla kolektivizasyon, Kırım Tatarları arasında farklı şekillerde kendini gösteren geniş çaplı bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Örneğin; 1929 yılında Sudak bölgesindeki köylerdeki köylüler, kolektivizasyonun yasa dışı olduğuna dair derhal iptal edilmesi talebiyle 300 başvuru toplamışlardır. Yetkililer, bu tür eylemlere karşı baskıcı önlemlerle karşılık vermişlerdir (Repressivnaya politika sovetskogo gosudarstva otnositel'no krymskikh tatar (1921–1941 gg.), 2009, s. 77).

Kırım Tatarlarına yönelik baskıların bir sonraki aşaması, 1936–1938 yıllarındaki “büyük terör” döneminde özellikle entelijansiyayı hedef alarak başlamıştır. İçişleri Halk Komiserliği (NKVD) organları, Kırım’da iki milliyetçi karşıdevrimci merkez açığa çıkarmıştı. İlk merkezin başında, Bakü’de yaşayan akademisyen Bekir Çobanzâde olduğu iddia ediliyordu. Bu organizasyonun, “eski milliyetçiler”, “kurultaycılar” ve “millîfırkçılar”den oluşan üç Kırım şubesine (grubuna) sahip olduğu belirtilmiştir. Veis Tanabaylı’nın grubunda, şairler Eşref Şemî-zâde, Cemil Camanaklı, okul ve üniversite öğretmenleri Menseit Kürseyt, Osman Toplı, Ennan Abdurrahman, Ümer Acı Asan yer almaktaydı. Osman Akçokraklı’nın grubunda ise besteci Asan Refatov, radyo komitesinde çalışan Reşad Refatov, öğretmenler, doğu bilimcileri ve bölge tarihçileri İsmail Lemanov, Hüseyin Bodaninski, Asan Şumin, Hüseyin Korkçi, şairler ve edebiyatçılar Abdullah Lâtif-zâde, Yağıya Bayburtlı yer almaktaydı. Asan Sabri Ayvazov’un grubunda ise Cevfer Gafarov, İlyas Bariev müze çalışanı ve Yakup Zekki Mustafa vardı. Sayılan kişilerin çoğu tutuklanmış, farklı sürelerde hapis cezasına çarptırılmış ve bazıları kurşuna dizilmek üzere mahkum edilmiştir (Repressivnaya politika sovetskogo gosudarstva otnositel'no krymskikh tatar (1921–1941 gg.), 2009, s. 80). Sonuç olarak, 1937-1938 yıllarında SB’de entelektüellere yönelik başlatılan kitlesel temizlik hareketi sonucunda, Kırım Tatarı aydınları büyük ölçüde yok edilmiş ve kültürel mirasları ciddi şekilde zedelenmiştir.

1.4.6. Kırım Tatarlarının Sürgünü (18 Mayıs 1944)

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Sovyet devletinin üst düzey siyasi liderliği tarafından başlatılan baskıcı politika, Kırım Tatar toplumu ile devlet arasında derin bir hoşnutsuzluk ve karşıtlık yaratmıştır. 1921-1941 yılları arasında Kırım Tatar halkına yönelik uygulanan baskılar, 1944 Mayıs’ında gerçekleştirilen kitlesel sürgün için acımasız bir hazırlık dönemi olmuştur (Repressivnaya politika sovetskogo gosudarstva otnositel'no krymskikh tatar (1921–1941 gg.), 2009, s. 86). İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan nüfus sayımı verilerine göre (1939), toplam 1.123.806 kişinin yaşadığı Kırım’da, 557.449 kişi ile Ruslar ilk sırada yer alırken, 218.492 kişi ile Kırım Tatarları ikinci sıradaydı (Özcan, 2007, s. 26). SB’nin Kırım Tatarlarını sürgün etmesi 18 Mayıs 1944’te uygulanmaya başlanmıştır. Sovyet askerleri, gece yarısından sonra Kırım Tatar ailelerinin evlerine girerek, halkı uykularından uyandırmış ve evlerinden çıkmaya zorlamıştır. Askerler, evleri

basarak halkı zorla dışarı çıkarırken, sürgün kararının “vatana ihanet” (Kırım Tatarlarının Nazi Almanyası ile iş birliği yaptığı iddia edilmiştir) suçu nedeniyle alındığını duyurmuştur. 18 Mayıs 1944 gecesi saat 03.00 civarında başlayan sürgün operasyonu sonucunda ne olduğunu anlayamayan halk yük ve hayvan vagonlarına doldurularak Özbekistan’a gönderilmiştir. Sovyet belgelerinde yer alan resmî rakamlara göre 191.014 kişi sürgüne yollanmış ve yaklaşık 15 gün süren yolculuk sırasında binlerce insan susuzluktan, açlıktan, hastalıklardan ve çeşitli diğer sebeplerden hayatını kaybetmiştir (Özcan, 2007, s. 27). Oldukça ağır şartlar altında geçen sürgünün ilk yılında, 112.700 çocuktan 60.034’ü, 93.200 kadından 40.085’i ve 32.600 erkekten 12.061’i hayatını kaybetmiştir. Bu, sürülen bütün halkın %46,2’si, diğer bir ifade ile halkın nerdeyse yarısı demektir (Özcan, 2007, s. 28).

1944 yılında gerçekleştirilen Kırım Tatar sürgünü, tüm toplumun Orta Asya’daki Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan cumhuriyetlerine, ayrıca Udmurt ve Mari Özerk Bölgelerine dağıtılmasını beraberinde getirmiştir (Aydınün ve Yıldırım, 2010, s. 24). Kırım Türklerinin özellikle Özbekistan’a sürgün edilme sebepleri uzun süre tartışma konusu olmuştur. Sovyet yönetimi, Rusya topraklarında “istenmeyen unsurları” barındırmak istememekle birlikte, Kazak ve Kırgız bozkırlarının daha önce Kafkasya’dan sürgün edilen topluluklarla doldurulmuş olması, Tacikistan ve Türkmenistan’ın ise ekonomik olarak geniş bir nüfusu kabul edecek kapasiteye sahip olmaması bu tercihte etkili olmuştur. Özellikle sanayi tesislerinin yoğunlaştığı ve iş gücü açığının fazla olduğu Özbekistan, Kırım Türkleri için uygun bir sürgün bölgesi olarak görülmüştür. 1944 yazında Özbekistan’a ulaşan Kırım Tatarları, iklim ve yaşam koşullarına uyum sağlamakta büyük güçlük çekmiş, yetersiz sağlık hizmetleri ve salgın hastalıklar nedeniyle kitlesel kayıplar yaşamışlardır. Özellikle yerel halkın bağışıklık kazandığı sıtma, Kırım Tatarları arasında ölümcül bir tehdit oluşturmuştur. Sovyet anavatanı için cephede savaşmaya devam eden ve bu nedenle sürgünden kaçınmış olan Kırım Tatar erkekleri, savaşın ardından terhis edilerek Sibiry ve Ural bölgelerindeki çalışma birliklerine sevk edilen diğer Tatar erkeklerine katılmışlardır. Burada, sert iklim koşulları ve ağır çalışma şartları altında odun kamplarında zorla çalıştırılmışlardır. Yoğun fiziksel baskı ve zorlu çevresel koşullar nedeniyle ölüm oranı son derece yüksektir; binlerce kişi bir daha ne ailelerine ne de Karadeniz kıyılarındaki anavatanlarına kavuşabilmiştir (Williams, 1998, s. 295).

Sürgün sonrası, Kırım’da kalan Tatarların mal varlıklarına Sovyet yönetimi tarafından el konulmuş ve bu varlıklar tarım, ticaret ve üretim sektörlerinde faaliyet gösteren devlet kurumları arasında dağıtılmıştır. Kırım Türklerinin bölgeden sürülmesini sağlayan Devlet Güvenlik Komitesi kararnamesinde, sürgünden sonra geride kalan tüm mal varlıklarına, binalara ve bağ-bahçelere yerel hükûmet organları tarafından el konulması emredilmişti. Bu emri yerine getirmek ve sahipsiz kalan bu malları müsadere etmek üzere ilgili kuruluşlar arasında görev dağılımı yapılmıştı (Özcan, 2002, s. 69). Kırım Türkleri sürgün edilirken, arkalarında sadece şahsi eşyalarını değil, bir toplumun en önemli değerlerini temsil eden ve asırlık birikimin sonucu ortaya çıkan çeşitli kültürel varlıklarını da geride bırakmak zorunda kalmışlardı. Sovyet Hükümeti, Kırım’ın Slav olmayan unsurlardan arındırılmasının ardından, boşalan nüfusun yerini Sovyetler Birliği’nin diğer bölgelerinden getirilen

Ukraynalı ve Rus işçilerle doldurmayı başarmıştı (Özcan, 2002, s. 79). Yarımada'dan Kırım Tatar varlığını tamamen silmeye karar veren Sovyet yönetimi, buradaki Türk kültürünün izlerini de ortadan kaldırmak istemişti. İlk olarak, Kırım'daki tüm Tatarca yer adlarını Rusça isimlerle değiştirmiştir (Özcan, 2007, s. 28). Tarihî ve kültürel yapılar tahrip edilirken, mezarlıklar dahi ortadan kaldırılmış, mezar taşları inşaat malzemesi olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, Kırım Tatarlarına ait yazılı eserler de bilinçli olarak yok edilmiştir. Eski el yazmalarından Marksizm-Leninizm'in Türkçe'ye çevrilen metinlerine kadar, Türkçe basılmış tüm kitap, dergi ve broşürler imha edilmiştir.

Stalin yönetimi, 1940'larda birçok halkı zorla sürgün ederek SB'de büyük çaplı demografik değişimler yapmıştır. 18 Mayıs 1944'te Kırım Tatarları vatanlarından koparılırken, Çeçenler, İnguşlar, Balkarlar ve diğer topluluklar da benzer bir kader yaşamıştır. Sovyet hükümeti, bu halkların kimliklerini yok etmek için dil ve dinî uygulamalarına ağır kısıtlamalar getirerek kültürel asimilasyonu zorlamıştır. Bu politikalar, sürgüne uğrayan toplumlar için derin acılar ve kayıplar getirmiştir.

1.4.7. 1989 Sonrası Kırım Tatarlarının Vatana Dönüş Süreci

Stalin'in 1953'teki ölümü, SB'de hem siyasi hem de toplumsal düzeyde önemli dönüşümlere yol açmıştır. Stalin sonrası dönemde, onun kişisel kültürünün sona erdirilmesi ve tek adam yönetiminin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bu süreç, Stalin'in mirasından kurtulmayı ve yönetim anlayışında daha kolektif bir yapıya geçişi amaçlamıştır. Stalin sonrası süreçte, halkların vatanlarına dönüşünü süresiz şekilde yasaklayan kararname kısmen yumuşatılmıştır. Sürgüne uğrayan milletlerin çoğu, 1956'da özel yerleşim uygulamasının sona ermesiyle birlikte anavatanlarına dönme hakkını elde etmiş olsa da; Kırım Tatarları, Ahıska Türkleri ve Volga Almanları hakları iade edilmeyen gruplar arasında yer almıştır (Aydingün ve Yıldırım, 2010, s. 24). 1985'te Mihail Gorbachev'in SB Komünist Partisi Genel Sekreteri olmasıyla birlikte, ülke çapında köklü değişimler başlamıştır. "Perestroyka" (yeniden yapılanma) ve "Glasnost" (açıklık) politikaları, SB'nin dönüşüm sürecine girmesine ve etnik grupların taleplerini daha açık bir şekilde dile getirmesine zemin hazırlamıştır. Kırım Tatarları da bu reform hareketlerinden etkilenerek vatanlarına dönüş mücadelelerini hızlandırmıştır. SB liderleri için, stratejik açıdan önemli bir sınır bölgesi olan Kırım'a Kırım Tatarlarının yeniden yerleştirilmesi psikolojik olarak kabul edilemez bir durumdu. Kırım Tatarları, bir yandan Karadeniz'in karşı kıyısında yer alan Türk nüfusuyla tarihsel bağlara ve ortak bir dine sahipti (ki bu, 1944 yılındaki sürgünün temel gerekçelerinden biri olarak görülmektedir), diğer yandan ise yıllar boyunca haklarını savunma konusundaki kararlılıklarını açık bir şekilde ortaya koymuşlardı. Kırım Tatarları, yetkililere karşı cesurca direnerek, yaşanan insan kayıplarını, ulusal kültürün yok edilmesini ve bitmek bilmeyen ayrımcılığı gündeme getirmişlerdi (Özcan, 2002, s. 224).

1986 ve 1987 yıllarında Kırım Tatarları, Sovyet yetkilileriyle çeşitli görüşmeler yapmış, ancak bu görüşmelerden somut bir sonuç elde edememiştir. 23 Temmuz 1987'de Moskova'da kitlesel bir

protesto düzenlenmesine karar verilmiş, ardından Kırım Tatarları SB Komünist Partisi Merkez Komitesi binası önünde geniş çaplı bir gösteri gerçekleştirmiştir. 23 Temmuz 1987 günü, Sovyet rejiminin kalbi olarak kabul edilen Kızıl Meydan'da toplanan yüzlerce Kırım Tatarı ve onları destekleyen Sovyet vatandaşları, SB'de eşi benzerine az rastlanan bir miting gerçekleştirdiler. Mustafa Cemiloğlu'nun önderliğinde tertip edilen bu gösteri, orada bulunan yabancı basın mensupları tarafından tüm dünyaya aksettirilmiş ve tüm dünya kamuoyu tarafından ilgi ve dikkatle takip edilmişti (Özcan, 2007, s. 37). Sovyet hükûmeti, propaganda ve baskı politikalarıyla kamuoyunda Kırım Tatarlarına yönelik olumsuz algıları pekiştirmeye çalışmıştır. Buna rağmen, Kırım Tatarları toplu gösteriler düzenleyerek kültürel haklarının tanınması, eserlerinin yayımlanması ve tarihî mekânlarının korunması yönünde taleplerde bulunmuştur. Sovyet yönetimi çeşitli yaptırımlarla bu hareketi bastırmaya çalışsa da, uluslararası kamuoyunun artan ilgisi hükûmeti zor durumda bırakmıştır. 1988 itibarıyla Kırım Tatarlarının vatanlarına dönüş talepleri daha fazla gündeme gelmiş ve Sovyet yetkilileri, sınırlı da olsa bazı grupların Kırım'a dönmesine izin vermek zorunda kalmıştır. Bu tepkiler, Sovyet hükûmetinde olumlu bir tesir bırakmış olmalı ki, 14 Kasım 1989'da Gorbaçev tarafından yayımlanan deklarasyonla vatanlarına dönüş yolu açılmış oldu. 1 Mayıs 1990 itibarıyla ise Kırım'da toplam 83.116 Kırım Tatarı yaşamaya başladı (Özcan, 2007, s. 37-38). SB'nin çöküşüyle birlikte, 1989'da çıkarılan bir kararname ile sürgün edilen halkların, özellikle Kırım Tatarlarının, vatanlarına dönüşü önündeki hukuki engeller kaldırılmıştır. Bu gelişme, Kırım Tatarları açısından tarihî bir dönüm noktası oldu. SB dağılmadan evvel Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu son kararlardan birisi 24 Temmuz 1991'de çıkarılan "*Kırım Türklerinin Kırım'a düzenli bir şekilde dönmesi ve orada kendileri için gerekli şartların oluşturulmasının garanti altına alınması*" kararnamesi olmuştu (Özcan, 2002, s. 219). Vatanlarına dönen Kırım Tatarları, kültürel miraslarını yeniden inşa etmek ve siyasi haklarını garanti altına almak için girişimlerde bulunmuşlardı. Dönüş süreci, yerel yönetimlerin hazırlıksızlığı ve ekonomik zorluklar, işsizlik, altyapı eksiklikleri ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaları nedeniyle birçok güçlükle karşılaşıldı. Kırım'a dönüş süreci birkaç aşamadan oluşmaktaydı. Öncelikle altyapı, konut ve sosyal imkânların hazırlanması planlandı; ardından bireysel ve toplu dönüşler gerçekleşti. Ancak dönüş sürecinde Kırım'daki yerel yetkililerin yeterli hazırlıkları yapmamış olması, Kırım Tatarlarının barınma ve istihdam gibi temel ihtiyaçlarını karşılamalarını güçleştirdi. Çoğu Kırım Tatarı, "çadır şehirler" kurarak bu zorluklara karşı kendi çözümlerini üretmeye çalıştı.

Böylece Kırım Türklerinin vatanlarına dönüş süreci, yalnızca fiziki bir geri dönüş değil, aynı zamanda kimliklerini yeniden inşa etme mücadelesini de içeren karmaşık bir süreç olmuştur. Farklı ülkelerde dağılmış, değişik sosyo-kültürel çevrelerde yetişmiş ve ana dillerini kısmen kaybetmiş Kırım Tatarları için, Kırım'a dair idealize edilen vatan imgesi, onların etnik aidiyetlerini ve kimliklerini belirleyen en temel unsurlardan biri olmuştur. Bu nedenle, Kırım'daki ekonomik ve sosyal zorluklar, Kırım Tatarlarını, mevcut koşullara bakmaksızın anavatanlarına göç etmekten alıkoymamıştır (Aydingün ve Yildirim, 2010, s. 37). Bu bağlamda, Kırım'daki sosyal ve ekonomik koşullar ile bölgedeki siyasi dengeler, özellikle 1991'de Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının

ardından, ülkenin Rusya ile kurduğu ilişkiler ve bölgesel siyasi krizler, Kırım Tatarlarının anavatanla olan bağlarını ve güvenlik algılarını şekillendiren önemli faktörler hâline gelmiştir. Bu nedenle, Kırım Tatarlarının durumu ve politik konumlarını anlamak için Rusya-Ukrayna ilişkilerinin incelenmesi kritik öneme sahiptir.

1.5. Rusya-Ukrayna İlişkileri ve Kırım Tatarları

Ukrayna'nın 1991'de bağımsızlık kazanmasının ardından, ülkenin Rusya ile olan ilişkileri sürekli krizler ve karşılıklı anlaşmazlıklarla şekillenmiş, Batı yanlısı dış politika tercihleri ise Ukrayna'nın siyasal tercihlerini derinden etkilemiştir. SB'nin çöküşü, her iki ülkenin de ekonomik zorluklarla başa çıkmaya çalıştığı bir dönemi başlatmış, bu da ilişkilerde güven eksikliğine ve istikrarsızlığa yol açmıştır. 2004'teki Turuncu Devrim, Ukrayna'nın Batı ile entegrasyon sürecini hızlandırmış, bu süreç Rusya ile gerginlikleri arttırmış ve ülkeler arasındaki ayrışmayı derinleştirmiştir. 2010 sonrası dönemde, ilişkilerde kısa bir iyileşme görülse de, 2014'teki Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle bu gerilim zirveye ulaşmıştır. Bu gelişmeler, sadece ikili ilişkileri değil, bölgesel güvenlik dinamiklerini ve küresel güç dengelerini de önemli ölçüde etkilemiş, 2022'deki Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik kapsamlı askerî müdahalesiyle daha da karmaşıklaşmıştır.

Aynı zamanda SB'nin dağılmasının ardından, Kırım Tatarları, 1944'teki zorla sürgün nedeniyle kaybettikleri ulusal haklarını ve kültürel kimliklerini yeniden kazanmak için mücadele etmeye başlamıştır. Ukrayna'nın 1991'de bağımsızlığını kazanması, Kırım Tatarlarının anavatanlarına dönme ve tarihsel miraslarını yeniden inşa etme taleplerini güçlendirmiştir. Ancak 2014'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı, hem fiziksel güvenliklerini hem de kültürel kimliklerini tehdit eden yeni zorluklar yaratmıştır. Rusya'nın işgali, Kırım Tatarlarının haklarını daha fazla baskı altına alırken, 2022'deki savaş, uluslararası alanda bu sorunlara dikkat çekmiş ve Kırım Tatarlarının mücadelesine daha acil bir hâl aldırılmıştır.

1.5.1. 2010 Sonrası Ukrayna ve Rusya Arasındaki İlişkilerin Derinleşmesi ve Artan Gerilimler

Yulia Timoşenko ile Viktor Yuşçenko arasındaki siyasi gerilim, Ukrayna'nın modern tarihindeki en önemli siyasi çatışmalardan biri olarak kaydedilmiştir. Her ikisi de 2004 Turuncu Devrimi'nde¹ Yanukoviç'e karşı birleşmiş ve ülkenin Batı yanlısı bir tutuma sahip olmasını savunmuşlardır. Ancak Yuşçenko'nun radikal reformlar ve Avrupa ile entegrasyon konusundaki ısrarı, Timoşenko'nun daha pragmatik ve zaman zaman otoriter bir yönetim tarzıyla çelişmiştir. Yuşçenko'nun hükûmetteki başarısızlıkları ve ekonomik zorluklarla mücadele edememesi, Timoşenko'nun başbakanlık dönemindeki yolsuzluk suçlamaları ve otoriter yönetim tarzıyla

¹ 2004 Turuncu Devrimi, Ukrayna'da cumhurbaşkanlığı seçimlerinde hile iddiaları üzerine başlayan kitlesel halk hareketidir. Halk, adil ve şeffaf bir seçim yapılmasını talep ederek başkent Kiev'de gösteriler düzenlemiş, hareketin sembolü turuncu renk olmuştur. Sonuç olarak, seçimler tekrar yapılmış ve Batı yanlısı aday Viktor Yuşçenko kazanan taraf olmuştur.

birleşince, halkın güveni büyük ölçüde azalmıştır. Bu durum, onların siyasi ilişkilerinde sürekli bir gerginlik yaratmış ve ülkedeki siyasi ortamı daha da kutuplaştırmıştır. Yaşanan kaotik süreç, ekonomik kriz, yolsuzluk savlarıyla Turuncu Hükûmet'e yönelen eleştiri okları, Avrupa Birliği'nin (AB) Rusya'ya doğalgaz bağımlılığından dolayı Ukrayna politikalarında sergilediği çekingen tavrı ve tam üyelik konusunda Ukrayna'yı hüsrana uğratması, 2010 seçimlerinde Yanukoviç'in iktidara gelmesine yol açmıştır (Uyaniker, 2018, s. 160). 2010 yılında Viktor Yanukoviç'in Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmesiyle birlikte, Ukrayna'nın dış politikasında önemli bir değişim yaşanmıştır. Ukrayna'da 2010'da devlet başkanlığına gelen Viktor Yanukoviç genel itibarıyla Doğu ve Batı'yı dengede tutmaya çalışan pragmatik bir siyaset takip etmiştir. Ülkesinin AB'ye üyelik hedefine karşı çıkmazken, Putin'in önerdiği Avrasya Gümrük Birliği'ne de olumlu yaklaşmıştır (Yıldırım, 2016, s. 107).

Viktor Yanukoviç'in ilk başkanlık döneminde, Rusya-Ukrayna ilişkilerinde belirli bir iyileşme gözlemlenmiştir. Bu dönemde, Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Filosu'nun Ukrayna topraklarında bulunmasına ilişkin Harkov Anlaşmaları imzalanmış, 2011 yılı itibarıyla iki ülke arasındaki ticaret hacmi 42 milyar dolardan 50,6 milyar dolara yükselmiş ve farklı alanlardaki iş birliği canlanmıştır (Chernyavskiy, 2017, s. 17). Yanukoviç, selefi Viktor Yuşçenko'nun Batı yanlısı dış politikasıyla ters düşerek, Rusya ile daha güçlü bir stratejik ortaklık kurmayı öncelikli hedef hâline getirmiştir. Yanukoviç, Ukrayna ve Rusya'nın Sovyet sonrası dönemde bağımsız uluslararası aktörler olarak tanımlanması gerektiğini savunmuş ve bu iki ülkenin modernizasyonunu destekleyecek bir iş birliği süreci başlatmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, Yuşçenko'nun aktif olarak desteklediği Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliği, Yanukoviç'in başkanlık döneminde güçlü bir şekilde reddedilmiştir. Yanukoviç, Ukrayna'nın NATO'ya katılmasını veto ederek, askerî-politik ittifaklardan uzak durarak tarafsız bir dış politika izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun yanı sıra, "İç ve Dış Politikanın Temelleri Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Bu kanunla, Ukrayna'nın NATO'ya katılmama kararı ve bloklar dışı statüsü resmen ilan edilmiştir (Shchepin, 2014, s. 312). Bu değişim, Ukrayna'nın Batı ile olan ilişkilerinden Rusya'ya doğru kaymasını simgeleyen bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir.

İki ülke arasındaki ilişkilerdeki önemli bir dönüm noktası, 21 Nisan 2010 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç tarafından imzalanan Harkov Anlaşmaları olmuştur (Mayboroda, 2018, s. 140). Bu anlaşma çerçevesinde, filo 25 yıl daha Kırım'da kalacak ve olası bir durumda bu süre beş yıl daha uzatılabilecekti. Karşılığında ise Ukrayna, Rusya'dan doğalgazda indirim almıştır. Anlaşma gereği, Karadeniz Filosunun Kırım'daki kalış süresi 2042 yılına kadar uzatılmıştır. Yanukoviç, Ukrayna'nın yönünü Doğu'ya çevirmiş ve bu doğrultuda politikalar yürütmüştür (Topçu, 2022, s. 27).

Rusya-Ukrayna ilişkilerinin iyileşmesi çerçevesinde önemli bir gelişme, 3 Temmuz 2012 tarihinde, Ukrayna'nın 27 bölgesinden 13'ünde Rusça, bölgesel dil statüsü elde etmiş ve bu durum, Rusça'nın ülkedeki daha geniş bir alanda resmî kullanımını teşvik etmiştir. Ayrıca, bu yasa ile birlikte Rusça ve diğer bölgesel dillerde yapılan televizyon ve radyo yayınlarına yönelik hacim sınırlamaları

kaldırılmış, sinema filmlerinin Ukraynaca dublaj edilmesi zorunluluğu sonlandırılmıştır (Abramova ve Shangaraev, 2017, s. 87). Bölgesel ve ulusal azınlıkların dillerine de serbestçe gelişme hakkı tanınmıştır. Rusçanın yanı sıra, Beyaz Rusça, Bulgarca, Ermenice, Gagavuzca, Yidiş, Kırım Tatarcası, Moldovca, Almanca, Yeni Yunanca, Lehçe, Roman dili, Rumence, Slovakça, Macarca, Rusince, Karaimce ve Kırımçakça da dâhil edilmiştir (Abramova ve Shangaraev, 2017, s. 87). Bu yasal düzenleme, Ukrayna'nın Rusya ile olan ilişkilerinin daha da derinleştiğini ve Ukrayna'nın dış politikasının pragmatik bir şekilde evrildiğini göstermektedir. Bu dönemde, Ukrayna-Rusya ilişkileri giderek daha normalleşmiş ve ikili ilişkilerdeki diyalog hız kazanmıştır.

2012 sonu ve 2013 başlarında Rusya, Ukrayna'yı Avrasya Ekonomik Topluluğu Gümrük Birliği'ne (EurAsEC GB) katılmaya davet ederek ona enerji tedariki ve düşük gaz fiyatları gibi ekonomik avantajlar sunmuştur. Ancak Ukrayna'daki siyasi elitler, AB'ye entegrasyonu ve serbest ticaret alanına katılımı savunarak, GB karşı çıkmışlardır. Rusya'nın teklifine rağmen, Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç kararsız bir tutum sergilemiştir. Bu belirsizlik, Rusya tarafından olumsuz karşılanmış ve Ekim 2013'te Putin, Ukrayna'nın AB ile ortaklık kurması durumunda GB'ye katılamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Ukrayna'ya finansal yardım ve ekonomik teşvikler sunma teklifinde bulunmuştur. Etkinlikte vaat edilen 600 milyon Euro'nun arka planına kıyasla, Rusya ile AB arasında Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması koşulları çok daha çekici görünüyordu. İşte bu “mali ve ekonomik yönler”, Yanukoviç'i AB ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayı ertelemeye ikna eden belirleyici argüman olmuştur (Chernyavskiy, 2017, s. 17).

Vilnius'taki “Doğu Ortaklığı” zirvesinden bir hafta önce (21 Kasım 2013), zirvenin ana olayının Ukrayna'nın AB ile Ortaklık Anlaşması imzalaması olması beklenirken, Viktor Yanukoviç bu anlaşmanın imzalanmasına yönelik hazırlıkların askıya alındığını duyurmuştur. Bu karar, Kiev ve diğer büyük şehirlerde protesto dalgasına yol açmıştır (Chernyavskiy, 2017, s. 17). Başta Kiev olmak üzere, halkın tepkisi giderek büyümüş ve protestolar barışçıl gösterilerden Şubat 2014'te polisle çatışmalara dönüşmüştür. Bu kitlesel hareket *Euromaidan* olarak adlandırılmıştır. Yine 2014 senesinde Kiev'de Bağımsızlık Meydanı'nda başlayan ve birçok sivilin katıldığı protestolar, *Maidan Olayları* olarak adlandırılmıştır (Halhallı, 2022, s. 455). Göstericiler, Avrupa yanlısı sloganlar atarak eylemlerini Ukrayna ve AB bayraklarıyla simgelemişlerdir. *Euromaidan* hareketi, Yanukoviç'in hükûmetinin devrilmesine ve 21 Şubat 2014'te güvenliğini tehdit altında hissederek Ukrayna'yı terk etmesine yol açmıştır. ABD'nin başını çektiği batılı bazı ülkelerin büyük destek verdiği açık olan gösteriler sonucu Rusya yanlısı Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç Ukrayna'yı terk etmek zorunda kalmıştır (Ağır, 2024, s. 316).

Bu bağlamda, 2014 yılında Ukrayna'da meydana gelen siyasi dönüşüm, ülkenin iç ve dış politikasında derinlemesine değişimlere yol açan bir süreçtir. Yanukoviç'in ülkeden ayrılmasının ardından yapılan seçimlerde, ülkenin en büyük şekerleme markasının sahibi olduğundan “Çikolata Kralı” lakabıyla anılan Petro Poroşenko 25 Mayıs 2014 tarihinde ilk turda seçilerek iş başına geldi. Göreve gelmesinin ardından Poroşenko'nun en önemli gündemi ülkenin içerisinde bulunduğu krizden kurtulma yollarını aramak olmuştur (Koçak, 2015, s. 19). Ancak seçimlerin sonuçları ve

meşruiyeti, halk arasında ciddi şüpheler uyandırmış, özellikle Ukrayna'nın orta ve batı bölgelerinde yeni yöneticiler, toplumsal destek elde ederek iktidarlarını güçlendirmeyi başarmıştır. Bu süreçte, güneydoğu bölgelerinde ise iktidara gelen muhalefet, özellikle Ukraynalı milliyetçilerin radikal gruplarına yönelik ilk destekleyici kararları ile geniş bir hoşnutsuzluk yaratmış ve kitlesel protestoları tetiklemiştir. Bu durum, Ukrayna'nın yeni yönetiminin, Rusya ile olan ilişkilerini sürdüren ve Avrupalılaştırma politikasına dönüş yapmayı savunan önemli toplumsal kesimlerin taleplerini göz ardı etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Ukrayna toplumu, Avrupa entegrasyonunu savunan bir grup ile Rusya ile daha yakın bağların kurulmasını destekleyen diğer grup arasında belirgin bir kutuplaşma yaşamıştır. Bu kutuplaşma, ülke genelinde büyük protestolara yol açmış, özellikle Kırım ve Sevastopol'daki Rusça konuşan nüfus, yeni hükümetin meşruiyetini tanımamıştır. Aynı dönemde, Ukrayna'nın doğusunda, Rusya'nın açık desteğiyle, yeni Ukrayna yönetimine karşı federalleşme talep eden protestolar hız kazanmıştır. Bununla birlikte Kırım dışında; Ukrayna'nın doğu bölgesinde olan ve Rus nüfusunun daha fazla olduğu Donetsk ve Luhansk bölgeleri de Ukrayna'dan bağımsızlığını ilan etmişler ve bunun neticesinde Kiev yönetiminin bu bölgelere müdahalesi sonucunda da ülkede bir iç savaş başlamıştır (Sönmez vd., 2015, s. 663). Donbass bölgesindeki federasyon yanlıları, *Euromaidan* hareketine benzer şekilde yerel yönetimleri devralmaya çalışmış ve Rusya bayrakları asmışlardır. Kiev yönetimi, bu eylemleri ayrılıkçı hareketler olarak tanımlamış ve Ukrayna devletinin bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu gelişmelerin ardından Ukrayna hükûmeti, Nisan 2014'te "*terörle mücadele operasyonu*" (*ATO*) başlatmış ve bu süreç, Donetsk ve Luhansk bölgelerinde Ukrayna Silahlı Kuvvetleri ile yerel ayrılıkçılar arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasına yol açmıştır.

1.5.2. Kırım'ın İlhakı

Kırım, tarihsel olarak hem Avrupa'nın hem de Karadeniz'in stratejik ve doğal olarak önemli bir bölgesi olarak tanınmaktadır. Kırım, yüzyıllar boyunca stratejik önemi nedeniyle Rusya'nın ilgisini çekmiştir. 1954 yılında Kruşçev tarafından Ukrayna topraklarına katılan Kırım, bu iki ülke arasında siyasi gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur (Konak, 2019, s. 91). 1991 yılında SB'nin çöküşünün ardından, bağımsızlık kazanan Ukrayna'nın egemenliğinde kalan Kırım'ın statüsü, Ukrayna'nın ilk anayasası olan 1996 tarihli Ukrayna Anayasası'nda "Kırım Özerk Cumhuriyeti" olarak belirlenmiş ve bu statü, Kırım'a özerklik tanımıştır. 134. maddeye göre "Kırım Özerk Cumhuriyeti Ukrayna'nın ayrılmaz parçasıdır. Ukrayna Anayasası'nda belirlenen çerçeveler neticesinde faaliyet göstermelidir" (Gürseler, 2014, s. 91).

2014 yılı, Ukrayna'da yaşanan gelişmelerin, Rusya'nın çıkarlarına hizmet etmesi ve Ukrayna'nın zayıflığından faydalanılması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Rusya'nın, Ukrayna yarımadasına yönelik uzun süredir planladığı müdahale, pek çok araştırmacı tarafından, dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Rusya yanlısı tutumuyla ilişkilendirilmiştir. Putin, gelişen olaylara kayıtsız kalmamış ve Kırım'da Rusya yanlısı gösteriler ile bazı bölgelerde

Rus milislerinin örgütlenmeye başlamasına zemin hazırlamıştır. Tüm bu gelişmelerin ışığında, Rusya her ne kadar ambargolardan etkilenmiş olsa da *Euromaidan* olayları sonrasında bu durumdan maksimum yarar elde ederek çok stratejik bir bölge olan Kırım'ı topraklarına katmıştır (Uyaniker, 2018, s. 146).

Kırım'ın ilhak süreci, 20 Şubat 2014 itibarıyla başlamış, Şubat ayı sonunda, Rusya *yeşil adamlar* olarak bilinen üniformasız askerlerini Kırım'a göndermeye başlamıştır. Rus Karadeniz Filosunun Kırım'daki varlığı, Rusya'nın askerî müdahalesinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır. 2014 yılının Şubat ve Mart aylarında, Kırım'da çok sayıda kitlesel eylem ve protesto gerçekleştirilmiş, 23 Şubat'ta Simferopol'deki Kırım parlamento binası önünde ve Sevastopol'de, Rusya yanlıları ile Ukrayna'nın birliğini savunanlar arasında büyük mitingler yapılmıştır. Ukrayna'ya bağlı özerk bir yönetim olan Kırım 25 Şubat 2014 tarihinde Rusya tarafından tüm dünyanın gözü önünde işgal edilmiştir (Gürseler, 2014, s. 236). 26 Şubat, Kırım'daki olaylar açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu tarihte, Ukrayna yanlısı katılımcılar, Kırım parlamento binası önündeki mitingin ardından zafere ulaştıkları düşüncesiyle alanı terk etmiştir. Kırım Verkhovna Rada'sının olağanüstü oturumu iptal edilmiş ve 27 Şubat 2014'te, üniformasız Rus askerleri tarafından Kırım hükümeti ve parlamento binaları ele geçirilmiştir. Yönetim organlarının binalarının ele geçirilmesinin ardından bu süreç hızla tüm Kırım'a yayılmıştır. Ayrılıkçı eğilimlere sahip yerel halkın desteğiyle, işaretlenmemiş Rus askerleri, yerel idare binalarını kontrol altına almış, askerî üsleri ve havaalanlarını işlevsiz hâle getirmiş, ana ulaşım yollarını ise bloke etmiştir. Ayrıca yasa dışı kontrol noktaları oluşturulmuş ve resmî yetkisi bulunmayan *Kırım Öz Savunması* adlı bir grup, şehirler ve tren istasyonları gibi kamusal alanlarda devriye gezmeye başlamış, aynı zamanda Ukrayna yanlısı sivillere karşı çeşitli suçlar işlemeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Şubat ayı sonlarına kadar Rus güçleri, havaalanlarını, televizyon ve radyo binalarını, Kerç feribot geçişini, Ukrtelecom ve diğer büyük Ukraynalı şirketlerin ofislerini ele geçirmiştir. Askerî birliklere ve savunma teşkilatlarına yönelik saldırılar gerçekleştiren işgalci güçler, Ukrayna ordusunun silahlarını teslim etmesini ve karşı tarafın safına geçmesini talep etmişlerdir. Ayrıca, çeşitli binalara Rus bayrakları asılmış ve bölgeye barikatlar kurulmuştur. Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde, bölgenin geleceği konusunda kapalı kapılar ardında yapılan toplantılar sonucunda referandum yapılmasına karar verilmiştir. Başlangıçta, referandumun 25 Mayıs 2014'teki Ukrayna Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle aynı tarihte yapılması planlanmış olsa da, tarih birkaç kez ertelenmiş ve nihayetinde referandum 16 Mart 2014'te gerçekleştirilmiştir. 16 Mart'ta, Kırım'ın statüsüne ilişkin aceleyle düzenlenen bir referandum gerçekleşmiştir. Uluslararası toplum bu referandumu tanımadığı için toplantıda neredeyse hiç yabancı gözlemci bulunmamıştır (Zadorozhnyi, 2014, s. 293).

Referandum düzenleme komisyonu başkanı Mikhail Malyshev'in açıklamasına göre, Kırım referandumuna katılanların %96,6'sı, Kırım'ın Rusya Federasyonu ile birleşmesi yönünde oy kullanmıştır (Katashinskaya, 2014). Ayrıca referanduma katılımın % 81,36 olduğu belirtilmiştir

(Fedosenko, 2014). Bu rakam oldukça tuhaf görünmektedir. Kırım Tatarları, yalnızca 2012 yılında Ukrayna Verkhovna Rada seçimlerindeki aynı göstergenin neredeyse iki katına ulaşması nedeniyle değil, aynı zamanda 16 Mart 2014'te gerçekleştirilen referanduma katılmamaları sebebiyle de referandumu geçersiz olarak kabul etmekteydiler (Gulevataya, 2014). Kırım Tatarları karşı oldukları ve referandumu boykot etmelerinden dolayı baskı altına alınmışlardır. Kırım Tatar Millî Meclisi (KTMM) Başkanı Refat Çubarov, 17 Mart 2014 tarihinde katıldığı bir basın toplantısında, Kırım'da yapılan sözde referanduma yalnızca yaklaşık bin kişinin katıldığını belirtmiştir. KTMM'ye göre, referanduma Kırım halkının yalnızca %34,2'si katılmıştır (Gluhov, 2014).

Referandumda yöneltilen sorular şunlardan ibaret olmuştur:

- *Kırım'ın Rusya ile yeniden birleşmesinin haklar açısından Rusya Federasyonu'nun konusu olduğunu düşünüyor musunuz?*
- *Kırım Cumhuriyeti'nin 1992 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe girmesi ve Kırım'ın Ukrayna'nın bir parçası olarak statüsünün korunması yönünde misiniz?*

Benzer şekilde, Rusya'ya katılma konusunda da Sevastopol Kent Konseyi tarafından kabul edilen bir karar bulunmaktadır. Sevastopol, ayrıca 16 Mart'taki Kırım referandumuna katılmaya karar vermiştir. Kırım referandumunun Sevastopol sakinlerine yöneltilen sorulara aşağıdaki soru eklenmiştir (Zadorozhniy, 2014, s. 292):

- *Sevastopol şehri, Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak kabul edilmeli mi?*

ABD ve AB ülkelerine göre referandum, Rus silahlı kuvvetlerinin varlığı nedeniyle gayrimeşru ve anayasaya aykırıydı; bu durum, Kırım'da uygulanmasının meşruiyetini sorgulamaktadır (Folua, 2019, s. 222). Referandum ertesi, 17 Mart'ta Moskova, Kırım'ın bağımsızlığını beyan etmiş, 18 Mart'ta ise Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını öngören anlaşmayı imzalamıştır (Simpson, 2014, s. 1). Rusya'nın Kırım yarımadasını ilhak etmesi ve genel olarak Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya karşı saldırganlığı sonucunda Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün tanınmaması, tüm dünya için bir meydan okuma hâline gelmiştir. Sonunda, Rusya'nın Kırım ile ilgili eylemleriyle bağlantılı olarak Batı, Rusya'nın yayılmacı politikasına karşı oldukça zayıf yaptırımlar uygulamış ve bu durum, Rusya'nın Doğu Ukrayna'da saldırganlığını sürdürmeye bir dereceye kadar teşvik etmiştir. Bu süreçte Batılı ülkelerin ve ABD'nin uyguladığı yaptırımlar ve dış politikalar, Rusya'nın yayılmacı politikaları karşısında son derece yetersiz kalmıştır (Konak, 2019, s. 87).

1.5.3. 2014'ten Günümüze Ukrayna-Rusya İlişkilerinde Dönüşüm

2014 yılından itibaren yaşanan gelişmeler, ikili ilişkilerin ve anlaşmaların bozulmasından ibaret olduğu bir döneme işaret etmektedir. Ukrayna krizi hem küresel hem de bölgesel dengeleri değiştiren bir olaydır (Sönmez vd., 2015, s. 666). Kırım'ın ilhakı, iki ülke arasındaki ilişkilerin

tamamen sona ermesine yol açmıştır. Uluslararası toplum ise Rus saldırganlığını daha etkin bir şekilde karşılamak amacıyla yeni yaptırım paketlerini devreye sokmuştur. Rusya karşıtı yaptırımların resmî amacı (ya da açık hedefi) Rusya Federasyonu’nun Kırım’ın toprak mülkiyeti ve Güney-Doğu Ukrayna’daki çatışmalarda tarafsızlığını korumaması, müdahalede bulunması ve konumunu değiştirmesi olarak söylenebilir. Yaptırımların yapısına bakıldığında ise uygulamalarda gizli hedeflerin olduğu görülmektedir. Bu hedeflerin başında ise başta Rusya ekonomisine ciddi zarar vermek, bilişim, teknolojik ve askerî alanlarda dünyanın önde gelen ülkelerinden Rusya’yı tecrit (izole) etmek gelmektedir (Abdullah ve Babaç, 2016, s. 2141).

Donbas’taki çatışmalar, Avrupa’yı olumsuz etkileyip Rusya için ekonomik zorluklar yaratmıştır. Çatışmayı sona erdirmek için tarafların müzakerelere başlaması ve anlaşmaya varması gerekmektedir. 2014 yılı, tarafların ateşkese ulaşmak için masaya oturması gerektiğini göstermiştir. Çatışmanın dönüm noktalarından biri, 17 Temmuz 2014’te MH17 sefer sayılı Malezya Havayolları uçağının Rusya-Ukrayna sınırında düşürülmesidir. Bu olay sonrası, uluslararası toplum çatışmanın durdurulması için müdahale etmiştir. Petro Poroşenko’nun 25 Mayıs 2014’te iktidara gelmesinin ardından, Rusya’nın onunla müzakerelere girmeme konusunda hiçbir tereddüdü bulunmamaktadır; ancak dış baskılar nedeniyle iletişim kurma kararı alınmıştır. Yeni bir müzakere süreci başlatılmasının ardından Moskova ve Kiev, ikili temaslar için fırsatlar sunan birkaç platformdan biri olan Minsk formatını oluşturmuşlardır. Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko’nun barış planının ve Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin’in inisiyatifinin uygulanmasına yönelik ortak adımlar hakkında Üçlü Temas Grubu’nun danışmaları sonucunda alınan protokol, daha çok Minsk Protokolü veya Minsk-1 olarak bilinse de, aslında uygulanmamıştır. Yalnızca “Normandiya Dörtlüsü” formatında imzalanan, Minsk Anlaşmalarının uygulanmasına yönelik önlemler bütünü olarak bilinen Minsk-2, nispi bir geçerlilik göstermiştir. Bu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) izleme misyonunun düzenli çalışmasını, esir ve rehine takası sürecinin başlamasını ve ateşkes rejimi konusunda anlaşmaların sağlanmasını mümkün kılmıştır (Gushchin, 2019, s. 86). Bu müzakerelere Donbass Cumhuriyetleri’nin temsilcileri de dâhil olmuş ve böylece Ukrayna ile ilgili yeni bir temas grubu formatı ortaya çıkmıştır: Rusya, Ukrayna, Donetsk Halk Cumhuriyeti (DHC), Luhansk Halk Cumhuriyeti (LHC) ve AGİT. Poroşenko’nun, terörle mücadele operasyonu çerçevesinde ateşkes ve idari reformları içeren barış planı, temel reformların hayata geçirilmesi için bir zemin hazırlamıştır. Ancak bu planın sonuçsuz kalmasıyla Kiev, 1997 tarihli İkili Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’nın feshedildiğini duyurmuştur.

25 Kasım 2018 tarihinde ciddi siyasi sonuçları olan bir olay yaşanmıştır. Rus Silahlı Kuvvetlerine ait gemiler, Kerç Boğazı’nda Ukrayna Deniz Kuvvetlerine ait gemilerle çatışmıştır. Sabah saat 07:00 civarında, Ukrayna Deniz Kuvvetleri’ne ait üç gemi, Kerç Boğazı’na yaklaşmıştır: “Berdyansk” ve “Nikopol” isimli topçu botları ile “Yany Kapu” römorkörü. “Yany Kapu” ismi, Kırım’ın kuzeyinde yer alan eski Krasnoperekopsk şehrini ve Kırım Tatarcasında “Yeni Kapılar” anlamına gelmektedir; bu römorkör, Mayıs 2014’te Rusya tarafından Ukrayna’ya iade edilmiştir. “Berdyansk” ve “Nikopol” gemilerinin isimleri sırasıyla, Zaporijya bölgesindeki Azak Denizi

kıyısındaki Berdyansk liman şehri ve Dnipropetrovsk bölgesindeki Nikopol şehrine işaret etmektedir. Bu olay, Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirerek, iki ülke arasındaki kopuşu hızlandırmıştır. Ayrıca bu durum yalnızca iki ülke arasındaki bir mesele olmaktan çıkarak, uluslararası bir çatışma hâline gelmiş ve “kolektif Batı”, Ukrayna’nın yanında yer alarak bu meseleyi Birleşmiş Milletler’de tartışmaya açmıştır (Malyshyev, 2019, s. 982). Rus istihbaratına göre olay, Ukrayna’nın Rusya’ya ait karasuları olan Kerç Boğazı’nı yasa dışı bir şekilde geçmesinden kaynaklanmıştır. Ukrayna gemileri, devlet sınırlarını ihlal ederek tehlikeli manevralar yapmış ve tüm uyarılara kayıtsız bir şekilde Odessa’dan Mariupol’a doğru ilerlemiştir. Bunlar, Ukrayna ve Batı medyasında büyük bir medya gürültüsüyle eşlik etmiş ve 25 Kasım akşamı, Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko da devreye girerek, hızlı bir şekilde Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi’ni toplamıştır. Konseyin toplantısı sonucunda, Ukrayna’da iki aylık süreyle savaş hâli ilan etmeyi planladığını duyurmuştur (Malyshyev, 2019, s. 986). Hem Ukraynalılar hem de Ruslar, bu karardan rahatsız olsa da beklenen savaş yaşanmamıştır.

Bu olaylar, iç ve dış politika hedeflerine yönelik bir provokasyon olarak değerlendirilebilir. İç politikada, 2019 baharındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerini engellemek amaçlanıyordu. 2018 Kasım’ında Poroşenko’nun, popülist adaylar Timoşenko ve Zelenskiy’ye karşı ciddi şekilde geri kaldığı görülmüştü. Dış politikada ise hedef, Batı’nın Rusya’ya karşı uyguladığı yaptırımların güçlendirilmesi ve anti-Rusya atmosferinin pekiştirilmesiydi. Ancak Poroşenko bu hedeflere ulaşamadı; yalnızca Polonya destek verdi, diğer Batı ülkeleri ise daha temkinli davrandı.

Ukrayna’da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından, Poroşenko görevinden ayrılmış ve yerine Volodymyr Zelenskiy seçilmiştir. Zelenskiy, 21 Nisan 2019’da Ukrayna Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Başkan Zelenskiy, doğudaki savaşı sona erdirmeye ve yolsuzlukla mücadele etme vaatleriyle seçimlere girmişti, ancak her iki hedefe yönelik ilerleme sağlamak oldukça zor olacaktı. Yine de savaş devam etmekteydi, bu da Rusya’ya avantaj sağlamak ve Ukrayna’nın büyük çaplı reformları hayata geçirmesini neredeyse imkânsız hâle getirmekteydi (Shevsky, 2022, s. 860). Bu gelişmeye yanıt olarak Moskova, 24 Nisan 2019 tarihinde, Donbass bölgesindeki sosyoekonomik ablukayı aşmak amacıyla bir kararname çıkarmıştır. Bu kararname, DHC ve LHC sakinlerine, ayrıca tüm Ukrayna vatandaşlarına basitleştirilmiş bir şekilde Rus vatandaşlığı verme hakkı tanımaktadır. İnsani amaçlarla, basitleştirilmiş prosedür kapsamında Rus vatandaşlığına başvurma hakkına sahip kişi kategorilerinin tanımlanmasına ilişkin Kararname, 24 Nisan 2019 tarihinde Rusya Federasyonu Başkanı tarafından imzalanmıştır (Vnukova, 2019).

2019 yılında, Ukrayna’daki siyasi değişikliklerin ardından diplomatik çabalar hız kazanmıştır. Bu süreçte, Donbas’a özel statü verilmesini öngören *Ştaynmayer Formülü*’nün tartışılması önemli bir adım olmuştur. Bu formül, Ukrayna’nın Donetsk ve Luhansk bölgelerinin belirli alanlarına yerel öz yönetim sağlanması ve bu bölgelerde yerel seçimlerin yapılması için ikinci Minsk Anlaşması çerçevesinde belirli hükümleri aşamalı olarak uygulamayı amaçlayan bir mekanizmayı içermektedir. 2020 yılında COVID-19 pandemisi diplomatik süreci etkilemiş, ancak görüşmeler sürmüştür. 2021 yılı itibarıyla çatışmalar devam ederken Rusya, barış girişimlerini desteklemeye devam etmiş, ancak

Ukrayna, Rusya'yı ayrılıkçılara destek vermekle suçlamıştır. Minsk Anlaşmaları'nın uygulanması ise ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Doğrudan diyalog eksikliği, kalıcı bir barışa ulaşmanın önündeki temel engel olmaya devam etmiştir. Normandiya Dörtlüsü'nün (Almanya, Rusya, Ukrayna ve Fransa) en son yapılan danışmanlar düzeyindeki toplantısı, 2021 Ocak ayında Almanya'da gerçekleşmiştir. Ocak toplantısında, katılımcılar 12 Şubat 2015 tarihli Minsk Anlaşmaları'na olan bağlılıklarını yinelemiş ve çatışma hattındaki yeni belirlenen bölgelerden güçlerin çekilmesi konusunu görüşmüştür. Ayrıca Donbas sakinlerinin Ukrayna topraklarında serbestçe hareket edebilmesi ve insani yardımların AGİT aracılığıyla Normandiya Dörtlüsü katılımcıları tarafından sağlanması gibi önemli konular ele alınmıştır (Volchkov, 2021, s. 84).

Ancak Rusya'nın 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya yönelik gerçekleştirdiği işgal, ilişkilerde daha önce yaşanan tüm iyileşme çabalarını tersine çevirmiştir. Bu gelişme, Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelenskiy tarafından diplomatik ilişkilerin tamamen kesildiği şeklinde duyurulmuştur. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı 24 Şubat'ta başlattığı ve “*Özel Askerî Operasyon*” olarak tanımladığı silahlı müdahalenin, uluslararası hukuk açısından tartışmalı bir meşruiyet zemini bulunmaktadır (Erkiner, 2022). 2023 yılında, savaşın doğası daha uzun vadeli bir çatışmaya dönüşmüş, iki taraf arasında yoğun cephe savaşları devam etmiştir. Ukrayna, Batı'nın sağladığı askerî desteği daha etkin kullanarak toprak kazanımları elde etmiş, fakat Rusya da savunmasını güçlendirmeye devam etmiştir. Günümüzde savaşın geleceği belirsizliğini korurken, diplomatik çözüm çabaları sınırlı kalmış ve doğrudan müzakereler, özellikle Rusya ve Ukrayna arasında, henüz etkili bir sonuca ulaşmamıştır. Ayrıca savaşın uluslararası yansımaları, NATO ile Rusya arasındaki gerilimi artırmış ve küresel güvenlik yapısında büyük bir kırılma yaratmıştır.

1.5.4. 2014 Kırım'ın İlhakı ve 2022 Rusya-Ukrayna Savaşının Kırım Tatarları Üzerindeki Sosyal ve Politik Yansımaları

2014 yılında Kırım'ın ilhakıyla uluslararası güvenlik sisteminin olmazsa olmaz temel ilkeleri ve Birleşmiş Milletler Şartı (1945), Helsinki Nihai Senedi (1975), Bağımsız Devletler Topluluğunun kurulmasına dair Alma-Ata Bildirgesi (1991), Budapeşte Memorandumu (1994) ve Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasında imzalanan Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması (1997) gibi bir dizi temel uluslararası anlaşma Rusya Federasyonu tarafından ihlal edilmiş oldu (Morkva, 2021, s. 389). 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı, başta Kırım Tatarları olmak üzere, yeni hükûmetle uyuşmayan yarımada sakinlerine yönelik ağır baskıların başlamasına yol açtı.

Kırım'da yaşayan Kırım Tatarları Şubat 2014'ten bu yana hayatın hemen her alanında siyasi ve toplumsal baskılarla karşı karşıya kalmış, çeşitli zorlamalara ve insan hakları ihlallerine uğramışlardır. Bunlar arasında yasaklar, ayrımcılık, faili meçhul cinayetler, işkence, haksız gözaltına alma, sorgulamalar, uzun süreli tutuklamalar, somut bir şüphe olmaksızın evlerin aranması, bazı liderlerin zorla psikiyatrik hastanelere yatırılması gibi ihlaller başta gelmektedir (Acicbe ve Aydingün, 2020, s. 268).

Williams (2021), 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin ardından, Kırım Tatarları'nın bu olayla nasıl başa çıkmaya çalıştıklarını ve ulusal kimlikleri ile haklarını nasıl savunduklarını ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Kırım Tatarları, ilhak sonrası ciddi şekilde baskılara maruz kalmış, özellikle kültürel hakları ve dil üzerindeki tehditler artmıştır. Bu bağlamda Kırım Tatarları, Rusya'nın baskılarına karşı çeşitli direniş yöntemleri geliştirmiştir. Bu çabalar arasında kültürel miraslarını koruma adına geleneksel festivallerin, dil kurslarının ve kültürel etkinliklerin devam ettirilmesi yer almaktadır. Aynı zamanda politik alanda da haklarını savunmak için uluslararası arenada tanınma ve destek arayışına girmişlerdir. Kırım Tatarları, kendi siyasi temsilcilerini seçme ve özerklik taleplerini dile getirme gibi adımlar atmış, bu süreçte Rusya'nın işgaline karşı protestolar düzenlemiş ve tutuklamalara karşı direnmişlerdir. Bunun yanı sıra, Kırım Tatarları diasporasında yaşayan bireyler de, Kırım'daki akrabalarına ve topluluğa destek olmak için uluslararası basında ve organizasyonlarda seslerini duyurmuş, Rusya'nın uyguladığı insan hakları ihlallerini belgelemeye çalışmışlardır. Bu mücadele, sadece yerel düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası platformlarda da Kırım Tatarlarının haklarının savunulmasına yönelik geniş bir etki yaratmaya çalışmıştır.

14 Mayıs 2015 tarihinde, Ukrayna Verkhovna Rada'sı, № 412-VIII sayılı kararıyla Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Parlamentosu (AP), Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM), AGİT Parlamenterler Meclisi, dünya liderleri ve tüm uluslararası topluma, Kırım Tatar halkının hak ve özgürlüklerinin ihlallerini kınayan bir çağrıda bulundu. Bu çağrıda, özellikle Ukrayna Verkhovna Rada'sı, uluslararası toplumu, insan haklarına saygı ve evrensel değerlere bağlılığı paylaşan tüm ülkeleri, Kırım'daki işgalci yönetimlerin Kırım Tatar halkının temsil organları olan Kurultay ve Millî Meclis'in faaliyetlerini engellemelerini önlemeye çağırmıştır. Ayrıca işgal altındaki Kırım'da ifade özgürlüğünü yok etmeye yönelik eylemlere karşı durulması gerektiği vurgulanmış; özellikle Kırım Tatarlarının tek televizyon kanalı Atlant Tele Radyo (ATR)'nin kapatılması durumu gündeme getirilmiştir. Ukrayna Parlamentosu, Rusya'dan Kırım Tatar Millî Meclisi Başkan Yardımcısı Ahtem Çiygöz'ün yasa dışı tutuklanmasının ve hapisliğinin sonlandırılmasını talep etmiştir. Bunun yanı sıra, uluslararası topluma, Mustafa Cemiloğlu, Refat Çubarov, İsmet Yüksel ve Sinaver Kadırov'un kendi topraklarında yaşama, Kırım'a serbestçe giriş yapma ve Millî Meclis'in liderleri olarak görevlerini yerine getirebilmeleri için tüm çabaların sarf edilmesi çağrısında bulunulmuştur (Afanasyeva ve Zaets, 2019, s. 38). 2016 yılında AKPM, Rusya'nın ilhakın ardından Kırım Tatarlarına yönelik uyguladığı baskıcı politikaların, bu halkın etnik, kültürel ve dinî kimliğine yönelik büyük bir tehdit oluşturduğunu belirtmiştir. Kırım Tatar halkının temel özgürlükleri, kültürel gelişmesi ve hatta var olma hakkı tehdit altına girmiştir. Rejimin muhaliflerinin sistematik bir şekilde taciz ve tehdit edilmesi, Kırım ilhakına karşı çıkan Kırım Tatar aktivistlerinin evlerinde aramalar, Rus pasaportlarının/vatandaşlığının zorunlu dağıtımı ve dolayısıyla işgalci Rus ordusuna zorunlu asker olarak alınması, Kırım Tatar kültürel mirasının imha edilmesi, Kırım Tatar diline karşı uygulanan ayrımcı politikalar, Kırım Tatar karşıtı propagandasının yayılması ve Rusya Federasyonu'nun iç bölgelerinden etnik Rusların Kırım'a yerleştirilerek Kırım'ın etnik yapısını değiştirmeye yönelik

politikaları bunun doğrudan kanıtı olmuştur (Morkva, 2021, s. 389). Rusya'nın 2022 Şubat ayında Ukrayna'yı işgal etmesiyle birlikte, Kırım'daki baskılar daha da yoğunlaşmıştır.

24 Şubat 2022'de başlayan Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaş, Kırım Tatarlarına yönelik baskıların yeni bir aşamaya girmesine yol açtı. Rusya, savaşın hemen ardından Rus ordusunun eylemleri hakkında yanlış bilgi yayılmasını engellemek için 15 yıla kadar hapis cezası öngören bir yasayı kabul etti, bu da Kırım'daki muhalefeti daha da tehlikeli hâle getirdi. Kırım Tatar millî hareketinin liderlerinden ve Kırım Tatar Millî Meclisi Başkan Yardımcısı olan Neriman Celal, maksimum güvenli bir kolonide 17 yıl hapis cezasına, 700 bin ruble para cezasına ve 1,5 yıl süreyle özgürlük kısıtlamasına mahkûm edilmiştir. Ayrıca Celal'in yakınları olan Aziz ve Asan Akhmetov kardeşler yüksek güvenli bir cezaevinde 15 yıl hapis cezası ve 500 bin ruble para cezasına çarptırılmışlardır (Four Crimean Tatars detained during September searches arrested in Crimea, 2021). O gün, 60 Kırım Tatarı, Kırım'ın Simferopol şehrindeki Federal Güvenlik Servisi (FSB) binası önünde, hapis cezası verilenleri savunmak için bir protesto düzenledi. Bu kişilerden 40'ı gözaltına alındı ve çoğu idari tutuklama aldı (Crimea seeks those involved in intentional damage to gas pipeline, 2021).

Eylül 2022'de, Rusya'da kısmi seferberlik uygulamaya konuldu. Bu süreçte, yetkililer 60 yaşındaki bireyleri bile askere almayı denemişler; ancak avukatlar bu kişilerin haklarını savunmayı başarmıştır. Bununla birlikte, birçok tanıdığı, durumu önceden fark ederek zamanında ülkeden ayrılmayı başarmıştır (Dolin, 2023). Seferberlik çağrılarının büyük çoğunluğu Kırım Tatarlarına yapılmıştır. Ukrayna Cumhurbaşkanı Vladimir Zelenskiy, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“İşgal altındaki Kırım'da felaket bir durum söz konusu. Kırım Tatar halkı hakkında elde edilen bilgiler tamamen doğrulanmıştır. Çoğu seferberlik çağrısı, özellikle Kırım Tatarlarına yönelik yapılmıştır”* (Bakalets, 2022). Bu açıklama, Kırım'daki etnik ve politik baskıların derinleştiğini ve Kırım Tatarlarının özellikle hedef alındığını vurgulamaktadır. Kitlesel zorunlu seferberlik, Kırım Tatarları arasında büyük bir göç dalgasına yol açmış ve birçok Kırım Tatarı tarafından “kendi kendini sınır dışı etme (*self-deportation*)” olarak tanımlanmıştır (The Discrimination and Persecution of Crimean Tatars in 2014-2022, 2022). Seferberlik sürecinde birçok Kırım Tatarı, zorunlu askerlikten kaçınmak amacıyla Kazakistan, Gürcistan, Türkiye ve Avrupa ülkelerine gitmiştir. Rusya'da seferberliğin başlamasıyla birlikte, Kırım'ı terk eden Kırım Tatarlarının sayısının 6.000 ile 8.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Serebryanaya, 2024). İşgal altındaki Kırım'da uygulanan seferberlik, IV. Cenevre Sözleşmesi'ne açıkça aykırıdır ve uluslararası hukuk açısından savaş suçu olarak kabul edilmektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı askerî saldırganlık, Kırım Tatarlarını yalnızca işgalin fiziki yüküyle değil, aynı zamanda uluslararası hukuka aykırı bir duruma düşürmekle de zorlamaktadır. Bu durum, Kırım Tatarlarına yönelik sosyal dışlanma ve ayrımcılığın sistematik hâle geldiğini ve toplumda derinleşen etnik ve kültürel gerilimleri gözler önüne sermektedir (The Discrimination and Persecution of Crimean Tatars in 2014-2022, 2022).

Kırım Tatarlarını itibarsızlaştırma çabaları, eğitim müfredatına da yansımaktadır. 2019 yılında Rusya, Kırım okullarında 10. sınıflar için Kırım tarihi üzerine yeni bir ders kitabı sunmayı önermiştir. Kitapta, Kırım Tatarlarının Nazi ordusuna diğer etnik gruplardan daha fazla destek verdiği ve işgal yönetimiyle daha fazla iş birliği yaptığına dair ifadeler yer almaktadır. Kırım Tatarlarının tepkisi üzerine, bu kitaplar okullardan kaldırılmıştır. Ayrıca Kırım Tatarca eğitimi giderek zorlaşmaktadır. Ana dilinde eğitim yoksunluğu tüm Kırım Tatarları için söz konusudur. İşgal yönetimi hem Millî Mekteplerde hem de Rusça eğitim yapan okullarda Kırım Tatarcanın öğretilmesi kanallarını neredeyse yok etmiştir (Acicbe ve Aydıngün, 2020, s. 34). 2014 yılına ait nüfus sayımına göre Kırım'da 232.340 Kırım Tatarı bulunmasına rağmen, 2021'de Kırım'daki okullarda 212.090 öğrenci Rusça eğitim alırken, yalnızca 6.700 öğrenci Kırım Tatarca eğitimi almıştır. Ayrıca okul yönetimleri yeni Kırım Tatarca dersleri açmayı sıklıkla reddetmekte, bu durum ise yalnızca insan hakları savunucuları ve avukatların müdahalesiyle çözüme kavuşturulabilmektedir (Crimea does not want to open national classes for studying the Crimean Tatar language - Mejlis, 2015). Bunun yanı sıra, Rusya yanlısı propaganda kapsamında Kırım Tatar ulusal sembollerinin, tarihi şahsiyetlerin ve kültürel miraslarının kullanımı yaygınlaşmaktadır. Kırım'daki yetkililer, Kırım Tatar kültürel mirasına karşı küçümseyici bir tavır sergilemektedir. Örneğin; Bahçesaray'daki eski Müslüman mezarlığına rekreasyon alanı yapılması planlanmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında hayatını kaybeden Kırım Tatarlarına adanmış anıtlar, mezar taşları ve türbeler de saygısızlık ve tahribata uğramaktadır.

Bu şekilde, tüm bu olaylar halkın hafızasında derin bir iz bırakmakta, yalnızca toplumsal bir travma yaratmakla kalmayıp aynı zamanda kendi kimliklerini, kültürlerini ve haklarını koruma kararlılığını da pekiştirmektedir. İşgal karşısındaki protestolar, tarihî gerçeğin tanınması ve yeniden tesis edilmesi için verilen mücadele, özgürlük ve adalet arayışı, Kırım Tatarlarının öz benliklerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu olaylar direniş ruhunun sürdürülmesinde ve nesiller arası bağların güçlendirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Araştırmanın birinci bölümünde, kolektif bellek ve kolektif kimlik kavramsal ve tarihsel çerçevesi üzerinden ele alınmıştır. Ayrıca Kırım Tatarlarının kökeni ve tarihsel süreçleri incelenerek Kırım Hanlığı'ndan günümüze uzanan tarihsel ve sosyokültürel bağlam ortaya konmuştur. Bu kapsamlı inceleme, Kırım Tatarlarının günümüzdeki kimlik algısı, toplumsal aidiyet ve kültürel süreklilik deneyimlerini anlamak için gerekli teorik zemini sağlamaktadır. İkinci bölümde ise bu çerçeve temel alınarak araştırmanın metodolojisi açıklanacak ve saha çalışması bulguları ışığında Kırım Tatarlarının güncel deneyimleri analiz edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE BULGULAR

2.1. Nitel Araştırma

Bilimsel araştırma günümüzde tanımları, kavramları, önermeleri ve kuramları ile önemli bir disiplin olma konumuna ulaşmıştır. Bilimsel araştırma, insan ve toplumsal dünyayı anlamak amacıyla gerçeğe dayalı bilgi üretmek için sistematik olarak kullanılan yöntemler bütünüdür. Bilimsel araştırmalar, toplumsal dünyaya ilişkin soruları ayrıntılı bir şekilde incelemeyi ve yeni bilgiler üretmek için belirli kurallara uymayı gerektirir. Diğer bir ifadeyle, bilimsel araştırma yöntemi, araştırmanın her aşamasında kullanılabilecek yaklaşımları ve teknikleri belirli bir sistematik düzen içinde organize etmektir. Bilimsel bir araştırmanın yapılabilmesi için araştırma problemi, araştırma soruları, araştırma denemeleri, araştırma yöntemleri belirlemek araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için gerekli işlem basamaklarıdır. Tüm bu çalışmalar araştırma sorunsalı (problematik) çerçevesinde yürütülmektedir. Söz konusu bu işlem basamaklarının her biri aynı derecede öneme sahiptir. Bu unsurlara gereken önemin verilmesi araştırmacının başarı şansını artırmaktadır (Usta, 2012, s. 160). Böylece araştırmacılar; mantıklı düşünmeli, belirli kurallara uymalı ve bu süreçleri sürekli olarak tekrarlamalıdır. Aynı zamanda bilimsel araştırmalar, doğru bilgiye ulaşmada büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bilimsel araştırmalar uzun deneyimlerden sonra geliştirilmişlerdir. Daha da önemlisi, bilimsel çalışmalar yöntemli ve sistematik çalışmalardır (Usta, 2012, s. 142).

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, insanların yaşadığı dünyayı tüm yönleriyle anlama ve tanımlama çabasında olan bir veri analizi türüdür (Usta, 2012, s. 149). Nitel araştırmalar, insan veya toplumla ilgili belirli bir araştırma sorusuyla başlar. Araştırmacılar, bu soruyu derinlemesine incelemek amacıyla katılımcıların doğal ortamlarında çeşitli veriler toplamaktadır. Nitel analiz için gerekli olan veriler, genellikle saha çalışmaları sırasında elde edilir. Nitel çalışmalar “*sosyal deneyimlerin nasıl kazanılacağı ve yorumlanacağını*” sorgulayan araştırma sorularını kullanır (Usta, 2012, s. 149). Bu süreçte, araştırmacı katılımcılarla aynı ortamda bulunarak katılımcı gözlemci rolünü üstlenir ve sistematik gözlemler gerçekleştirir. Bu yöntem, katılımcıların doğal ortamlarındaki davranışlarını gözlemleyerek araştırmacıların kapsamlı ve derinlemesine veri toplamalarını sağlar. Nitel yöntemle desenlenmiş araştırmalarda incelenen olay veya olgu hakkında derin bir algıya ulaşma gayreti söz konusudur (Morgan, 1996). Nitel araştırmacılar; verileri çeşitli kaynaklardan, örneğin mülakatlar, gözlemler ve dokümanlar aracılığıyla toplamaktadır. Genellikle nitel araştırmalarda; araştırmacının gözlemleri, araştırılan olguya ilişkin metin ve söylem analizi gibi detaylar yer alır (Mallat, 2007). Dolayısıyla, nitel araştırmalarda asıl önemli olan, konuyla ilgili bilgilere erişmek ve en uygun yöntemleri kullanmaktır.

Bu araştırmanın konusu, Kırım Tatarlarının kolektif belleğinde yer eden tarihsel olayların incelenmesidir. Çalışmanın temel amacı, Kırım Tatarlarının geçmişte deneyimlediği önemli tarihsel olayların kolektif bellekte nasıl yer bulduğunu ve bu olayların toplumsal ve bireysel düzeyde ne tür travmatik etkiler yarattığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, araştırmanın temel dayanağını nitel yöntemle toplanan veriler oluşturmaktadır. Kırım Tatarlarının kolektif belleğinde yer eden tarihsel olayların yol açtığı travmatik deneyimlerin daha derinlemesine anlaşılabilmesi amacıyla, Türkiye’de ve Kırım’da yaşayan Kırım Tatarlarıyla gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar yoluyla nitel veri toplanmıştır. Bu mülakatlar; katılımcıların kişisel deneyimlerini, duygularını ve anılarını kapsamlı biçimde ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Elde edilen bu veriler, araştırmanın bulgularını desteklemek ve yorumlamak amacıyla analiz edilerek kullanılacaktır.

2.2. Yorumsamacı Yaklaşım (Hermenötik)

Etnometodoloji, bilimsel araştırmada önemli bir konuma sahiptir ve insanların günlük yaşamlarındaki ilişkileri anlamayı hedeflemektedir. Etnometodoloji, araştırmacının insanların günlük yaşamlarına dâhil olarak onları gözlemleyip mülakatlar yaptığı derinlemesine bir inceleme alanı olarak tanımlanabilir. Bu araştırma deseni, ortak bir kültüre sahip grup üyelerinin değerlerini, davranışlarını, inançlarını ve dillerini anlamaya ve yorumlamaya odaklanır. Ayrıca sosyal bilimlerde, “anlama” odaklı bilimsel yöntemler geliştiren akademisyenlerin çalışmaları, etnometodolojinin ilerlemesi için son derece kritiktir. Bireylerin objeleri ve gerçekleşen olayları anlama biçimleri ile bu biçimin eyleme dönüşme süreci etnometodolojinin ilgi alanıdır. Bu anlamlandırma sürecinde bireyler kendilerince ifadeler kullanırlar. Bu öznel ifadeler birey için, olayları günlük yaşamın içine dâhil etmede kılavuz görevi görürler (Özsöz, 2007, s. 4). Etnometodolojik akademik yaklaşımın esas amacı, teknik düşüncüyü yeniden yapılandırmak ve bu dönüşüm sürecinde özellikle sosyal ve doğa bilimlerinin araştırmalarını, pratik eylem ve pratik aklın anlaşılabilir bilimleri olarak görmektir. Aynı zamanda etnometodoloji, yaygın olarak kabul edilen yorumların aksine, bilimsel faaliyeti pratik eylem ve rasyonel düşünme çerçevesinde anlamlandırmayı amaçlar.

Etnometodolojinin temsilcisi olan Harold Garfinkel, bu akımın kökenlerini 1950’ler ve 1960’lar boyunca yaptığı araştırmalarla oluşturmuştur. Garfinkel, etnometodolojinin temel prensiplerini geliştirirken Talcott Parsons, Alfred Schutz, Aron Gurwitsch ve Edmund Husserl gibi akademisyenlerden etkilenmiştir. Onun 1967 yılında yayımladığı *Etnometodolojide Araştırmalar* adlı eseriyle ayrı bir sosyolojik yaklaşım olarak etnometodolojiyi kurduğu kabul edilmektedir (Temmuz, 2011, s. 147). Garfinkel (2023), etnometodolojiyi şu şekilde tanımlar: “*Günlük aktivitelerin düzenlenmesine odaklanan etnometodolojik çalışmalar, katılımcıların bu faaliyetleri açık, mantıklı ve anlaşılır hâle getirmek için kullandıkları yöntemleri inceler*”. Garfinkel’in kendi tanımıyla etnometodoloji; öznel ifadelerin (*indexical expressions*) ve gündelik yaşamın örgütlenmiş, sanatsal, devam eden muhtemel edinimleri gibi diğer pratik eylemlerin incelenmesidir (Özsöz, 2007, s. 4).

Coulon (1995) ise insanların günlük hedeflerine ulaşmak için eylemlerini nasıl düzenlediklerini ve bu düzenlemelerin hem kendileri hem de etkileşimde bulundukları diğer kişiler için mantıklı, rasyonel ve anlaşılabilir görünmesini sağladıklarını ifade eder. Bu yaklaşımla, eylemlerin bilimsel rasyonellikten ziyade pratik ve anlaşılır amaçlar için yeterli olduğunu belirtir. Etnometodologların temel görevi, katılımcıların sıradan günlük faaliyetlerini nasıl organize ettiklerini ve sosyal koşulları nasıl anlaşılır hâle getirdiklerini incelemektir. Garfinkel (2023), her bireyin etkileşim sırasında bu etkileşimin nasıl ilerlemesi gerektiği konusunda bilgi sahibi olduğunu savunur. Bu, genel kabul görmüş normlara ve gerekliliklere uygun olarak düzenlenmiş etkileşimleri temsil eder. Dolayısıyla, tüm normlar ve değerler, davranışların kendisinde ortaya çıkar. Etnometodoloji, toplumsal yapıların ve normların nesnel varlığını reddeder ve bireylerin günlük yaşamda bu normları belirleyip uyguladıklarını vurgular. Bu yaklaşım, sosyal dünyanın “arka plan beklentileri” tarafından nasıl yönlendirildiğini ve etkileşimlerin nasıl yapılandırıldığını anlamak açısından önemlidir. Garfinkel (2023), etkileşime giren her bireyin, etkileşimin nasıl ilerlemesi gerektiği veya ilerleyeceği konusunda belirli beklentilere sahip olduğunu öne sürer. Bu beklentiler, etkileşimin normları ve gerekliliklerine uygun olarak düzenlenmiştir. Garfinkel’in (2023) belirttiği gibi, etnometodoloji sadece günlük yaşamın pratik eylemlerini incelemekle kalmaz, aynı zamanda bu eylemlerin altında yatan yapıları da keşfetmeye çalışır. Bu, günlük yaşamın genellikle fark edilmeyen kabul edilmiş özelliklerinin anlaşılmasına derin bir içgörü sağlar.

Garfinkel’e (2023) göre, sosyal etkileşimin temelini oluşturan refleksivite veya “düşünümsellik”, belirli koşullar tanımlandığında bu koşulların çeşitli şekillerde ve kaçınılmaz olarak yeniden üretilmesini ifade eder. Bu, etkileşimdeki katılımcıların algılarını, anlayışlarını ve tepkilerini şekillendiren kritik bir süreçtir. Garfinkel, refleksiviteyi toplumsal düzeni sürdürme ve kavrama konusunda bir engel olarak almak yerine, bu sürecin temel bir koşulu kılar (Coulon, 1995). Bu nedenle, nesnelliği anlamak için katılımcıların karşılıklı anlayışını açıklarken konuşmanın içeriğine değil, konuşmanın kendisine odaklanmak gerekir. Bir bireyin ifadelerinin bilinçli anlamı, söylediklerinin nasıl ifade edildiği ve konuşma yöntemine dair farkındalığından kaynaklanır. Bu perspektif, insanların etkileşimlerindeki ince nüansları ve sosyal normların altında yatan düşünce süreçlerini anlamak için önemlidir.

Etnometodoloji gibi, hermenötik de sosyal bilimlerde önemli bir yere sahiptir. Hermenötiğin kökeni, metinleri anlama ve yorumlama sürecindeki zorlukları ele alan bir felsefi yöntem olarak ortaya çıkar. “*Hermenötik*” terimi Yunanca “*Yorumlamak*” anlamına gelen “*hermeneuein*” fiilinden türetilmiş olup beşeri ifadelerin yorumunun mahiyeti ve varsayımlarıyla ilgilenen disiplinlere işaret eder (Harvey, 1994, s. 343). Bu terim, Yunan tanrısı Hermes’e atıfta bulunur, çünkü Hermes’in insanlara ilâhî fikirlerin anlamını açıklaması beklenirdi. Hermenötiğin ana konusu; tarihsel, dinî ve edebî metinleri de ihtiva edecek şekilde en genel anlamıyla “metin yorumu” sorunu (Zeyd ve Coşkun, 2014, s. 237). Hermenötikle özellikle dinî, tarihî, edebî metinler anlaşılmalı ve yorumlanmaya başlanmıştır. Dinler tarihine bakıldığında ister Yahudilik, ister Hıristiyanlık, isterse Müslümanlık olsun her din için, inananlarının anlama ve yorumlamaları önemli bir yer tutmaktadır.

(Ulusoy, 2009, s. 55). Ayrıca Friedrich Schleiermacher ve Wilhelm Dilthey gibi Alman bilim insanları, hermenötiğin gelişimine büyük katkılar sağlamışlardır. Çok eski dönemlerden bu yana var olan ve daha çok dinî metinlerin incelenmesi olarak öne çıkan hermenötik etkinlik, Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, Wilhelm Dilthey, Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer gibi önemli düşünürler sayesinde, tarihsel ve toplumsal alanlardaki bilgilere de uygulanan bir yöntem olmuştur (Fırıncioğulları, 2016, s. 47). Schleiermacher (1998), diğer insanların manevi dünyasını anlamaya yönelik sorunları ele almış ve bu soruna olumlu yanıtlar sunmuştur. Ona göre bir metnin anlamını kavramak, yazarının konumuna ve bakış açısına uyum sağlamayı gerektirir. Yani metni anlamak için yazarın perspektifinden dünyayı görmeye ve olayları onun bakış açısıyla değerlendirmeye başlamak gerekir. Schleiermacher (1998), bazı metinlerin anlamını belirlemek için hermenötik daire yöntemini önerir. Bu yöntemde, bir şeyi anlamak için onu önceden biraz anlamış olma gerekliliği ilkesi geçerlidir. Dolayısıyla, bir kelime, cümle veya metin, kendi içinde anlaşılabilirliğinde anlamlı bir bütün oluşturur. Dilthey'e (1985) göre yorumun konusu tarih bilimidir. Ona göre tarih, geleneğin dinamik bir toplumda etkinliğini gösterememesi nedeniyle hatırlama yoluyla anlaşılması gereken bir alandır. Bu nedenle, tarih yorumsal bir nitelik kazanır. Hermenötiğin odak noktası, metinlerin ve kültürel eserlerin yorumlanmasıdır. Metinlerin anlaşılması için kullanılan yöntemler; metnin bağlamını, yazarın niyetlerini ve okuyucunun kendi deneyimlerini dikkate almayı içerir. Bu disiplin; tarihsel, edebî ve kültürel çalışmalarda sıkça kullanılır ve insanların düşünce dünyasını anlamak için derinlemesine bir yaklaşım sunar. Bu bağlamda Schleiermacher ve Dilthey'le başlayan yönetime ilişkin çalışmalarla hermenötik etkinlik, pozitivist yönetime önemli eleştiriler getirerek, sosyal bilimlere yeni bir açılım sağlamıştır (Fırıncioğulları, 2016, s. 48).

Özetle, bu nitel araştırmada etnometodoloji yöntemi kullanılarak, Kırım Tatarlarının kolektif belleklerinde yer alan travmaların anlamını kavramak amacıyla günlük yaşam deneyimlerine, yaşam öykülerine ve kişisel anlatılara odaklanılmaktadır. Bu yaklaşım, travmaların etkilerini ve toplumsal bellekteki yerini anlamak için kişisel anlatıları önemli bir kaynak olarak kullanarak, bu travmatik olayların sosyal ve kültürel etkilerini daha derinlemesine analiz etmeyi mümkün kılar.

2.3. Derinlemesine Mülakat

Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda izlendiği araştırma türüdür (Sak vd., 2021, s. 229). Bu çalışmada, nitel veri toplama tekniklerinden olan derinlemesine mülakat ve doküman incelemesi (resmî belgeler, fotoğraflar, video kayıtları ve sosyal medya içerikleri) kullanılarak saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda genellikle gözlem, yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış görüşme, odak grup görüşmesi, söylem ve metin analizi gibi veri toplama ve analiz teknikleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte sinema filmi, çeşitli afişler, sanat eserleri, medya yayınları (radyo veya televizyon programları) ve sosyal medya kaynakları (bloglar, sosyal medya hesapları ve anlık mesaj panolar vb.) da veri toplama aracı olarak kullanılabilir (Sullivan ve Forrester, 2018).

Derinlemesine mülakat, bireysel ve toplumsal bağlamda değerlendirilebilen bir tekniktir. Bireysel bağlamda derinlik; kişisel yargı, fikir, hayat felsefesi, inanç ve gündelik yaşam pratiklerinin ortaya çıkarılmasını sağlamak olarak okunabilir. Toplumsal bağlamda derinlik ise bireyin toplumun bir öznesi olarak sahip olduğu davranış biçimleri, sosyal alışkanlıkları, dil ve tüketim alışkanlıklarından yola çıkılarak genelleme yapılabilmesidir (Uslu ve Demir, 2023, s. 298). Anlamacı ve yorumlamacı paradigmanın sıklıkla tercih ettiği bu teknik, sosyolojik açıdan araştırmalara kolaylık sağlayabilmektedir. Sohbet ya da sıradan konuşmaktan farklı bir içeriğe sahip olan mülakat tekniği etnografik çalışma desenlerinde de tercih edilmektedir. Görüşmeler yoluyla araştırmacı bir toplumsal gruba ait kimlik, kültür, yaşam tarzı, inanç, gelenek ve politik görüş gibi unsurlar hakkında bilgi sahibi olabilmekte, bilinen birtakım varsayım ve verilerden yola çıkılarak öngörü ve genellemelerde bulunabilmektedir (Uslu ve Demir, 2023, s. 298).

İnternet ağı, telefonla görüşme veya yüz yüze yapılabilecek bu görüşmede görüşmecilerin sorulara içtenlikle cevap vermesi, değerlendirmesi ve yorumlanması beklenmektedir (Uslu ve Demir, 2023, s. 292). Katılımcıların siyasal, kültürel ve ekonomik durumları ile yaş, cinsiyet, doğum yeri, ikamet ettikleri yer, meslek ve eğitim düzeyleri gibi demografik farklılıklar dikkate alınarak, bu değişkenlerin katılımcıların deneyimlerine nasıl yansıdığı anlaşılmaya çalışılmalıdır. Derinlemesine mülakatlarda, genellikle katılımcıların daha geniş cevaplar verebileceği açık uçlu sorular kullanılır. Açık uçlu sorular öncelikle katılımcıların duygu, düşünce ve deneyimlerini kendi ifadeleriyle aktarmalarına imkân tanıyan sorulardır (Patton, 2014). Bu metodoloji sayesinde, katılımcıların içsel dünyalarını daha derinlemesine anlama imkânı bulunur. Ek olarak, katılımcıların değerleri, normları, düşünceleri ve duyguları incelenerek daha geniş bir perspektif elde edilir. Mülakatlar sırasında katılımcıların yanıtları kaydedilir ve incelenir, bu da katılımcıların deneyimlerini araştırmacıların daha iyi anlamasını sağlar. Nitel bir araştırmada görüşmeci mülakatın basitçe katılımcıların sorulara yanıt vermesi olmadığını; asıl amacın katılımcıların hikâyelerini dinleyerek deneyimlerinin nasıl gerçekleştiğini ve onların bu deneyimlere atfettikleri anlamları keşfetmeye çalışmak olduğunu unutmamalıdır (Roberts, 2020, s. 3189). Ayrıca, mülakatların gerçekleştiği ortamda rahat bir atmosfer sağlanarak, katılımcıların baskı altında olmadan kendilerini özgürce ifade etmeleri teşvik edilir. Bu yüzden araştırmacının görüşme sorularını hazırlarken araştırma sorusunun soyut, akademik ve teorik dilini katılımcıların kendi yaşam deneyimleri üzerinden sahip oldukları somut, anlaşılır, yalın ve gündelik bir dile çevirmesi gereklidir (Polat, 2022, s. 168).

Mülakat tekniği uygulanırken görüşmeci bireylerin düşüncelerini, anlam dünyalarını, deneyimlerini ifade etme noktasında kullandıkları en önemli araç dildir. Dil, bireylerin düşünce dünyalarında kodladıkları, sembollerle anlam ve içerik yükledikleri sözcük ve kelimelerin karşı tarafa aktarılmasını sağlayabilen bir iletişim aracıdır. Mülakat tekniğinin temelinde yüz yüze soru sormak ve cevap almak etkileşimi bulunduğundan araştırmacının dikkat etmesi gereken önemli hususlardan birisi de dil yeterliliğidir (Uslu ve Demir, 2023, s. 295). Mülakat soruları hazırlanırken bu çeşitliliğin tamamına olabildiğince hitap edebilecek bir dil ve üslup seçmeye gayret edilmelidir (Polat, 2022, s. 170). Görüşmeci katılımcıların yabancı olmadığı, bildiği, aşına olduğu sözcük ve

ifadeleri seçerek nitel araştırmanın “doğal ortama” duyarlılık ilkesini hayata geçirmiş olur (Creswell, 2013). Mülakatta görüşmeci katılımcıya araştırmaya katılıp yaşam öyküsünü, deneyimini, görüş ve yorumlarını aktarmayı kabul ettiği için duyduğu minnettarlık ve teşekkürü samimiyetle yansıtmalıdır (Patton, 2014). Nitekim derinlemesine mülakatın hedefi, katılımcıların bilgi, davranış, deneyim, düşünce, görüş, duygu ve yorumlarına erişmektir. Mülakatta tüm soruların amacı araştırmacının temel araştırma sorusuyla bağlantılı olarak görüşmeciye katılımcıların bilgi, davranış, deneyim, düşünce, görüş, duygu ve yorumlarına ulaştırmaktır (Polat, 2022, s. 176). Dolayısıyla, araştırmada tercih edilen derinlemesine mülakat tekniği, çalışmanın odaklandığı kimlik, aidiyet ve kültürel süreklilik konularının bütüncül ve katılımcı temelli bir yaklaşımla ele alınmasına imkân sağlamaktadır.

2.4. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Çalışmaya başlamadan önce, araştırma konusuyla ilgili önceki araştırmalar taranmış ve literatür detaylı bir şekilde incelenmiştir. Literatürden ve teorik okumalardan yola çıkılarak yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat formu hazırlanmıştır. Derinlemesine mülakatlarda, genellikle katılımcıların daha geniş cevaplar verebileceği açık uçlu sorular kullanılır. Açık uçlu sorular öncelikle katılımcıların duygu, düşünce ve deneyimlerini kendi ifadeleriyle aktarmalarına imkân tanıyan sorulardır (Patton, 2014). Bu metodoloji sayesinde, katılımcıların içsel dünyalarını daha derinlemesine anlama imkânı bulunur. Ek olarak, katılımcıların değerleri, normları, düşünceleri ve duyguları incelenerek daha geniş bir perspektif elde edilir. Hazırlanan yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat formu dört bölümden (tema) oluşmaktadır. Birinci bölümde, katılımcıların aile geçmişi ve yaşam öyküleri hakkında temalar bulunmaktadır. Bu temalar arasında, katılımcının doğum yeri ve yaşadığı yer, aile üyeleriyle ilişkileri, çocukluk anıları, okul ve iş hayatı gibi konular yer almaktadır. Bu temalar, katılımcının yaşamını şekillendiren unsurları ve kimlik oluşumunda oynadığı rolü anlamamıza yardımcı olmaktadır. İkinci bölümde, ev dışındaki günlük yaşam mekânları ve kültürel mirasın iletişimi üzerinde durulmaktadır. Kırım’a özgü kültürel mirasın aktarımı incelenmektedir. Geleneksel ritüeller, sosyal yapılar, dil ve iletişim unsurları, kültürel semboller, sanat ve edebiyat gibi konular bu bölümde ele alınmaktadır. Ayrıca, evde bulunan kültürel materyaller, günlük yaşam, giyim-kuşam ve yemek kültürü de incelenmektedir. Evin iç mimarisi de kültürel mirasın iletişimi bağlamında değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde; coğrafya, mekânlar ve toplumsal yapı üzerine odaklanılmıştır. Kırım’ın sembolize ettiği anlam, kişisel hatıralar, tarihi ve mimari yapılar, doğa ve coğrafi özellikler bu bölümde incelenmektedir. Bu başlıklar; Kırım’ın kültürel, tarihi ve coğrafi kimliğindeki yerini ve katılımcının duygusal bağlarını anlamaya yardımcı olmaktadır. Dördüncü bölümde, katılımcıların toplumsal travmayı nasıl yorumladığı incelenmektedir. Zorunlu göç, sürgün ve ilhak gibi travmatik olaylar, katılımcıların bu olaylarla ilişkilendirdiği hikâyeler, unutmaya veya hatırlama arasındaki denge, affetme süreci, nostalji duygusu ve umutlar bu bölümde ele alınmaktadır. Bu başlıklar, katılımcıların kişisel deneyimlerini ve toplumsal travmanın etkilerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Her bir katılımcının ilgi alanlarına göre temalar üzerinde farklı sıralamalar izlenerek sohbet edilmiştir. Önemli olan, katılımcıların kendi

hikâyelerini özgürce ve detaylı bir şekilde anlatabilmeleridir. Böylece, katılımcıların deneyimlerini aktarırken araştırmacı, sadece konunun dışına çıkılmaması konusunda müdahalede bulunmuştur.

Araştırma, yalnızca 15 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle elde edilen bulgular, Kırım Tatarlarının tüm nüfusunu temsil etme açısından sınırlı kalmaktadır. Katılımcı sayısının kısıtlılığının nedeni, yarı yapılandırılmış mülakatların kapsamlı ve zaman alıcı bir veri toplama süreci gerektirmesidir. Üstelik araştırma süresi de daha fazla katılımcıya ulaşılmasını sınırlandırmıştır. Bazı katılımcılarla gerçekleştirilen çevrim içi görüşmeler, özellikle beden dilinin gözlemlenmesini zorlaştırmış olmasına rağmen farklı coğrafi bölgelerde yaşayan katılımcılara erişim imkânı sağladığından saha çalışmasının uygulanabilirliğini artırmıştır.

Mülakatlar 2025 yılının Haziran-Temmuz aylarında yapılmıştır. Görüşmeler öncesinde, her katılımcıya araştırma hakkında bilgi sunulmuştur. Yarı yapılandırılmış mülakatlarda görüşmeci sorularını ön hazırlıkla mümkün olduğunca anlaşılır kılmaya çalışır; görüşme boyunca da soruların anlaşılmadığı veya beklenmedik sorunların ortaya çıktığı durumlarda sorularını tekrar düzenleyip düzelterek katılımcıya yöneltir (Polat, 2022, s. 172). Bu çalışmada da benzer bir yöntem izlenmiştir.

Görüşme sürecinde bazı katılımcıların belirli sorulara hemen cevap vermekte zorlandıkları, düşünmek için süre ayırdıkları ya da soruları farklı bir bağlamda yorumladıkları gözlemlenmiştir. Bu tür durumlarda, sorular yeniden ifade edilerek daha anlaşılır hâle getirilmiş, gerektiğinde ek açıklamalar yapılarak katılımcının konuyu doğru biçimde kavraması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, beklenmedik cevapların yeni sorular üretmeye imkân tanıdığı durumlarda görüşme esnek bir biçimde yönlendirilmiş ve derinlemesine veri elde edilmesi mümkün olmuştur. Böylelikle yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinin sunduğu esneklikten yararlanılarak hem katılımcının kendisini rahat bir şekilde ifade etmesi desteklenmiş hem de araştırma açısından daha kapsamlı ve ayrıntılı veriler toplanabilmıştır.

Bu çalışmada saha alanı, Kırım'dan göç etmiş ya da Kırım'da ikamet eden Kırım Tatarlarının yaşadıkları iller üzerinden tanımlanmaktadır. Katılımcıların farklı şehirlerde yerleşik olmaları, araştırmanın yalnızca tek bir mekâna odaklanmasını engelleyerek saha alanının çoklu mekânsal bağlamlar içerisinde değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Buna bağlı olarak araştırmanın coğrafi sınırları, katılımcıların ikâmet ettikleri bölgeler üzerinden tanımlanmış ve saha kapsamı doğrudan onların mekânsal dağılımlarıyla belirlenmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi ile Simferopol, Feodosiya, Sudak, Trabzon, İstanbul, Bursa ve İzmit'te yaşayan 18-65 yaş aralığındaki 15 Kırım Tatarı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Trabzon'da yaşayan katılımcılarla yüz yüze, Türkiye'nin diğer illerinde ikamet eden ve Kırım'da bulunan katılımcılarla ise çevrim içi derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Derinlemesine mülakatlar, ortalama olarak her bir katılımcıyla yirmi beş dakika sürmüştür.

Yüz yüze ve çevrim içi yollarla yapılan görüşmelerde katılımcıların sorulara içtenlikle cevap vermesi ve yorumlaması sağlanmıştır. Bu güven ortamının oluşmasında, araştırmacının bizzat Kırım

Tatar kökenli olması önemli bir rol oynamıştır. Araştırmacının, katılımcılarla ortak bir kimlik, tarihsel bellek ve kültürel aidiyet paylaşması, görüşmelerin daha samimi bir atmosferde gerçekleşmesine imkân tanımıştır. Katılımcılar, araştırmacıyı kendilerine yabancı biri olarak değil, topluluklarının bir üyesi olarak görmüş ve bu durum, sorulara daha açık ve derinlemesine yanıt vermelerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca bazı katılımcılar, araştırmacıya doğrudan ya da dolaylı biçimde tanıdıkları, yakınları veya güven duydukları kişiler aracılığıyla ulaşmışlardır. Katılımcıların araştırmacıya yönlendirilmesinde bu tür referans ilişkileri etkili olmuştur. Dolayısıyla, araştırmacının hem etnik hem de toplumsal aidiyet bağlamındaki “içeriden biri” konumu, katılımcıların kendilerini rahat hissetmelerine ve kişisel deneyimlerini dürüstçe aktarmalarına imkân vererek elde edilen verilerin güvenilirliğini güçlendirmiştir. Bu araştırmada katılımcıların siyasi, kültürel, ekonomik, yaş ve cinsiyet gibi farklılıkları göz önünde bulundurularak mülakatlar sorunsuz bir şekilde yürütülmüştür. Böylece, derinlemesine mülakatın hedefi, katılımcıların bilgi, davranış, deneyim, düşünce, görüş, duygu ve yorumlarına erişmektir. Mülakatta tüm soruların amacı araştırmacının temel araştırma sorusuyla bağlantılı olarak görüşmeciyi katılımcıların bilgi, davranış, deneyim, düşünce, görüş, duygu ve yorumlarına ulaştırmaktır (Polat, 2022, s. 176).

Mülakatlar sırasında katılımcıların yanıtları kaydedilir ve incelenir; bu araştırmacıların katılımcıların deneyimlerini daha iyi anlamasını sağlar. Görüşmelerin ses kayıtları yalnızca ilgili katılımcıların açık onayıyla alınmış ve toplam 160 dakika süren kayıtlar elde edilmiştir. Ses ve görüntü kaydı yapılması, görüşmenin verilerin okunması ve çözümlenmesi sırasında oldukça faydalıdır; ancak bu, öncelikle görüşmeci bireyin rızasının alınmasına bağlıdır (Uslu ve Demir, 2023, s. 296). Mülakatların büyük bir kısmı WhatsApp ve Telegram gibi dijital platformlar üzerinden çevrim içi gerçekleştirildiğinden birçok görüşmede ses kaydı alınamamış, katılımcıların ifadeleri araştırmacı tarafından eş zamanlı olarak not edilmiştir. Sonuç olarak, toplam elli iki sayfalık mülakat metni, hem ses kayıtlarından hem de araştırmacının eş zamanlı olarak aldığı notlardan oluşan verilerin birleşimiyle oluşturulmuştur.

Mülakatlar Kırım Tatarcası ve Rusça olarak yapılmış ve tüm görüşmeler Türkçeye çevrilip raporlanmıştır. Derinlemesine mülakat yoluyla elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve bu doğrultuda beş ana tema belirlenmiştir: (1) Kültürel süreklilik ve ailevi gelenekler, (2) mekânsal aidiyet ve Kırım’ın sembolik değeri, (3) kimlik tanımlamaları ve etnonim tercihleri, (4) tarihsel travmalar, sürgün hafızası ve kolektif bellek, (5) geleceğe dair umutlar ve kimliğin sürdürülmesine yönelik beklentiler. Bunun yanı sıra dil, kültürel yok olmaya karşı direnme pratikleri ve aktivizm konuları da araştırmanın odak noktalarından biri olarak belirlenmiştir. Her bir tema kodlanmış olup, bu temalar katılımcıların hem bireysel hem de toplumsal düzeyde geçmişe, bugüne ve geleceğe dair algılarını çok boyutlu şekilde ortaya koymaktadır.

2.5. Araştırmanın Bulguları

2.5.1. Demografik Özellikler

Demografik özellikler kapsamında katılımcıların cinsiyeti, yaşı, doğum yeri, yaşadıkları yer, medeni durumu, eğitim durumu, mesleki durumu ve anadil seviyesi tespit edilmiştir. Böylece araştırmanın çalışma grubunu, yedi kadın ve sekiz erkek olmak üzere toplam on beş kişi oluşturmaktadır. Trabzon'da yaşayan üç Kırım Tatar erkek ve yüz yüze görüşmeler Forum Alışveriş Merkezi ve Meydan Atatürk Alanı'nda gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin diğer illerinde ise Bursa'dan bir erkek, İstanbul'dan iki kadın ve İzmit'ten bir erkek olmak üzere toplam dört katılımcıyla WhatsApp ve Telegram üzerinden çevrim içi görüşmeler yapılmıştır. Kırım'da ise farklı şehirlerde yaşayan katılımcılarla da çevrim içi görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcılar Sudak'tan dört kişi (iki kadın, iki erkek), Simferopol'den iki kadın ve bir erkek ve Feodosya'dan bir kadındır.

Katılımcıların doğum yerleri değerlendirildiğinde, sekiz katılımcının Özbekistan'da doğduğu görülmektedir. Bu durum, 1944 yılında SB tarafından gerçekleştirilen Kırım Tatar sürgünüyle yakından ilişkilidir. Sürgün sonrasında birçok Kırım Tatarı, uzun yıllar boyunca Özbekistan başta olmak üzere Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde yaşamaya zorlanmıştır. Bu durum Kırım Tatarlarının hem demografik yapısını hem de kültürel kimliğini derinden etkilemiştir. Özellikle sürgüne uğrayan kuşak, anavatanlarından uzak, yeni yerleşim yerlerinde hayatlarını sürdürmek durumunda kalmıştır. Buna karşın, genç nesle mensup yedi katılımcı ise vatanlarına dönüş sürecinin ardından Kırım'da doğmuştur. Bu durum, Kırım Tatarlarının anavatanlarına yönelik geri dönüş ve kültürel yeniden yapılanma çabalarının bir göstergesidir. Böylelikle günümüzde katılımcıların yarısı, yani sekiz kişi Kırım'da ikamet ederken, diğer yedi kişi Türkiye'de yaşamaktadır. Türkiye'de yaşayan katılımcılar, üniversite eğitimi amacıyla Türkiye'ye gelmişlerdir. Bazıları hâlen eğitimlerini sürdürmekte, bazıları ise eğitimlerini tamamladıktan sonra burada iş bulmuş ve kalıcı olarak yerleşmişlerdir.

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında; altı katılımcının evli, yedi katılımcının bekâr ve iki katılımcının ise dul olduğu görülmektedir. Medeni durumdaki bu çeşitlilik, katılımcıların sosyal ve ekonomik koşullarını etkileyebilecek önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcıların eğitim durumları değerlendirildiğinde; dört katılımcının lise mezunu olup şu anda üniversite öğrencisi olduğu, altı katılımcının lisans, dört katılımcının yüksek lisans mezunu ve bir katılımcının ise doçent unvanına sahip olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi, mesleki durumu ve meslek çeşitliliğini etkileyen önemli bir faktördür. Nitekim üniversite mezunu katılımcıların meslekleri arasında bir üniversite öğretim üyesi, iki mühendis, bir yazılım geliştiricisi, bir tercüman ve bir şahıs işletmesi sahibi yer almaktadır. Bunlara ek olarak, bir katılımcı gayrimenkul danışmanı, bir katılımcı aşçı, bir katılımcı yaşlı bakıcısı, bir katılımcı diş hekimi, bir katılımcı emekli ve dört katılımcı üniversite öğrencidir. Katılımcıların yaş dağılımı ise 18 ile 65 yaş arasında değişmektedir.

Katılımcıların Kırım Tatarcası anadil yeterlilik düzeyleri değerlendirildiğinde; yedi katılımcının çok iyi, üç katılımcının iyi ve beş katılımcının ise orta veya düşük seviyede konuşabildiği gözlemlenmiştir. Özellikle gençler arasında, günümüzde Kırım Tatarcasının eğitim sisteminde okul müfredatında yeterince yer almaması ve Rusçanın öncelikli dil olarak öğretilmesi, dil yeterliliği üzerinde etkili bir faktör olarak tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, katılımcıların yarısı üniversite eğitimi amacıyla Türkiye'ye gelmiş olup, eğitimlerini tamamladıktan sonra burada iş bularak çalışmaya başlamıştır. Diğer yarısı ise yaşamını Kırım'da sürdürmektedir. Katılımcılar arasında hem üniversite öğrencileri hem de mezunlar bulunmaktadır. Ayrıca, katılımcıların önemli bir kısmı Kırım Tatarcasını iyi düzeyde konuşabilmekte olup, bu durum kimlik ve kültürel aidiyetin korunduğuna işaret etmektedir. Genel olarak, katılımcı profili çalışma açısından yeterli çeşitliliğe sahip olup, farklı sosyo-demografik özellikleri yansıtmaktadır.

Tablo 1.1. Katılımcıların Demografik Nitelikleri

Kategori	Alt Kategori	Katılımcı Sayısı
Mevcut İkamet	Türkiye	7
	Kırım	8
Doğum Yeri	Özbekistan	8
	Kırım	7
Medeni Durum	Evli	6
	Bekâr	7
	Dul	2
Eğitim Düzeyi	Lise	4
	Lisans	6
	Yüksek Lisans	4
	Doktora	1
Anadil Seviyesi	Çok İyi	7
	İyi	3
	Orta/Düşük	5

2.5.2. Kültürel Süreklilik ve Ailevi Gelenekler

Kültür ve gelenekler, bir toplumun kimliğini şekillendiren en temel unsurlar arasında yer almaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'ndeki kültür tanımına göre "en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu"dur (UNESCO, 1982). Ayrıca Eyerman'ın (2019) ifade ettiği gibi; kültürel uygulamalar, semboller ve anlatılar, bellek üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Kültür, maddi ve manevi olmak üzere iki temel bileşenden oluşur. Maddi kültür, bir toplumun kullandığı araç-gereçler, teknolojik ürünler ve fiziksel yapıtlar gibi somut unsurları kapsarken; manevi kültür ise dil, edebiyat, sanat, bilim, felsefe, inanç sistemleri, ahlaki değerler, gelenekler ve yaşam tarzı gibi soyut öğeleri içerir. Manevi kültürün en temel unsurlarından biri olan dil, kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında belirleyici bir rol oynar. Anderson'a (2016) göre ortak bir dil yalnızca iletişim aracı olmakla kalmaz, aynı zamanda bir kültür inşa eder ve bireylerin kendilerini aynı ulusal kimliğin bir parçası olarak görmelerini sağlar. Zamanla değişen sosyo-kültürel şartlara rağmen kültürel sürekliliğin sağlanması; kimliğin kaybolmaması, köklerle bağın kopmaması ve topluluk içi dayanışmanın devam etmesi açısından büyük bir rol oynar. Bu bağlamda, aile içinde aktarılan gelenekler ve günlük yaşamda sürdürülen kültürel pratikler, bireylerin hem geçmişle bağ kurmasını hem de geleceğe kültürel bir miras bırakmasını mümkün kılar.

Katılımcılar, kültürel süreklilik ve ailevi geleneklerin Kırım Tatar kimliğinin korunmasında hayati bir rol oynadığını belirtmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, özellikle bayramlar ve özel günlerde sürdürülen geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarıldığını ve bu uygulamaların toplumsal dayanışmayı güçlendirdiğini vurgulamıştır.

"Kırım Tatarlarının kültürel gelenekleri, birçok bireyin çocukluk anılarından itibaren özel bir yer edinmiştir. Aile büyüklerine duyulan saygı, çocuklara sevgiyle yaklaşma, bayramlarda büyüklerin ziyaret edilerek ellerinin öpülmesi gibi gelenekler, kültürel değerlerin yaşatılmasında temel unsurlar arasında yer almaktadır (Arefe gününde qoqu çıkartmak ve çiğbörek pişirmek, toplu Cuma duaları, Bayramda büyüklerniñ qolunu öpmek, kiçkenelerge mulâyim olmaq, sıq-sıq musafirlikke barmaq kibi şeyler). Bu geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarılması, Kırım Tatar kimliğinin korunmasına ve toplumsal aidiyetin güçlenmesine önemli katkı sağlamaktadır. " (K7, erkek, 29 yaş, yazılım geliştiricisi).

Katılımcıların nişan töreni, düğün, sünnet gibi sosyal ritüeller ile Hıdırellez gibi kültürel açıdan önemli günleri yaşatmaya devam etmeleri, kültürel belleğin somut örnekleri olarak değerlendirilebilir. Assmann (2011) kültürel belleği, bir topluluğun geçmişi hatırlama ve kolektif kimliğini sürdürebilme kapasitesi olarak tanımlar. Bu bağlamda, bayramlarda yemek paylaşımı, geleneksel kıyafetlerin giyilmesi, duaların okunması ve topluca vakit geçirilmesi gibi uygulamalar,

Kırım Tatarları için geçmişle bağ kurma ve kültürel sürekliliği sağlama işlevi görmektedir. Sancar (2015) ise kültürel bellek bağlamında “unutma kültüründen hatırlama kültürüne” geçişi tartışır. Katılımcıların bu gelenekleri sürdürmesi, özellikle diaspora deneyimleri ışığında, unutma politikalarına karşı toplumsal ve kültürel direnişin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu ritüeller, yalnızca kültürel kimliğin nesiller boyunca aktarılmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda topluluk bağlarının sürdürülmesine ve kolektif belleğin güçlenmesine de katkıda bulunur.

“Bence, evlilikle ilgili her şey kültürel geleneklerimizin korunmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Buna ailelerle tanışma, söz kesimi, nişan (nişan töreni) ve genellikle geleneksel millî kıyafetlerle gerçekleştirilen düğün (toy) töreni dahildir. Bu ritüeller sadece aileleri bir araya getirmekle kalmaz, aynı zamanda kültürel mirasın genç nesillere aktarılmasının da bir yoludur. Ayrıca, özellikle Nevruz ve Hıdırellez kutlamalarını vurgulamak isterim. Bu bayramlar, takvimimizde yer alan ve İslam dini ile doğrudan ilişkisi olmayan, ancak kültürel açıdan büyük öneme sahip tek özel günlerdir. İşte bu bayramlar bizi diğer Müslüman topluluklardan ayıran ve benzersiz kimliğimizi korumamıza yardımcı olan unsurlardır. Doğanın yeniden canlanmasını ve geleceğe dair umudu simgeleyen bu kutlamalar, modern dünyanın ve göç koşullarının yoğun olduğu günümüzde Kırım Tatarları arasında birlik ve beraberlik duygusunu güçlendirmektedir.” (K14, erkek, 25 yaş, tercüman).

Bazı katılımcılar, coğrafi olarak farklı bir ülkeye taşınmalarına rağmen kültürel geleneklerinden kopmadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle diaspora koşullarında, geleneklerin korunması ve yaşatılması, bireylerin kimlik sürekliliği ve aidiyet duygusunun güçlendirilmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Melucci (2013), toplumsal aidiyetin özellikle diaspora topluluklarında, kültürel norm ve ritüellerin korunması yoluyla pekiştiğini vurgulamaktadır. Parsons (2017) ise aidiyetin, bireylerin toplumsal bağlarını güçlendiren ve kültürel sürekliliği sağlayan stratejik bir araç olduğunu savunur. Kaya (2011), Türkiye’deki diaspora örnekleri üzerinden, kültürel mirasın sürdürülmesi ve geleneklerin yeniden şekillendirilmesinin, topluluk kimliğinin ve aidiyet duygusunun güçlendirilmesinde temel bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de yaşayan katılımcılar, Kırım’a olan bağlılıklarını kaybetmediklerini ve kültürel miraslarını gelecek nesillere aktarmak için bilinçli ve sistematik çaba gösterdiklerini ifade etmişlerdir.

Böylelikle, fiziksel olarak ayrı düşseler bile, kültürel kimliklerini koruma ve güçlendirme yönünde önemli bir sorumluluk üstlendikleri görülmektedir. K6 (erkek, 53 yaş, mühendis) bir süre Avrupa’da yaşamış ve bu deneyimi sırasında geleneklerinden kopmadığını, aksine kültürel kimliğini koruma ihtiyacının daha da arttığını ifade etmiştir:

“Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, düğünlere ait tüm törenleri gibi tüm geleneklerimizi yaşatmaya devam ediyoruz; dünyanın hangi köşesinde olursak olalım, bu durum değişmiyor. Bu adetler kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve özellikle göç/yer değiştirme durumlarında onları korumak

bizim için daha da büyük bir önem taşımaktadır. Bu gelenekler, köklerimizle kurduğumuz bağı ve kimliğimizi ayakta tutan bir dayanıklılık hissi kazandırmaktadır. Onlardan uzaklaşmamaya çalışıyoruz; çünkü bizim kimliğimiz tam da bu geleneklerde saklıdır. Kırım Tatar kültürünü vatan dışında korumak, sadece kültürel bir nostalji değil, aynı zamanda kendimizi kaybetmemek adına bilinçli bir çabadır.”

“Türkiye’ye taşınmış olmamız, kimliğimizi değiştirmemektedir. Hâlâ kendimizi Kırım Tatar halkının bir parçası olarak hissetmekteyiz ve kültürel özgünlüğümüzü korumak için elimizden gelen her şeyi yapmaktayız.” (K10, erkek 28 yaş, mühendis).

Katılımcıların aktarımlarına göre, günümüzde Kırım Tatarlarının yaşam tarzı modern unsurlarla geleneksel değerlerin iç içe geçtiği bir yapı sergilemektedir. Birçok katılımcı, şehirli ve çağdaş bir yaşam sürdüklerini; eğitim, iş hayatı ve sosyal etkileşimlerinde seküler toplumun dinamiklerine uyum sağladıklarını belirtmiştir. Fisher (1978), Kırım Tatarlarının 18. yüzyıldan itibaren yaşadıkları göçler, sürgünler ve siyasi baskılar karşısında, kimliklerini ayakta tutan unsurun çoğunlukla kültürel ve dinî pratikler olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, bu araştırmaya katılan bireylerin modern hayatın gerekliliklerini yerine getirirken dinî ve geleneksel uygulamaları da sürdürmeleri, Fisher’ın (1978) “kimliğin zorluklara rağmen kültürel pratiklerle taşınması” yönündeki tespitlerini günümüz koşullarında yeniden doğrulamaktadır. Katılımcıların özellikle Ramazan ve Kurban Bayramı gibi dinî günleri ailecek kutladıklarını, helâl beslenme hassasiyetlerini koruduklarını ve günlük yaşamda dua, cuma namazı ya da çocuklara dinî değerlerin aktarımı gibi pratikleri sürdürdüklerini ifade etmeleri, Aydın’ın (2000) diaspora milliyetçiliğine dair tespitleriyle uyumludur. Aydın (2000), diaspora topluluklarında milliyetçiliğin yalnızca politik bir ideoloji değil, aynı zamanda dinî ritüeller, aile bağları ve kültürel semboller aracılığıyla da yeniden üretildiğini göstermektedir. Aydın’a (2025) göre, özellikle 2014 ilhakı sonrasında Kırım Tatar kimliği “barış” ve “direniş” gibi anti-kolonyal söylemler üzerinden yeniden kurgulanmış ve bu süreçte hem seküler hem de dinî hatlar birlikte işlemiştir. Katılımcıların aktarımlarında gözlemlenen melez kimlik stratejisi ise hem modern seküler yaşam tarzına uyum sağlanması hem de dinî pratiklerin korunması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılar ayrıca misafirperverlik, büyüklerin sözünü dinleme ve aile içi saygı gibi geleneksel Kırım Tatar kültürünün önemli parçalarını da sürdürdüklerini ifade etmişlerdir. Fisher (1978), tarihsel süreçte bu tür kültürel kodların hem sürgün hem de diaspora hayatında kimliği taşıyan ana damarlar olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle, Kırım Tatar kimliği hem modern hayatın gerekliliklerine uyum sağlayan hem de köklerinden kopmadan yaşayan bir kimlik olarak tanımlanmaktadır. Dil konusuna gelince, Türkiye’de eğitim almış bazı katılımcılar, Kırım Tatarcası bilgileri sayesinde Türkiye’deki öğrenim süreçlerinin daha kolay geçtiğini belirtmişlerdir, çünkü iki dilin yapısal olarak birbirine oldukça benzediğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Kırım Tatarcasının Türkçeyle olan bu yakınlığı, katılımcıların dilsel adaptasyon süreçlerini hızlandırmış, sosyal çevreyle

iletişim kurmalarını ve kültürel entegrasyonlarını da kolaylaştırmıştır. Bu noktada Lindsay (2010), Kırım Tatarcası ile Türkçe arasındaki yüksek yapısal benzerliğin dilsel adaptasyon ve sosyal entegrasyonu kolaylaştırdığını açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcıların Türkiye’deki sosyal çevreyle daha hızlı iletişim kurabilmeleri ve eğitim süreçlerinde zorluk yaşamamaları, Lindsay’nin ampirik ölçümlerle ortaya koyduğu bu yakınlıkla doğrudan ilişkilidir. Ayrıca Jankowski (2000), Kırım Tatarcasının diaspora için hem bir aidiyet sembolü hem de sosyal adaptasyonu kolaylaştıran bir araç olduğunu vurgulamış; aynı zamanda bu yakınlığın uzun vadede dil kayması riskini artırabileceğini de ifade etmiştir.

Işık (2012), folklorik öğelerin Kırım Tatarlarının kültürel kimliğı ve kolektif belleğı üzerindeki rolüne dikkat çekmektedir. Folklorik öğeler; halk hikâyeleri, gelenekler, ritüeller, şarkılar ve diğerkültürel pratikleri kapsamaktadır. Bu öğeler, bir etnik grubun tarihini, değerlerini ve toplumsal normlarını kuşaktan kuşağı aktarmasına aracılık eder. Bununla birlikte halk müziğı, destanlar, geleneksel çalgılar (kaval, zurna, kemençe, davul, bendir gibi kaydetmeli ve üflemeli enstrümanlar), halk oyunları (Ağır Ava ve Haytarma, Yavluq Oyunu, Çoban Oyunu, Emir Celâl) ile el sanatları, Kırım Tatarları tarafından hem kimliklerinin hem de kültürelliğinin bir aracı olarak görölmektedir. Bazı katılımcılar ise çocukluk dönemlerinde müzik okullarına ya da halk dansları kurslarına katıldıklarını belirterek, bu tür sanatsal faaliyetlerin Kırım Tatar kültürel mirasıyla erken yaşta tanışmalarına katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda manevi kültür, kolektif belleğin canlı tutulması ve kimliğin korunması açısından yaşamsal bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılardan bazıları, 2025 yılı Mayıs ayında Kırım’da düzenlenen Aqmescit Bazar-2025 etkinliğıne katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu etkinlik kapsamında düzenlenen fuarda, 2025 yılına ait Kırım Tatar giyim trendleri, el sanatları sergileri, sanatsal gösteriler, iş forumları ve çeşitli endüstriyel ürünler ve hizmetler tanıtılmıştır. Etkinlik kapsamında gerçekteşen konser ise tanınmış Kırım Tatar sanatçılarını bir araya getirerek izleyicilere unutulmaz bir kültürel deneyim sunmuştur. şiir, halk hikâyeleri ve destanların nesilden nesile aktarılması kimlik inşasında temel araçlar olarak görölmektedir. Bazı katılımcılar; Çerkez Ali, Bekir Çobanzade, Refat Çaylaq ve Ablaziz Veliev gibi Kırım Tatar edebiyatının önemli isimlerine ait şiirleri çeşitli etkinliklerde okuyarak kültürel belleğı yaşatma ve bu isimleri genç kuşaklara tanıtmakonusunda aktif rol üstlendiklerini ifade etmişlerdir. Sanat alanında ise geleneksel müzik ve halk oyunlarının yanı sıra güncel sanat pratiklerinin, tiyatro ve dijital medya içeriklerinin de genç kuşaklar tarafından kültürel devamlılığın sağlanmasında kullanıldığını belirtilmiştir. Bu uygulamalar, Assmann ve Czaplicka’nın (1995) tanımladığı kültürel belleğin, topluluk tarafından hatırlanan metinler, edebî eserler, sanat pratikleri, törenler ve diğerk geleneksel uygulamalar aracılığıyla sürekliliğı sağlama işleviyle doğrudan ilişkilendirilebilir.

Bilim ve eğitim ise hem bireysel gelişim hem de toplumun sosyal kalkınması açısından değerli görölmekte; katılımcılar, eğitim olanaklarının artırılması ve Kırım Tatar kültürünün akademik çalışmalarla desteklenmesinin önemine vurgu yapmaktadırlar. Katılımcılar, tüm zorluklara rağmen her zaman yükseköğretim kurumlarında eğitim almaya büyük önem verdiklerini belirtmişlerdir.

Sovyet sonrası dönemde, özellikle Özbekistan gibi sürgün edilen bölgelerde karşılaşılan ekonomik ve sosyal güçlükler, bu çabaları daha da anlamlı kılmıştır. Bu nedenle birçok katılımcı, eğitim aracılığıyla toplumsal statü kazanmanın ve bireysel gelişimin mümkün olduğuna inandıklarını ifade etmiş; aynı motivasyonla kendi çocuklarından da daima daha iyi bir eğitim almalarını beklediklerini vurgulamışlardır. Onlara göre, eğitim “pek çok kapıyı açan bir anahtar” niteliğindedir.

Katılımcıların ifadeleri, kültürel süreklilik ve ailevi geleneklerin Kırım Tatar kimliğinin korunmasında merkezî bir rol oynadığını açıkça ortaya koymaktadır. Kültürel geleneklerin yaşatılması sadece bir alışkanlık değil, aynı zamanda kimliğe tutunmanın ve kolektif belleğin diri tutulmasının bilinçli bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar kültürel aktarımda yeni araçların ve yöntemlerin – özellikle sosyal medya, dijital platformlar ve diaspora topluluklarındaki etkinliklerin – önemli bir rol oynamaya başladığını ifade etmiştir. Bu durum, geleneksel pratiklerin günümüz koşullarına adapte edilerek sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından dikkate değerdir. Dolayısıyla kültürel süreklilik ve ailevi gelenekler, yalnızca geçmişe bağlı kalma değil, aynı zamanda kimliğin değişen koşullarda yeniden inşası süreci olarak da değerlendirilmektedir.

2.5.3. Mekânsal Aidiyet ve Kırım’ın Sembolik Değeri

İnsanın doğup büyüdüğü, ailesiyle ve geçmişiyle bağ kurduğu topraklar, yalnızca fiziksel bir mekân değil; aynı zamanda duygusal, kültürel ve tarihsel anlamlarla yüklü bir kimlik alanıdır. Cohen (2022), “vatan” ya da “memleket” kavramının, bireyin aidiyet hissinin şekillendiği temel bir referans noktası olduğunu ve özellikle göç, sürgün ve diaspora deneyimlerinin yaşandığı toplumlarda bu kavramın kimlik ve toplumsal bağlılık açısından derin bir anlam kazandığını belirtmektedir. Bu bağlamda aidiyet, yalnızca bir yerde bulunmakla değil, o yere ait hissetmekle mümkündür. Aydingün ve Yıldırım (2010), 1783’te başlayan ve 1944 sürgünüyle zirveye ulaşan tarihsel baskı ve yok etme süreçlerini, ardından gelen 1989 sonrası geri dönüş hareketiyle birlikte ele alarak, “vatan” kavramının Kırım Tatar kolektif bilincinde nasıl mitolojik bir anlam kazandığını tartışmaktadır. Yazarlar, “*myth of homeland*” (vatan miti) kavramını, yalnızca bir aidiyet alanı değil, aynı zamanda ulusal kimliğin inşasında ve diasporadaki topluluğun seferber edilmesinde işlevsel bir araç olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda vatan, fiziksel bir mekândan ziyade, geçmişin travmalarıyla örülmüş, dönmeyi mümkün ya da gerekli kılan güçlü bir simgesel merkez niteliği taşımaktadır. Anderson’a (2016) göre vatan, bireylerin ve toplulukların aidiyet duygusunu şekillendiren soyut, sembolik ve toplumsal bir kavram olarak işlev görür; millî kimlik ve kolektif bellekle bağlantılıdır. Anavatan ise somut ve tarihsel bağların bulunduğu, doğum yeri veya kökenler aracılığıyla bireylerde ve topluluklarda güçlü duygusal bağlar oluşturan bir mekândır. Smith’e (1991) göre, diaspora topluluklarında vatan ve anavatan kavramları birbirini tamamlayan ve sürekli etkileşim hâlinde olan unsurlardır. Vatan aidiyeti, anavatanla kurulan tarihsel, kültürel ve duygusal bağlar aracılığıyla güçlenir, böylece toplulukların kimlik inşası, kültürel süreklilik ve toplumsal dayanışma süreçlerinde merkezî bir rol oynar. Bu nedenle Gellner’in (1983) de vurguladığı üzere millî kimlik; bireylerin

ulusal toplulukla özdeşleşmesini sağlarken, aidiyet bu kimliğin güçlenmesi ve toplumsal bağlılığın sürdürülmesinde merkezî bir rol oynar. Katılımcıların büyük çoğunluğu için Kırım, bireysel ve kolektif kimliğin oluşumunda merkezî bir rol üstlenmektedir. Muratova (2024) da yaptığı çalışmada Kırım Tatarlarının farklı kuşakları, kapsam ve nitelik bakımından farklılık gösteren yerinden edilme deneyimleri yaşamış olmalarına rağmen aidiyet ve mekâna bağlılık konusunda benzer anlatıları paylaştıklarını göstermektedir. Gieryn'e (2000) göre mekâna aidiyet; bireylerin yalnızca fiziksel olarak bulundukları yerle sınırlı olmayıp, o mekânda kurdukları sosyal ilişkiler, kültürel uygulamalar ve paylaşılan anlamlar aracılığıyla şekillenir. Bu aidiyet, kişisel deneyimler ve anıların yanı sıra toplumsal normlar, ritüeller ve kültürel alışkanlıklar üzerinden de güçlenir. Mekân, bireyler için sadece bir yaşam alanı olmanın ötesinde, kimliklerinin inşa edildiği, toplumsal bağlılıklarının deneyimlendiği ve kültürel değerlerinin sürdürüldüğü bir referans noktasıdır. Dolayısıyla, mekâna aidiyet, bireylerin hem kendi kimliklerini hem de topluluklarının kolektif anlamını kavramalarında merkezî bir işlev görür.

Kırım Tatarları özelinde de benzer bir durum gözlemlenmektedir. 1944 Sürgünü sonrası dönemde, “vatan” kavramı uzun süre boyunca hem bir kimlik göstergesi hem de mitolojik bir dönüş hedefi olarak iki katmanlı bir anlam taşımıştır. Buna karşılık, 2014 sonrası yerinden edilenler için Kırım, öncelikle topluluklarının yaşadığı ve çoğunun geri dönmeyi arzuladığı bir yer olarak görülmektedir. 2014 yılında Kırım'dan zorla göç ettirilmelerinin ardından, Kırım Tatarları arasında mekâna aidiyet duygusunun şekillenmesinde otobiyografik, kültürel ve ilişkisel etmenler önemli rol oynamaktadır. Kişisel deneyimler, anılar ve ilişkilerin yanı sıra arkadaşlar ve akrabalarla olan bağlara duyulan özlem ile Kırım'a özgü işaretler ve anlamlarla yüklü tanıdık gösterge ortamı bu bağlamda belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır (Muratova, 2024).

“Her insan, hem bedeniyle hem ruhu ve kalbiyle hayatı boyunca memleketine bağlı kalacak şekilde yaratılmıştır. Kırım, benim için güzel doğası ve manzaralarıyla özdeşleşir; bu yüzden tüm tarlalar, ormanlar, dağlar ve denizler benim için özellikle önemlidir.” (K2, erkek, 20 yaş, lisans öğrencisi).

Allen vd.'ne (2021) göre mekâna aidiyet; bireylerin kendilerini güvende hissettikleri, kök saldıkları ve kimliklerini inşa ettikleri bir yuvayı ifade eder. Bu bağlamda katılımcılar; Kırım'ı doğrudan “baba ocağı”, “kültürel merkez”, “çocukluk yurdu” veya “ataların toprağı” gibi kavramlarla tanımlayarak, onun hem kimliksel hem de duygusal anlamını ortaya koymuşlardır. Ayrıca Allen vd. (2021), bireylerin o mekânda kurdukları sosyal ilişkiler, kültürel pratikler ve paylaşılan deneyimler aracılığıyla aidiyet duygusunun güçlendiğine işaret etmektedir.

“Kırım, hem benim hem de atalarımın vatanı olması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Burası, kendimi evimde hissetmem gereken bir yer olduğu gibi, geleceği için de sorumluluk hissettiğim bir mekândır. Benim için anlam taşıyan yerler ise Kırım Hanlığı'ndan miras kalan kültürel miras alanlarıdır: Hansaray, Zincirli Medrese, Cuma Camii, Or-Kapı kapısı ve kale

kalıntıları gibi yapılar ile bu döneme ait diğer izler. Aynı zamanda anne-babamın, büyüklerimin kök saldığı topraklar da manevi açıdan çok değerlidir. ” (K7, erkek,29 yaş, yazılım geliştiricisi).

Öte yandan bazı katılımcılar ise Bahçesaray, Sudak, Simferopol, Sevastopol, Yalta, Aluşta, Alupka gibi belirli yerleşim yerlerinin kendi duygusal hafızalarında özel bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir. Bennett (2013) açısından, bireylerin bu tür yerlerle kurdukları bağlar, mekânın bir yuva olarak deneyimlenmesi ve aidiyetin somutlaşması açısından merkezî bir rol oynar.

“Kırım hayatımda özel bir yere sahiptir. O sadece bir coğrafi nokta değil — aynı zamanda evimiz, anılarımız ve köklerimizdir. En sıcak ve değerli anılarımız, hayatımızın son yirmi yılını geçirdiğimiz yer olan Simferopol ile bağlantılıdır. Orada ev inşa ettik, çalıştık, okula gittik ve günlük hayatımızı sürdürdük. Ailemizin toplumun bir parçası olarak şekillendiği yer tam da bu şehirdir. Ancak atalarımızın yaşadığı köyler de bizim için en az o kadar önemlidir. Anneannem ve dedem tarafında, Aluşta yakınlarındaki Kırım Tatarcasıyla Kurbek olarak bilinen İzobilnoye köyü bu yerlerden biridir. Her iki dedem de Aluşta yakınlarındaki, Yalta yolunda bulunan Büyük Lambat köyünden gelmektedir. Bu yerler özellikle önemlidir çünkü tam da orada bizim köklerimiz ve tarihimiz bulunmaktadır.” (K6, erkek, 53 yaş, mühendis).

Nora (2022) tarafından tanımlandığı üzere, hafıza mekânları veya hatırlama figürleri, bireylerin ve toplulukların kolektif belleğini somutlaştıran, kimlik ve aidiyet duygusunu güçlendiren sembolik mekânlardır. 1944 yılında SB tarafından gerçekleştirilen Kırım Tatarlarının toplu sürgünü, onların tarihî topraklarından uzun süreli ayrı kalmalarına yol açmıştır. K3, bu trajik dönemi simgeleyen Kutlak köyü ve orada yetişen Çan-Dere ağacı ile ilgili uzun bir hikâye paylaşmıştır. Büyükannesinin çocukluğunda, 1900’lü yıllarda dikilen bu ağaç, sürgün sonrası yaşanan zorluklara rağmen ailenin ve köyün direncinin simgesi hâline gelmiş ve kültürel köklerin korunmasını temsil etmektedir. Ayrıca her yıl 18 Mayıs’ta (Matem günü), yani Kırım Tatarlarının sürgün anma gününde, köy sakinleri ve hemşehriler bu ağacın altında toplanarak sürgün sırasında hayatını kaybedenler için toplu dua okumaktadırlar. Assmann’a (2011) göre bu tür sembolik tarihler ve anma törenleri hatırlama figürleri olarak işlev görür, toplulukların kültürel belleğini somutlaştıran ve kimlik ile aidiyet duygusunu pekiştiren ritüellerdir. Bu pratikler sadece geçmişin hatırlanmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sürgün deneyiminden kaynaklanan kolektif hafızanın kuşaklar boyunca aktarılmasını ve kültürel sürekliliğin korunmasını mümkün kılar.

“Kırım benim vatanımdır. Kırım kalbimdedir. Kırım’da sayısız güzel yer vardır, ancak en sevdiğim yer dağlardır. Önemli bir yer ise Kutlak’tır. Büyükanne o ağacı hatırlıyor çünkü kendisi 1944 yılında sürgüne gönderildiklerinde küçüktü. Büyükanne bu köyden, Çan-Dere adlı ağaçtan bahseder.... Bu ağaç biz vatanımıza döndükten sonra bile hâlâ o köyde büyümektedir. Bu ağacın altında hâlen Bayramlar, Hıdırellez kutlamaları ve hemşehri buluşmaları yapılmaktadır.” (K3, kadın, 65 yaş, emekli).

Sonuç olarak, katılımcıların aktardıkları bireysel anlatılar, Kırım'ın Kırım Tatar kimliğinde yalnızca bir coğrafi mekân değil; aynı zamanda duygusal, tarihsel ve kültürel bağların iç içe geçtiği çok katmanlı bir aidiyet alanı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kırım, hem geçmişe dair acı hatıraların (sürgün, kayıplar vs.) hem de bugünü ve geleceği şekillendiren umutların (dönüş, dayanışma, kültürel direniş) merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda Kırım; çocukluk hatıraları, ailevi kökler, doğal manzaralar ve tarihî yapılarla harmanlanmış bir “yurt” imgesine dönüşerek katılımcıların zihninde yeniden şekillenmektedir. Bu noktada mekânsal aidiyet, geçmişin sadece bir hatırası değil; aynı zamanda kimliğin sürekliliğini sağlayan, anlam yüklü bir gelecek vizyonuna dönüşmektedir. Katılımcıların ifade ettiği gibi, Kırım Tatarları için Kırım, hem kökleri hatırlama hem de kimliği geleceğe taşıma çabasında merkezî bir rol oynamaktadır:

“Kırım, hayatımda vazgeçilmez bir öneme sahiptir; tıpkı halkım gibi. Her ne kadar bugün iki farklı ülkede yaşıyor olsam da, bu durum Kırım'a olan bağlılığımı ve kimliksel aidiyetimi azaltmamıştır. Ben Karadeniz kıyılarında büyüdüm ve bu nedenle deniz, doğa ve kıyı yaşamı benimle bütünleşmiş durumda. Bu coğrafya, sadece çocukluk anılarımın geçtiği bir yer değil, aynı zamanda beni ben yapan değerlerin şekillendiği mekândır. Ancak köklerim açısından en anlamlı yerler tarihi olarak Sudak ve Tarah-Taş'tır. Aile büyüklerimden dinlediğim hikâyelerle birlikte bu yerler, kimliğimin ve aidiyet hissimin temelini oluşturur. Köklerimin uzandığı bu topraklar, yalnızca geçmişin bir parçası değil, aynı zamanda geleceğe dair kültürel devamlılık umudunun da taşıyıcısıdır.” (K8, kadın, 20 yaş, lisans öğrencisi).

2.5.4. Kimlik Tanımlamaları ve Etnonim Tercihleri

Kırım Tatarları, Kırım'ın kültürel ve etnik mozaığının önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir. Kırım Tatarları arasında ulus inşa süreci, aslında Rus İmparatorluğu'nun 1783 yılında bağımsız Tatar devleti olan Kırım Hanlığı'nı ilhak etmesiyle başlamıştır (Williams, 1997, s. 226). Ancak bu süreç, 20. yüzyılda yaşanan trajik olaylarla kesintiye uğramış ve halkın ulusal kimliğini inşa etme çabaları büyük ölçüde engellenmiştir. Yüzyıllardır kendi topraklarında varlık gösteren bir halk, bir anda sürgün edilerek, zorla asimilasyona ve kimliğinin yok edilmesine yönelik baskılara maruz kalmıştır. Bu durum, yalnızca bir etnik grubun meselesi değil, aynı zamanda tarihsel travmanın, zorunlu göçün ve siyasi manipülasyonun bir halkın kimliğini nasıl dönüştürebileceğine dair daha geniş soruları gündeme getirmektedir. Bununla birlikte, Kırım Tatarlarının öz-isim ve etnik kimlik sorunu, özellikle siyasi istikrarsızlık ve zorlu tarihsel koşullar çerçevesinde güncel ve gergin bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. Kolektif kimliğin inşasında etnik adlandırmalar (etnonimler), yalnızca birer dilsel tercih değil, aynı zamanda tarihsel bellek, toplumsal aidiyet ve politik temsilin sembolik taşıyıcılarıdır. Kırım Tatarları örneğinde, “Kırım Tatarları” ve “Qırımlılar” gibi etnonimler etrafında süregelen tartışmalar, toplumun geçmişle kurduğu bağları, mevcut kimlik algısını ve geleceğe ilişkin yönelimlerini doğrudan etkilemektedir. Kırım Tatarlarının etnonimine ilişkin sorun, hem akademik çevrelerde hem de toplumsal-siyasal tartışmalarda defalarca gündeme gelmiştir. “Qırımtatar”, “Tatar” ve “Qırımlı” gibi terimleri yalnızca etnik aidiyetin bir ifadesi olarak değil, aynı zamanda halkın ideolojik öz-belirlenimini yansıtan kavramlar olarak ele almaktadır

(Seidametov, 2024). Bu bağlamda, adlandırma meselesi yalnızca terminolojik bir ayrımın ötesine geçerek, kolektif travmalarla şekillenmiş tarihsel süreçlerde kimliğin korunması ve yeniden inşası mücadelesine dönüşmektedir. Bu bölümde, katılımcı görüşleri Kırım Tatarlarının etnik kimliğe dair arayışları çok boyutlu bir şekilde ele alınacaktır. Yapılan derinlemesine mülakatlar sırasında katılımcıların görüşlerinin önemli ölçüde farklılaştığı gözlemlenmiştir.

Kırım Tatarlarının kimlik arayışı, sadece tarihlerindeki olaylarla değil, aynı zamanda modern dünyadaki yerlerinin farkındalığıyla da ilişkilidir. Üstelik böyle bir durumda, kimliğin bir belirteci olarak vatan, aynı zamanda toplumun kök salması ve gelişmesi beklenen son varış noktası hâline gelir. Kırım Tatar toplumunun varlığının temelde bu imgeye dayandığını söyleyebiliriz (Aydingün ve Yıldırım, 2010, s. 37). Kimlik, hem dış etkenlere hem de ulusun içsel yansımasına bağlı dinamik bir süreçtir. Williams (2021), Kırım Tatarlarının tarihleri boyunca karşılaştıkları pek çok zorluk ve baskıya rağmen, kimliklerini ve kültürel miraslarını korumanın onlar için hayati derecede önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu çabalar, SB'nin zorla sürgün ve asimilasyon politikalarına karşı olduğu gibi, Kırım'ın ilhakı gibi güncel siyasi olaylar karşısında da sürdürülmüştür.

Kırım Tatarları için benlik duygularının oluşmasında tarihî ve kolektif bellekleri, vatanlarını kaybetme duyguları ve Kırım'a dönme arayışları önemli bir rol oynamaktadır. Sovyet dönemi, özellikle 1944'teki tehcirle bağlantılı olarak, Kırım Tatarlarının etnik kimlik algısında derin izler bırakmıştır. Bu dönemde Sovyet yetkilileri, Kırım Tatarlarını kendi etnik kökenlerinden utandırmaya yönelik girişimlerde bulunarak etnik öz kimliklerini yok etmeye çalışmıştır. Bu, pek çok kişinin kendi halkına dair algısını olumsuz yönde etkilemiş ve bu da tarihsel hafızayla bağın kopma tehlikesine yol açmıştır. Açıkça görüldüğü üzere, Kırım Tatar milliyetçiliğinin bölgesel odaklanması, tüm olumsuz koşullara rağmen, Kırım Tatarlarının yarım yüzyıl süren ve devlet destekli bir etnik soykırım olarak tanımlanabilecek bir dönemde kimliklerini korumalarını sağlamış, ayrıca 1990'larda bu halkın, Kırım'da etnik temelli bir çıkar grubu olarak yeniden şekillenmesine olanak tanımıştır (Williams, 1997, s. 249). Kurultay'ın oturumunda, Kırım Tatar halkının temsilcileri tarafından düzenlenen ve toplumsal, kültürel meselelerin tartışıldığı bu toplantıda, Kırım Tatarlarının kimliklerine ilişkin adlarının verilmesi konusu ele alınmıştır. Bu konunun geri gönderilen Kırım Tatarları açısından önemi, Kırım Tatarlarının gerçek etnoniminin ne olduğu meselesinin, Ekim 1999'daki Kurultay'da (Kırım Tatar Millî Kongresi) hararetle tartışılmasından ve bazı Tatarların kendi halkları için "Kırım Tatarı" terimi yerine "Kırımlı" teriminin kullanılmasını savunmasından anlaşılmaktadır (Williams, 2021, s. 37). Bekirov (2015), Kurultay toplantı ve kongrelerinde "Kırım Tatarları" ve "Kırım Tatar halkı" isimlerinden vazgeçilerek, "Kırımlı", "Kırım halkı" ve hatta "Kırımlar" isimlerinin benimsenmesi konusunun gündeme getirildiğini belirtmiştir.

Her ne kadar katılımcılar arasında Kırım Tatarlarının etnik adlandırılması konusunda farklı görüşler bulunsun da, bazı katılımcılar "Qırımlılar" adının halkın özgün ve tarihsel adı olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Bu görüşe göre, "Qırımlılar" terimi halkın kökeni ve kimliğini doğru şekilde yansıtırken, "Tatar" ismi Slav halkları tarafından kolaylık ve kavramların birleştirilmesi amacıyla verilmiş olup, halkın tarihî hafızasının silinmesine yönelik bir çaba olarak

değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, “Qırımlılar” adının kullanımı, halkın gerçek kimliğinin korunması ve Ruslaştırma politikalarına karşı bir duruş olarak kabul edilmektedir. Bu görüşler, Kırım Tatarlarının kimlik algısının yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel bir mücadele alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

“Bizim adımız eskiden beri ‘Qırımlılar’dı ve ben bu adın geri gelmesini isterim. Çünkü aslında biz ‘Qırımlı’yız, yani Kırım halkıyız. Ama Slavlar kolay olsun diye bize ‘Tatar’ adını takmışlar. Bu, bizim tarihimize bağımızı koparmaya yönelik bir şey.” (K4, kadın, 48 yaş, aşçı).

“Bence en doğru isim ‘Qırımlılar’. Ayrıca biz Kazan Tatarları gibi diğer Tatarlarla hiç alakamız yok, bu tamamen Ruslaştırma politikasının sonucu. ‘Tatar’ ismi bize dışarıdan verilmiş bir etiket; oysa ‘Qırımlı’ kelimesi hem dilimizle uyumlu, hem de kim olduğumuzu daha doğru yansıtır.” (K13, kadın, 18 yaş, lisans öğrencisi).

“Ben tarihsel olarak en doğru ismin ‘Kırım Tatarları’ olduğunu düşünüyorum, çünkü tüm kaynaklarda da böyle geçiyor. Ama son zamanlarda ‘Tatar’ kelimesinin bize aşağılayıcı bir şekilde yakıştırıldığı da söyleniyor. Yine de ben ‘Qırımlı’ ismini daha çok benimsiyorum. Çünkü bizim halkımız, her ne kadar büyük ölçüde Türk olsa da, Kırım’da birçok farklı halkın ve etkenin etkisiyle oluşmuş bir halk. Bu yüzden ‘Qırımlı’ ismi bana daha uygun geliyor.” (K10, erkek, 28 yaş, mühendis).

Bugün birçok Kırım Tatarı, tarihlerine eleştirel bir şekilde bakmaya ve etnik adlarının eski Kırım unvanlarına Moğol döneminden kalma sahte bir ek olarak görülen “Tatar” bileşenini sorgulamaya başlamıştır. Kırım’daki “Tatar” geri gönderme yerleşimlerinde, uluslarının aslında basitçe “Kırımlılar” olarak adlandırılıp adlandırılmaması gerektiği konusunda canlı bir tartışma başlamıştır; bu etnik ad, bozkırla olan bağlarını, göçebe miraslarını ve en önemlisi Moğolları dolaylı olarak reddetmektedir (Williams, 2021, s. 35).

“Bu çok zor bir mesele. ‘Tatar’ kelimesi ne anlama geliyor belli değil. Moğollar döneminde tüm Türk dilli halklara bu isim verilmiş gibi görünüyor. Avrupa’da da ‘Tartarus’tan geliyor, yani cehennem demek — bu da ayrı bir problem. Yani bu dışarıdan verilen, halkın kendisinin değil, başkalarının taktığı bir isim. Rusya İmparatorluğu’nda da tüm Türk halkları ‘Tatar’ olarak anılıyordu: Azerbaycanlılar ‘Transkafkasya Tatarı’, Kumuklar ‘Kafkas Tatarı’. Bugün bile bazı halklar kendine ‘Tatar’ diyor, mesela Şorlar. Ama Tataristan halkı bu ismi bile kendileri seçmedi, Sovyetler verdi. Onlar da genelde kendini yaşadığı yere göre tanımlıyordu. Yani bu adlandırma, kendi kimliklerini fark etmelerinde sorun çıkarıyor, belki gelecekte onlar da ‘Tatar’ adından vazgeçer. ‘Tatar’ kelimesinin nasıl çıktığı, kime ait olduğu belirsiz. ‘Kırım Tatarı’ demek uzun geliyor, herkes ‘Tatar’ diyor, sonra da bizi Kazan Tatarlarıyla aynı sanıyorlar. Halbuki Kazan Tatarları da sadece Kazan’da yaşamıyor ve hanlık da artık yok. Bu karışıklık yaratıyor. ‘Qırımlı’ da tam net değil. Söylemesi kolay, nereli olduğunu anlatıyor ama ‘Kırımdan olan herkes’ demek oluyor. O zaman

Ruslar da Qırımlı mı? Bu daha çok siyasi bir kimlik gibi. O yüzden 'Qırımlı' etnik ad olabilir. Yeni bir isim uydurulsa bile halk tarafından benimsenmeyebilir. Çünkü kimliğini nasıl görmek istiyorsan, öyle adlandırmak istersin. Bence en iyisi, filologlar ve tarihçiler bir araya gelsin, tüm seçenekler için gerekçeler yazılsın, sonra referandum yapılsın. O zaman bu mesele sonsuza kadar kapanır. Her neyse benim için 'Qırımlı' daha uygun. Çünkü kısa, nereli olduğunu hemen belli ediyor, hem de diaspora'daki insanları da kapsıyor. Mesela 'Sen Qırımlısın, Vatanın Kırım' diyebiliriz. Böylece propaganda oyunlarının dışına çıkarız. Azerbaycanlılar da kendilerine sadece 'Azerbaycanlı' diyor ve gayet iyi gidiyor. Ama herkes aynı fikirde değil. Bu yüzden yine de en doğrusu referandum olur.” (K14, erkek, 25 yaş, tercüman).

Öte yandan “Kırım Tatarları” etnonimini benimseyen katılımcılar, bu terimin halkın tarihî ve kültürel kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu görüşe göre, “Kırım Tatarları” ifadesi, yalnızca coğrafi bir tanımlama olmanın ötesinde, yüzyıllar boyunca oluşan dilsel, kültürel ve tarihsel bağların sembolü olarak işlev görmektedir. İsmail Gasprinskiy gibi önemli düşünürlerin ve tarihçilerin kullandığı bu terim, Kırım Tatarlarının kimlik inşasında merkezî bir yer tutmakta ve etnik aidiyetin korunmasında önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. “Kırım Tatarları” terimi, Kırım Hanlığı dönemindeki belgelerde kullanılmış olup, yüzyıllardır geleneklerini ve kültürel kimliğini koruyan bir halkı temsil etmektedir. Kırım Tatarları, yalnızca tarihsel bağlamın bir parçası değil, aynı zamanda onları diğer Tatarlardan, örneğin Tataristan’da yaşayanlardan ayıran benzersiz bir kültüre sahip bağımsız bir halktır. Çubarov’a (2005, s. 8) göre Kırım Tatarları etnik adı, halkın ulusal bilincinde köklü bir şekilde yerleşmiş ve günümüzde geniş bir şekilde, hatta “Kırımlı” etnik adından daha fazla kullanılmaktadır. Bu durum, Kırım Tatarlarının tarihsel, kültürel ve dilsel kimliklerini tanımlayan bir terim olarak, halk arasında derin bir anlam taşımaktadır. Çubarov, bu kullanımın, Kırım Tatarlarının kendilerini etnik ve kültürel olarak tanıma biçimlerinin bir yansıması olduğunu vurgulamaktadır. Bu etnik kimlik, sadece coğrafi bir tanımlama değil, aynı zamanda halkın tarihsel hafızasını, kültürünü ve millî bilincini koruyan bir sembol hâline gelmiştir. “Qırımlılar (Kırımlılar)” terimi ise, “Kırım Tatarları” ifadesinin taşıdığı tarihî ve kültürel yükü taşımamaktadır. Kemal (2022, s. 57) tarafından ifade edildiği üzere, sürgün öncesi dönemde “Qırımlı” terimi, bir kimlik ya da özne olarak değil, yalnızca coğrafi bir tanımlama olarak kullanılmaktaydı.

“Benim için 'Kırım Tatarı' ismi daha yakın geliyor. Çünkü küçüklüğümde beri hep böyle duydum, ailem de çevrem de bu ismi kullanıyor. Bu isimle büyüdüm diyebilirim. Ayrıca halkımızın yaşadığı zorluklar, sürgün ve mücadeleler hep bu adla anıldı. O yüzden bana tanıdık ve anlamlı geliyor.” (K1, kadın, 58 yaş, şahıs işletmesi sahibi).

“Bu konuda, Hanlık dönemi sırasında halkın resmî kaynaklarda kendisini nasıl adlandığına dikkat etmek gerektiğini düşünüyorum. Yanlış hatırlamıyorsam, o dönemde 'Tatarlar' olarak anılıyorlardı. Bu nedenle, ben önce 'Tatar' – 'Kırım Tatarı' adlandırmasına, ancak ondan sonra 'Qırımlılar' ifadesine daha yakınlım.” (K7, erkek, 29 yaş, yazılım geliştiricisi).

Ancak bu kullanım alışkanlığı, son yıllarda önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu değişimin, özellikle Kırım Tatarlarının ulusal hareketi çerçevesinde, halkın yarımadalılarıyla ve anavatanlarıyla olan kopmaz bağlarını vurguladığı dönemde belirginleştiği söylenebilir. Bu süreç, “*Qırımlı*” teriminin daha geniş bir kimlik inşası ve tarihsel hafıza ile ilişkilendirilmesini sağlamış, Kırım Tatarlarının ulusal bütünlüklerini pekiştiren bir unsura dönüşmüştür. 2014 yılında Kırım’ın Rusya tarafından ilhak edilmesi de dahil olmak üzere mevcut siyasi durum, Kırım Tatarlarının etnik kimliği meselesini önemli ölçüde karmaşık hâle getirmiştir. Birdenbire, “*Qırımlılar*” terimi, daha tarafsız ve kapsayıcı bir kavram olarak algılanmaya başlanmıştır (Kemal, 2022). Abdullayev (1997), birçok Kırım Tatarının “halkımızın adını belirtirken, özellikle de anavatanımızın adını bırakıp “*Kırım Tatar*” ifadesinin ikinci kısmından vazgeçmenin gerekli olduğu sonucuna vardığını” ifade etti.

“Kimlik meselesine gelince, son yıllarda belirli bir değişim gözlemlenmektedir. Birçok Kırım Tatarı, özellikle 2014 yılından sonra kendilerini “Qırımlı” olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu kavram, insanların kendi girişimleriyle günlük hayatta yaygınlaşmıştır. Örneğin, araç plakalarında veya plaka çerçevelerinde sadece “Qırımlı” kelimesi değil, aynı zamanda doğup büyüdükları şehir ve köylerin isimleri de yazılmaktadır — Üsküt, Sudaq, Aqmescit, Bağçasaray ve diğerleri. Bu, bir tür tanıma işareti haline gelmiştir — böyle bir yazı gördüğünde, yanındaki kişinin aynı memleketten, aynı halktan olduğunu anlarsın. “Qırımlı” ve “Kırım Tatarı” kelimeleri arasındaki tercih, devam eden bir kimlik arayışının parçasıdır. Her ikisinin de var olma hakkı vardır. “Qırımlı”, anadilimize daha yakın olup, özellikle Türkiye gibi Türkçenin konuşulduğu çevrelerde daha doğal bir şekilde telaffuz edilir. Öte yandan, “Kırım Tatarı” terimi Rusça ve Ukraynaca bağlamlarda daha yaygındır. Ancak özünde, her ikisi de aynı anlama gelir: Ortak bir kaderi, tarihi ve kültürü paylaşan halk.” (K15, erkek, 35 yaş, diş hekimi).

Bugün, “*Qırımlılar*” terimi, birçok siyasetçi ve gazeteci için önemli bir kavramsal araç hâline gelmiştir. Bu terim, özellikle politikacılar ve gazeteciler arasında geniş bir kabul görürken, akademik çevrelerde, özellikle Kırım Tatar aydınları arasında, geleneksel olarak “*Kırım Tatarları*” ifadesiyle tanımlanan kimlik korunmaya devam etmektedir. Kırimli (2013), Gasprinskiy’nin eğitimdeki yenilikçi yaklaşımı ve önerileriyle, Kırım Tatarları ve diğer Türk ve Müslüman topluluklar arasında millî bilincin gelişmesine öncülük ettiğini belirtmektedir. “*Kırım Tatarları*” teriminin savunucuları, bu ifadenin sadece kültürel kimliği değil, aynı zamanda tarihi hafızayı da koruma amacını taşıdığını belirtmektedir. İsmail Gasprinskiy’nin eserlerinde, “*Kırımlılar*” teriminin, “*Kazanyalıları*” gibi coğrafi bir tanımlama olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir (Gasprinskiy, 2017, s. 372). Bekirov (2024), söz konusu alternatif etnonimlerin dayatılmasının, Kırım Tatar halkının tarihsel kimliğine ve uluslararası tanınırlığına yönelik olası zararlarını özellikle vurgulamaktadır. Uluslararası kuruluşların belgelerinde “*Crimean Tatars*” (Kırım Tatarları) etnoniminin standart biçimde kullanılması, kimlik tanımının dış politika ve uluslararası hukuk bağlamında kurumsallaştığını göstermektedir. Bekirov’un (2024) vurguladığı gibi, “*Krymly*” ya da “*Qırımlı*” gibi alternatif etnonimler, resmî

metinlerde yer almamakta; bu durum, hem tarihsel meşruiyet arayışları hem de etnopolitik temsil düzeyinde önemli sonuçlar doğurmaktadır.

“Benim görüşüme göre, Kırım Tatarlarının kendilerini ‘Kırım Tatarları’ olarak adlandırması daha doğru. Çünkü İsmail Gasprinskiy gibi önemli tarihçiler ve düşünürler bu ismi kullanmış ve halkın bu isimle kendi kültürünü ve tarihini korumasının önemini vurgulamışlardır. Gasprinskiy, Kırım Tatarlarının aydınlanma sürecinde çok önemli bir figürdür ve bizlerin öncelikle tarihî kaynaklara ve aydınlara dayanarak kimliğimizi şekillendirmesi gerekmektedir. Ayrıca günümüzün politik liderleri Mustafa Cemiloğlu gibi isimler de bu geleneği sürdüren ve halkımızın haklarını savunan önemli şahsiyetlerdir. ‘Kırım Tatarları’ terimi sadece coğrafi bir isim değil, aynı zamanda bizim ortak tarihimiz, dilimiz ve kültürümüzün bir ifadesidir. Kimlik arayışında olan bir halk için bu isim köklerimize bağlı kalmamızı sağlar. Bu yüzden ben, sadece bölgeyi ifade eden ‘Qırımlılar’ yerine, ‘Kırım Tatarları’ isminin kullanılmasını daha uygun buluyorum.” (K5, kadın, 62 yaş, üniversite hocası).

Bazı katılımcılar ise etnik adın değiştirilmesini tartışmak yerine, toplumun bireysel ve kolektif gelişimine odaklanmanın ve halkın genel durumunu iyileştirmenin daha öncelikli olduğunu ifade etmiştir (K9, kadın, 45 yaş, yaşlı bakıcısı; K2, erkek, 20 yaş, lisans öğrencisi).

Sonuç olarak, “Kırım Tatarları” ve “Qırımlılar” etnonimleri, Kırım halkının kimlik inşasında farklı boyutları temsil etmekte olup, her iki kavram da meşru ve anlamlı bir konuma sahiptir. “Kırım Tatarları” terimi; tarihsel, kültürel ve dilsel kökenlere dayanan köklü bir kimlik algısını yansıtırken; “Qırımlılar” daha kapsayıcı ve coğrafi aidiyeti ön plana çıkaran bir kimlik ifadesi olarak önem kazanmaktadır. Bu bağlamda etnik adlandırmaların tartışılması, salt terminolojik bir mesele olmanın ötesinde; halkın tarihsel deneyimlerini, siyasi gerçekliklerini ve kültürel dönüşümlerini anlamlandırma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, her iki kavramın bir arada var olmasının, Kırım halkının kimlik çeşitliliğini ve sosyal dinamiklerini zenginleştirdiği söylenebilir.

2.5.5. 1944 Sürgünü: Kolektif Bellekte Travmatik Bir Kırılma Noktası

Toplumsal travma; savaş, doğal felaketler ve soykırım gibi nedenlerle ekstrem düzeyde ortaya çıkan, kuşaklar boyu sürebilen fiziksel ve psikolojik yaralara yol açan, beraberinde ayrımcılık, yoksulluk ve göç gibi olgularla ağırlaşarak yaşanmaya devam edilebilen kolektif bir fenomen olarak tanımlanmaktadır (Toledo, 2014, s. 2). Toplumsal travma, geniş bir topluluğu etkileyen ve derin duygusal veya psikolojik acıya sebep olan olaylar veya dizi olaylar şeklinde ifade edilir. Bu tür olaylar genellikle şiddet, savaş, sürgün, terör saldırıları, doğal afetler, siyasi baskılar, soykırım ve toplu cinayetler gibi büyük ölçekli felaketler veya travmatik deneyimlerdir. Toplumsal travma, bireylerin yanı sıra bir toplumun bütününe etkileyebilir; toplumun değerleri, normları ve sosyal yapısı üzerinde derin ve uzun süreli etkilere sahip olabilir. Bu tür olaylar, bireylerde post-travmatik stres bozukluğu gibi psikolojik rahatsızlıklara yol açabilir ve toplumda uzun vadeli sosyal ve kültürel değişikliklere neden olabilir. Çelebi’nin de (2019) ifade ettiği gibi, göç ve sürgün sürecinde bireyler hem evlerini

hem de sevdikleri kişileri kaybederler ve bu durum, onların oluşturdıkları kimliklerini etkiler. Özellikle sürgün ve göç sürecinden kaynaklanan travmatik etkiler, sonraki yaşamlarında devam edebilir. Bundan dolayı sürgün ve göç sürecinden kaynaklanan toplumsal travmalar, bireylerin hayatlarında uzun süreli etkilere yol açar. Bu süreçler hem bireylerin aidiyet duygularını sarsar hem de sosyal destek ağlarını kaybetmelerine neden olur ve çevreleriyle olan ilişkilerini zorlar.

Derinlemesine mülakatlar sırasında birçok katılımcı, 1944 sürgününü yaşamış aile bireylerinin hikâyelerini paylaştı. Bu trajik olay, neredeyse hiçbir aileyi etkilenmeden bırakmamış; kolektif bellekte derin izler bırakmıştır. Katılımcıların aktardığı anlatılar; büyük ölçüde hüznün, kayıp ve travma ile yüklüdür. Bu hikâyeleri aktarırken birçok katılımcının duygusal olarak sarsıldığı, anlatım sırasında gözle görülür biçimde etkilendikleri gözlemlenmiştir. Dikkat çeken bir diğer unsur ise sürgünü doğrudan yaşamamış yeni kuşakların dâhi, atalarının yaşadığı acıyı içselleştirerek sahiplenmiş olmalarıdır. Bu durum, tarihsel travmanın kuşaklar arası aktarımının güçlü bir örneğini teşkil etmektedir.

Hirschberger (2018), kolektif travmanın toplumsal bağlamda anlam inşası süreçleriyle yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Kolektif bellek, yalnızca bireysel hatırlamadan ibaret değildir, belleğin devamı toplumsallığa bağlıdır ve grup üyelerinin ortak hatırlama süreçleri ile pekişir. Büyüklemin anlattığı hikâyeler, efsaneler, deneyimler, anımlar ve törenler; bu belleğin aktarım araçları olarak işlev görmektedir. Sürgünde başkaları tarafından yaşanmış acıların yeni kuşaklar tarafından sanki kendi acılarıymış gibi içselleştirilmesi, bu sürecin en belirgin örneğini oluşturmaktadır. İşte bu duygusal ve toplumsal paylaşım, kolektif belleğin varlığını ve sürekliliğini sağlayan temel mekanizmadır (Simons, 2023). Bu bağlamda Kırım Tatarları örneğinde bireylerin geçmişle yüzleşmesi ve tarihsel travmanın kuşaklar arası aktarımı, hem etnik kimliğin korunması hem de toplumsal aidiyetin sürdürülmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır.

“Sürgün döneminde 5–10 yaşlarında olup olayları bir şekilde hatırlayabilecek yaşta olan büyüklerimizden çok çeşitli bilgiler edindik. Bu sürecin baştan sona ne kadar insanlık dışı bir şekilde yürütüldüğünü anlattılar: İnsanlar hayvan vagonlarında taşıyor ve son derece kötü koşullarda sürgün ediliyordu. Bazı durumlarda ise daha insancıl askerlerle de karşılaşılmış; örneğin, kuzenimiz olan bir büyüğümüze birkaç saat önceden haber verilmiş ve ailesi, ellerinde kalan tüm unla ekmek pişirmeyi başararak hayatta kalma şanslarını bir nebze olsun artırmıştı. Sürgün yerlerindeki yaşam koşulları da son derece zorluydu. Büyükanneimin annesi, Kırım’da hali vakti yerinde bir kadındı; ancak sürgünde hayatta kalabilmek için tüm altınlarını satarak patates ve diğer sebze fideleri satın almak zorunda kalmıştı. Daha sonra ise uranyum madenlerinde çalışmaya mecbur bırakılmıştı...” (K11, erkek, 35 yaş, gayrimenkul danışmanı).

“Sürgün, ailemiz üzerinde son derece olumsuz bir etki yarattı. Babam, henüz 18 yaşındayken annesi, savaşa gitmiş olan eniştesinin eşi olan ablası ve yeğeniyle birlikte yalnız kalmıştı. Ailedeki tek erkek oydu. Kendi elleriyle yaptıkları bir mağara-toprak evde yaşıyorlardı. Bu dönemde difteri salgını başladı ve babam, hiçbir yardım alamadan, ailesindeki tüm fertleri kendi elleriyle defnetmek

zorunda kaldı. Salgın nedeniyle çevrede yardım isteyebilecek kimse yoktu. Annemin ailesi açısından da durum farklı değildi. Büyükanнем, beş çocuğıyla birlikte bir ahırda yaşıyordu ve yetersiz beslenmeden dolayı çocuklar açlıktan şişmeye başlamıştı. Ancak dedem, o sırada ordusundaydı ve ailesinin içinde bulunduğu durumu öğrenince, onlara düzenli olarak yiyecek kolileri göndermeye başladı. Bu sayede aile hayatta kalabildi.” (K4, kadın, 48 yaş, aşçı).

“Annem 10 yaşındayken, Özbekistan’a sürüldüler; toprak evlerde (yeraltı barınaklarında) yaşadılar, açlık ve hastalıkla mücadele ettiler. Tüm akrabaları Semerkant’a gönderilmişti, ancak onları ancak 30 yıl sonra, cepheden dönen erkeklerin çabalarıyla bulabildiler. 12 yıl boyunca komutanın gözetimi altında yaşadılar, hatta yan mahalleye bile çıkmalarına izin verilmedi. Çocuklar 10 yıl boyunca tarlalarda çalıştı; planı yerine getiremezlerse kamçıyla cezalandırılırlardı. Birçok aile, açlıktan ölmek için kızlarını Özbek erkeklerine veriyordu ve böylece milletin kimliği kaybolmaya yüz tutuyordu.” (K5, kadın, 62 yaş, üniversite hocası).

“Dedem anlatır; Kırım Tatarlarının tarihinde hep zorlu ve karmaşık olaylar olmuştur. 1917’de Aluşta’da yaşarken Türklerin gemiler gönderip insanların göç ettiğini görmüş, bu anılar gerçekten derin izler bırakmış. Ama o zor zamanlarda bile dedem kendi topraklarından gitmek istememiş ‘Hayır, burası bizim vatanımız’ demiş. 1944 Sürgünü ise ailemiz için çok büyük bir acı olmuş; hâlâ kapanmayan yaralar açtı. Dedem, sadece bir ay içinde iki kız kardeşiyle anne ve babasını kaybetmiş. Altı kardeşten üçü, yani iki kız kardeş ve anne-baba, sürgünün ilk haftalarında ölmüş. Bir kardeşi cephede savaşmış ve savaş bittikten sonra kalan aile fertlerini Özbekistan’da bulmuş. Sürgün, Kırım Tatar kimliğine çok ağır bir darbe vurmuş; insanlar açlık, hastalık ve çok kötü koşullar altında hayatta kalmaya çalışmış... Bu sadece zorluk değildi, halkı tamamen yok etmeye yönelik planlı bir hareketti.” (K6, erkek, 53 yaş, mühendis).

Bu kapsamlı ve duygusal anlatımın ardından, katılımcıya daha sonra geçmişe dair dedesine böyle bir soru sorma fırsatı bulup bulmadığı sorulmuştur. Özellikle “Eğer o dönemde dedeniz ve ailesi o gemilere binip göç etmiş olsaydı ve sürgünün zorluklarını yaşamamış olsaydı, hayat nasıl olurdu? Dedeniz bu konuda herhangi bir pişmanlık ya da farklı bir düşünce dile getirdi mi?” şeklinde yöneltilen soruyla, tarihî deneyimlerin bireysel ve kolektif bellekteki yansımaları üzerine derinlemesine bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. K6 (erkek, 53 yaş, mühendis) dedesine böyle bir soru sorduğunu ve aldığı yanıtı şöyle aktardı:

“Evet tabii ki böyle sorular sordum dedeme. O da şöyle cevap verdi: ‘Sana pişmanlık duyuyorum diyemem çünkü o zamanlar Sovyet yönetiminin planlarını bilmiyorduk. İnsanlar topluca Osmanlı topraklara göç ederken biz düşündük ki, eğer herkes giderse, güzel vatanımızda kim kalacak? Fakat bilmiyorduk ki er ya da geç böyle bir sürgünle vatanımızdan koparılacağız...’” Katılımcı, dedesinin bu sözleri söylerken gözyaşlarına hâkim olamadığını ve yaşadığı derin acıyı dile getirdiğini belirtti.

Böylece katılımcıların paylaştığı anlatılar, sürgünün yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet, kültürel süreklilik ve nesiller arası travma açısından ciddi kırılmalara

yol açtığını göstermektedir. Hemen her aile, ya doğrudan ya da dolaylı olarak bu travmatik olaydan etkilenmiş; açlık, hastalık, yoksulluk ve kayıplar, anlatıların ortak teması hâline gelmiştir. Katılımcılar, sürgünü yaşamayan kuşakların dahi bu hafızayı taşıdığını, acıların, değerlerin ve direnişin aile içindeki anlatılar yoluyla aktarıldığını vurgulamaktadır. Bu aktarım süreci, yalnızca bireysel anıların aktarımından ibaret olmayıp, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir direnç mekanizması olarak işlev görmektedir. Sunata (2020), Çerkeslerin de yer değiştirme deneyimi yaşadığını ve benzer şekilde bu kolektif belleğin kuşaklar boyunca korunmasının kimlik inşasında merkezî bir rol oynadığını göstermektedir. Sürgünün etkisi, bireysel deneyimlerin ötesine geçerek toplumsal bir travma hâline gelmiş ve bu travma, hem kültürel değerlerin hem de dayanışma ve direniş biçimlerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Dolayısıyla, aile içi anlatılar aracılığıyla aktarılan hafıza, sadece geçmişin bir yansıması değil, aynı zamanda mevcut kuşakların kimlik inşası ve toplumsal aidiyet süreçlerinde aktif bir rol oynamaktadır.

1944 Sürgünü, katılımcıların ifadelerine göre, “etnik kimliğin bastırılması” ve “halkın yok edilmesi” amacı taşıyan sistematik bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Uehling (2004) çalışmalarında, sürgün nedeniyle yaşanan zorluklara rağmen toplumsal dayanışma, dinî inançlar ve kültürel bağlılık gibi unsurların, sürgüne uğrayan toplulukların kimliklerini korumaya yönelik güçlü ve sürekli çabalar göstermelerinde belirleyici rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede, Li vd. (2023) tarafından ele alınan kolektif travma teorisi; tarihsel olarak yaşanmış toplumsal travmaların, sonraki kuşakların kimlik algısı, grup dayanışması ve diğer topluluklarla ilişkilerini şekillendirmede merkezî bir etkisi olduğunu öne sürmektedir.

“Gerçekten çok etkiledi. Çünkü her şey, halkın hem kültürel hem de fiziksel olarak yok olması için yapılıyordu. Sürgünden sonra uzun yıllar memlekete dönememek, kimliğimizi de çok zayıflatı. Kırım Tatar kimliği ilk zamanlarda neredeyse kaybolma noktasına geldi. Yeniden toparlanmak, kendimizi bulmak yıllar aldı.” (K1, kadın, 58 yaş, şahıs işletmesi sahibi).

“Sürgün ve onu takip eden zorlu yıllar, büyüklerimizin bizlere verdiği öğütlerde derin izler bırakmıştır. Özellikle ekmeğe ve yiyeceğe saygı duymak, hiçbir lokmayı ziyan etmemek, her koşulda birlik olmak ve birbirine destek vermek gibi değerler ön plana çıkmıştır. Vatanlarından uzakta olsalar bile, çocuklarına daima Kırım’da yaşamak ve geleceği orada kurmak gerektiğini hatırlatmışlardır. Ayrıca, büyüklere saygı göstermek ve hayat arkadaşı seçiminde millî kimliği göz önünde bulundurmak da bu kuşaktan aktarılan önemli değerler arasında yer almıştır.” (K7, erkek, 29 yaş, yazılım geliştiricisi).

Tarihsel olarak yaşanan toplumsal travmalar, yalnızca geçmişin bir yansıması olmayıp, sonraki kuşakların kimlik ve grup aidiyetini şekillendiren temel etmenler arasında yer almaktadır. Alexander vd. (2004) tarafından geliştirilen kültürel travma teorisi, travmatik deneyimlerin toplumsal bir anlam çerçevesinde yorumlandığını ve grup üyeleri tarafından paylaşılan kültürel temsillere dönüştürüldüğünü öne sürer. Bu bağlamda, Volkan’ın (2020) seçilmiş travma kavramı ile paralellik göstererek, sürgün olayı gibi derin toplumsal kırılmaların yalnızca tarihsel bir anı değil, aynı

zamanda sonraki kuşaklarda kimlik ve grup aidiyetinin şekillenmesinde yeniden üretilen psikososyal temsiller olarak güçlü referans noktaları oluşturduğu söylenebilir. Doğal afetler gibi, bireyler ve toplumlar tarafından kader veya ilâhi irade olarak algılanabilen travmaların yanı sıra, insan kaynaklı travmalar (örneğin Çernobil kazası) da, bunların siyasi ve toplumsal algı ile tepki biçimlerini nasıl şekillendirdiğine dair analizler sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre sürgün olayı gibi kolektif travmalar, sonraki kuşaklarda “seçilmiş travma” olarak aktarılmakta ve toplumsal kimlik, aidiyet ile grup ilişkilerinde güçlü bir referans noktasına dönüşmektedir. Kimi katılımcılar, bu tarihsel kırılmayı “seçilmiş travma” olarak tanımlayarak, sürgünün Kırım Tatar halkının etnik farkındalığını pekiştirdiğini ve ulusal bilincin şekillenmesinde belirleyici rol oynadığını ifade etmektedir:

“Bu travma bizim “seçilmiş travmamız”dır ve tam da bu acı deneyim, bizlere kim olduğumuzu, bir halk ve bir etnos olarak neye sahip çıktığımızı hatırlatmıştır. Bu ortak acı, bizleri bir arada tutan belleği oluşturmuş; dilimize, kültürümüze, toprağımıza ve birbirimize olan bağlılığımızı pekiştirmiştir.” (K14, erkek, 25 yaş, tercüman).

K13 (kadın, 18 yaş, lisans öğrencisi) ifadelerinde, 1944 sürgününün yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kültürel ve dilsel boyutta da kalıcı etkiler bıraktığı açıkça görülmektedir. Günümüzde genç kuşağın ana dilini yeterince iyi konuşamamasını da bu tarihsel travmanın bir uzantısı olarak değerlendirmektedir:

“Büyüklerim için bunu hatırlamak çok acı vericiydi, bu yüzden biz sadece çok küçük bir kısmını biliyoruz. Ama bildiğimiz kadarı bile fazlasıyla ağır ve yaralayıcı. Mesela dilden başlamak gerekirse, dil uzun süre gelişmedi bu yüzden yeni nesil onu zar zor konuşabiliyor.”

“Her yıl 18 Mayıs’ta, 1944 Sürgününün anısına uygun şekilde giyinir ve bu trajediyi bilmeyenlere anlatmaya çalışırız. Kırım Tatarları atalarının bizzat sürgün edildiğini, kendi çabalarıyla vatanlarına döndüklerini ve bu yaşananları bizlere aktardıklarını bilirler. Ama diğer halklardan birçok kişi bu olaylardan habersizdir bu yüzden gerçeğin toplumda yaşaması için onları bilgilendirmeye gayret gösteririz. Sürgün, şüphesiz halkımıza ağır bir darbe vurmuştur. Öncelikle nüfus kaybına yol açmış, ardından da dil, adet ve geleneklerin kısmen kaybolmasına sebep olmuştur. Sürgün edilen Kırım Tatarları, gittikleri yerlerin kültürel unsurlarını benimsemek zorunda kalmış; bu durum geleneklerimizin değişmesine, dönüşmesine ve yeni kültürel biçimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.” (K12, erkek, 18 yaş, lisans öğrencisi).

Sonuç olarak, bireysel anlatılarla beslenen kolektif bellek, sadece geçmişin bir yansıması değil; aynı zamanda günümüz kimlik inşasının temel taşıdır. 1944 Sürgünü, Kırım Tatarları için yalnızca bir felaket değil, aynı zamanda varoluş mücadelesinin ve toplumsal dayanışmanın simgesi hâline gelmiştir. Bu trajik deneyim kültürel süreklilik ve kimlik bilincinin korunmasında önemli bir dönüm noktası olarak işlev görmektedir; sürgün ve sonraki yıllarda birçok şey kaybedilmiş olsa da bu kayıplar özenle telafi edilmeye çalışılmış ve koruma altına alınmıştır.

“Ancak tam da bu zor yıllarda birlik ve dayanışma güçlendi. Kırım Tatarları karma evliliklerden kaçınarak sadece kendi halkları arasında evlilik yapmaya çalıştılar. Bu, kapalı olmaktan değil, hayatta kalmak ve kültürü korumak için bir yoldu. İnsanlar birbirine destek oldu, son kalanlarını paylaştı çünkü dışarıdan yardım beklenmiyordu. Sürgün, trajediye rağmen ulusal bilincin güçlenmesinde rol oynadı. Dilin, geleneklerin ve birlik duygusunun ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Kırım bizim için sadece bir toprak parçası değil bir aidiyet simgesidir.” (K3, kadın, 65 yaş, emekli).

El’chinova vd.’ne (2016) göre Çerkesler de dahil olmak üzere birçok azınlık topluluğu, kültürel kimliğin devamlılığını sağlamak amacıyla farklı kültürlerle evlilik yapmaktan kaçınmakta ve kendi toplulukları içinde evlilik yapmayı tercih etmektedir. Bu durum, kültürel kapanma stratejisinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir ve Çerkeslerin bu stratejiyi özellikle diaspora koşullarında daha belirgin bir şekilde uyguladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla kültürel kapanma yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda toplulukların kimliklerini koruma ve kültürel sürekliliği sağlama yönündeki bilinçli bir toplumsal strateji olarak kabul edilebilir. Benzer şekilde, Devrisheva’nın (2018) belirttiği gibi, Ahıska Türklerinin aile yapısı da ataerkil bir düzen üzerine kuruludur, ailede son kararı genellikle erkekler verir ve yaşça büyüklerin söz hakkı vardır. Ahıska Türkleri arasında endogami (kendi içlerinde evlenme) eğilimi de güçlüdür; bu durum, kültürel kimliğin korunması ve toplumsal aidiyetin güçlendirilmesi amacıyla benimsenen bir strateji olarak değerlendirilebilir. Farklı kültürlerle evlilik yapmaktan kaçınarak kendi toplulukları içinde evlenmeyi tercih etmeleri, kültürel kapanma stratejisinin açık bir göstergesidir.

Sonuç olarak, tarihsel olaylar birçok toplulukta karma evliliklerden kaçınma eğilimini güçlendirmiştir. Zor dönemlerde topluluklar, kendi milletlerini koruma amacıyla karma evliliklerden vazgeçmiş ve bu tutum, kültürel kimliğin korunması ve toplumsal aidiyetin güçlendirilmesi amacıyla benimsenen bilinçli bir strateji olarak değerlendirilebilir. Bu davranış biçimi, toplulukların tarihsel deneyimleri ve kültürel değerlerinden kaynaklanmaktadır.

2.5.6. Anavatan Özlemi ve Geri Dönüş Süreci

Kırım Tatarlarının 1944 sürgünü sonrasında anavatanlarına dönüş süreci, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde derin izler bırakan zorlu bir dönem olmuştur. Sürgün edildikleri Orta Asya ve diğer bölgelerde yıllar içinde yeni hayatlar kurmuş olmalarına rağmen, anavatana duydukları özlem onları sürekli meşgul etmiş ve Sovyet yönetiminden dönüş izni beklemişlerdir. Özellikle 1980’li yılların sonlarından itibaren başlayan kitlesel dönüş hareketi, Kırım Tatarlarının millî kimlik ve kolektif belleklerinde önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilmiştir (Özcan, 2002).

“Kırım Tatarlarının tarihinde kolay dönemler olmadı. Dönüş süreci, Kırım’dan ilk trenin hareket ettiği anda başladı ve o zamandan beri hep nasıl döneceklerini düşündüler...” (K8, kadın, 20 yaş, lisans öğrencisi).

“Büyük büyükannem ve büyük büyükbabam, yurtlarına dönmeye çalışan ilk kişiler arasındaydı. Onların ve birçok anlatıma göre dönüş yolu zorlu ve çetin geçti. Bu süreçte, izin beklerken bazıları izin aldıkları şehirlerde yerleşmişti. ” (K12, erkek, 18 yaş, lisans öğrencisi).

Katılımcıların ifadeleri; bu dönüş sürecinin beraberinde uyum sorunları, sosyal izolasyon ve ekonomik güçlükler getirdiğini ortaya koymaktadır. Eren (1998); Kırım’a geri dönen toplulukların barınma, istihdam ve toplumsal kabul görme açısından ciddi zorluklarla karşılaştıklarını vurgulamaktadır. İşsizlik, konut yetersizliği ve toplumsal önyargılar; Kırım Tatarlarının yeni yaşam koşullarına uyum sağlamasını güçleştiren temel etkenler arasında yer almaktadır. Bu durum, dönüş süreçlerinde toplulukların yalnızca fiziksel mekâna değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel düzlemlere de uyum sağlamak zorunda olduklarını göstermektedir (De Haas vd., 2019).

“İlk sorun, sürgün yerlerinde edinilen mal varlıklarının değersiz bir fiyata satılmak zorunda kalınması ve Kırım’da ise aşırı yüksek fiyatlarla bir şeyler satın almaya çalışılmasıydı. Üstelik 1990’ların kriz koşulları nedeniyle şartlar zaten elverişli değildi. İkinci sorun ise SB devletin, Kırım Tatarlarının geri dönüş çabalarını hâlâ engellemesiydi; geri dönüşü kolaylaştırmak yerine, Kırım’da ikâmet edememe, el konulan mülkiyet haklarını talep edememe gibi engelleyici önlemler alınmıştı.” (K1, kadın, 58 yaş, şahıs işletmesi sahibi).

“1990 yılında döndük. Özbekistan’da yeni bir dairemiz vardı. Ama Kırım’a geldiğimizde çok şaşırdık. On bir yaşında bir kız çocuğu olarak Kırım’ı renkli ve büyüklü hayal etmişim... Ancak gerçek bambaşka çıktı ama dönmüş olmamıza hiç pişman olmadık. Biz çocuklar için zor oldu; başka çocuklara, öğretmenlere alışmak... Bazıları bizim geldiğimiz için rahatsızdı ve hâlâ başarılı olmamız onları sinirlendiriyordu. Annem için daha zordu; işe alınmadı ve işe girebilse bile en zor işlerde çalışmak zorunda kaldı. Zamanla her şey düzelmeye başladı. ” (K9, kadın, 45 yaş, yaşlı bakıcısı).

Birçok katılımcı, yükseköğrenim diplomalarına sahip olmalarına rağmen istihdam edilemediklerini ve geçimlerini sağlamak üzere farklı sektörlerde çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmiş; sosyal entegrasyonun uzun yıllar alarak gerçekleştiğini vurgulamışlardır. Devletin uyguladığı kısıtlayıcı politikalar, özellikle ikamet izinlerinin verilmemesi ve sosyal haklardan yoksun bırakılmaları, geri dönüş sürecinde ciddi engeller oluşturmuş ve entegrasyonun önünde önemli bir bariyer teşkil etmiştir.

“1988 yılında, iki küçük çocuğumla birlikte taşındığımda bize kayıt verilmedi, işe alınmadık, yetkililerden olumsuz tavır gördük. Şeker ve sabun kuponu sistemi varken bunları bile alamıyorduk. Ev fiyatları çok yüksekti, iş bulmak zordu; uzak yerlere gidip ticaret yapmak veya Kırım dışına çalışmaya gitmek zorunda kalıyorduk. Diğerlerinin Kırım Tatarlarına karşı tutumu genellikle dostane değildi. Kırım’da yaşamak için hukuki işlemlere çok zaman harcandı ve okullarda Kırım Tatarcası’nı çocuklara öğretmek istenmedi. Tüm bu zorluklara rağmen, bu süreç Kırım’a olan aidiyet duygusunu güçlendirdi ama bu aidiyet emek ve alın teriyle kazanıldı. ” (K3, kadın, 65 yaş, emekli).

Bu bağlamda, Kırım Tatarlarının geri dönüş süreci, sadece fiziksel bir yer değiştirme olmanın ötesinde; kimlik, kültür ve toplumsal dayanışma boyutlarıyla da kapsamlı bir yeniden inşa ve güçlenme süreci olarak değerlendirilmelidir. Bu süreç; Kırım Tatarlarının direncini ve dayanıklılığını ortaya koymakla kalmayıp, kolektif kimlik bilincinin pekiştirilmesinde ve kültürel devamlılığın sağlanmasında da belirleyici bir rol oynamaktadır (Allworth, 1998). Uehling (2004), Kırım Tatarlarının geri dönüş sürecinin topluluk içi dayanışmayı güçlendirdiğini ve kültürel mirasın aktarımında merkezî bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

2.5.7. 2014'ten Günümüze Kırım Tatarlarının Sosyokültürel Durumu

SB'nin dağılmasının ardından Kırım'a geri dönmeye başlayan Kırım Tatarları, 2014 yılında yaşanan ilhakla birlikte yeni bir siyasi ve toplumsal kırılma sürecine girmiştir. 26 Şubat 2014 tarihinde Kırım Tatar halkının Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılmasına karşı gösterdikleri direnç, ilişkilerin yeni bir boyut kazanması için ilk adım olmuştur (Şahin, 2018, s. 161). Kırım'ın 2014'te Rusya tarafından ilhak edilmesi, Kırım Tatar toplumu açısından kimlik, temsil ve gelecek kaygılarını tetikleyen bir dönüm noktası olmuştur. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Kırım'da yaşayan katılımcılar bu konuda oldukça temkinli davranmakta ve açık ifadeler kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Katılımcıların ifadelerine göre, mevcut duruma ya sessiz kalarak ve yönetimi kabullenerek uyum sağlanmakta ya da karşı bir tutum sergilenmesi hâlinde ciddi sorunlarla karşı karşıya kalılabilmektedir. Katılımcıların aktardıklarına göre, bu dönemde günlük yaşam doğrudan etkilenmiş; iletişimde yaşanan aksaklıklar, finansal işlemlerde karşılaşılan engeller ve artan işsizlik gibi problemler yaygın bir şekilde hissedilmiştir. Pek çok katılımcı, bu süreci “zorlu ancak geçici” bir dönem olarak nitelendirirken, toplumun tarihsel olarak benzer zorluklarla başa çıkma tecrübesi sayesinde şartlara zamanla adapte olabildiği ifade edilmiştir.

“Biz Kırım'da kaldık. Başlangıçta zordu; iletişim, bankacılık, iş bulma gibi birçok alanda sorunlar yaşadık. Ama halkımız her koşulda ayakta kalmayı bilir. Şimdi her şey az çok düzene girdi. Hangi devlete bağlı olursa olsun burada yaşamaya devam edeceğiz ve umuyoruz ki bir gün torunlarımız da bu topraklarda yaşayacak.” (K15, erkek, 35 yaş, diş hekimi).

Bununla birlikte, özellikle uluslararası toplumun uyguladığı yaptırımlar nedeniyle Kırım'da ekonomik ve ulaşım alanlarında önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. Örneğin, havalimanının kapalı olması nedeniyle daha önce yaklaşık 40 dakika süren Simferopol–İstanbul uçuşları artık mümkün değildir. Katılımcılar, günümüzde Kırım'dan kara yolu ile Rusya anakarasına geçtikten sonra oradan uçuş yapmak zorunda kaldıklarını ve bu yolculuğun 17-18 saat sürdüğünü belirtmektedir. Ayrıca baskılar, medya sansürü, dinî ve siyasi kurumlara yönelik müdahaleler gibi yapısal sorunlar toplumda derin bir güvensizlik ve korku ortamı yaratmıştır. Bazı katılımcılar, hem Ukrayna'yı hem de Rusya'yı eşit derecede eleştirerek, her iki tarafın da Kırım Tatarlarının geleceğine yeterince değer vermediğini vurgulamaktadır.

“Yaptırımlar hayatın her alanında yaşamı zorlaştırıyor.” (K14, erkek, 25 yaş, tercüman).

“İlhak olumsuz karşılanmıştır; ancak Ukrayna ve hükümeti, halkımızın sürgününü soykırım olarak tanımak ya da Kırım Tatarlarına özerklik sağlamak yönünde herhangi bir adım atmamıştır. Buna rağmen Kırım Tatarları devletlerine bağlı vatanseverler olarak başka bir devletin askeri müdahalesini istememiştir. 2014 yılında yaşanan gelişmeler benim Türkiye’ye eğitim amacıyla gitmem ve sonrasında burada kalmamda etkili olan faktörlerden biri olmuştur.” (K10, erkek, 28 yaş, mühendis).

Kırım’ın 2014’teki ilhakı, Kırım Tatar halkı için yeni bir darbe olmuştur. Rus yönetiminin gelmesiyle birlikte, Kırım Tatarlarına yönelik sistematik kısıtlamalar başlamıştır. İş yerlerinde, Kırım Tatarlarının yönetici pozisyonlarına yükselmeleri gayriresmî olarak engellenmiş; halkın temsilcisi olan Meclis, “aşırıcı” ilan edilerek yasaklanmıştır. Kırım Tatar medyası ya tamamen kapatılmış ya da ağır sansürlere tabi tutulmuş, hükûmet eleştirileri yasaklanmıştır. Aynı zamanda ev baskınları, tutuklamalar ve sindirme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Morkva (2021), bu uygulamaların birçok kişi tarafından Kırım Tatarlarının herhangi bir şekilde örgütlenmesini engellemeye yönelik bir çaba olarak algılandığını belirtmektedir. Ayrıca katılımcılar 2014 yılında yaşanan ilhakin ekonomik açıdan ciddi zararlar ve önemli sıkıntılar getirdiğini belirtmiştir. Fakat katılımcılar politik anlaşmazlıklar ve çatışmaların kendileri ve ailelerinin memleketleriyle olan bağlarını zayıflatmadığını vurgulamıştır. Aydınğün (2020), ilhak sonrasında Kırım Tatarlarının sistematik kısıtlamalar, ekonomik ve toplumsal baskılarla karşı karşıya kalmış olsalar da; kültürel ve toplumsal bağlarını sürdürmeye devam ettiklerini ortaya koymuştur.

Böylece 20. yüzyılın sonlarında Kırım Tatarlarının anavatanlarına dönüşüyle başlayan yeniden yapılanma süreci kapsamında, konutlar inşa edilmiş, eğitim kurumları faaliyete geçirilmiş ve kültürel projeler geliştirilmiştir. Ancak 2014 yılında gerçekleşen ilhak sonrası yeniden yoğunlaşan baskılar; gözetimler, kayıplar, medya üzerindeki sansür, dinî cemaatlere ve aktivistlere yönelik kısıtlamalar şeklinde kendini göstermiştir. Rusya-Ukrayna savaşının patlak vermesi ve ardından ilan edilen seferberlik kararları, toplumun psikososyal yapısını derinden etkilemiş; bireylerde korku ve gelecek kaygısının artmasına neden olmuştur.

“Kız kardeşlerim Avrupa’ya taşınmak zorunda kaldı ve geçen yıl ben de Kırım’dan ayrıldım. Kırım’ı artık “evim” olarak adlandırmak her geçen gün daha da zorlaşıyor.” (K13, kadın, 18 yaş, lisans öğrencisi).

Bu bağlamda, bazı erkek katılımcılar da askerlik yükümlülüğünden kaçınmak amacıyla Kazakistan, Avrupa ülkeleri ve Türkiye gibi farklı bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre, Kırım Tatar halkının kendilerine yönelik tarihsel adaletsizlikleri göz önünde bulundurarak canlarını feda etmeyi hak etmeyen iki taraf arasında herhangi birini desteklemesi ya da taraf olması doğru bulunmamaktadır. Seferberliğin sona ermesi ve güvenlik

durumunun nispeten sakinleşmesiyle birlikte bazı katılımcılar Kırım'a geri dönmüş, ancak bu katılımcılar çeşitli ayrımcılıklar ve yapısal engellerle karşılaşmıştır. Özellikle devlet kurumlarında istihdam edilmeme, mevcut görevlerinden işten çıkarılma gibi uygulamaların yanı sıra, bazı bireyler hakkında hukuki süreçlerin başlatıldığı da belirtilmiştir.

Dolayısıyla Kırım'a duyulan tarihsel ve duygusal bağlılık sürse de, artan belirsizlik ortamı göç eğilimlerini hızlandırmış ve birçok kişi için Kırım artık "bir yuva" hissini vermemeye başlamıştır. Mandal (2021), diaspora bağlamında göçmenlerin "yuva" algısının hem değişken hem de bağlama bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Elde edilen tüm veriler, Kırım Tatar toplumunun kültürel varlığını koruma mücadelesine devam ettiğini ve kimlik, aidiyet ile temsil gibi temel meselelerde derin ve kalıcı etkiler yaşadığını ortaya koymaktadır. Günümüzde pek çok Kırım Tatarı, yaşamlarını yeni coğrafyalarda yeniden inşa etme durumunda kalmıştır. Her ne kadar bireyler duygusal ve kültürel olarak Kırım'la bağlarını sürdürseler de; fiilen Kırım dışında, fakat onun tarihsel ve toplumsal bağlamına dâhil bir yaşam sürmektedirler. Shamma vd.'ne (2023) göre bu yer değiştirme çoğu zaman daha iyi yaşam koşulları arzusuyla değil; güvenlik, istikrar ve psikolojik bütünlüğü koruma amacıyla zorunluluk temelli bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır.

2.5.8. Tarihsel Belleğin İnşası ve Affetme Anlayışının Sınırları: Kırım Tatarlarının Kolektif Kimliği Bağlamında Bir Değerlendirme

Tarihsel bellek, yalnızca geçmişte yaşanmış olayların pasif bir hatırlanması değil, aynı zamanda toplumların kimlik, aidiyet ve anlam üretme süreçlerinin merkezinde yer alan dinamik ve sosyal bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Assmann, 2011). Ulusların bütünlüğü ve kimlik inşası sürecinde geçmişin unutulması değil, aksine onun sürekli olarak tarihsel ve düşünsel düzeyde analiz edilmesi ve kolektif bellekte canlı tutulması belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Kırım Tatar halkının maruz kaldığı sürgünler, baskılar ve sistematik hak ihlalleri yalnızca tarihin bir parçası değil, aynı zamanda etnik kimliğin şekillenmesinde temel noktalarıdır. Tarihsel bellek, toplumsal grupların paylaşılan geçmişlerini anlamlandırıp yorumlaması yoluyla, kimliklerini yeniden oluşturma ve devam ettirme sürecinde önemli bir araç olarak işlev görür (Olick ve Robbins, 1998). Tarihsel bilincin korunması, kimliğin sürekliliği ve toplumsal direncin güçlenmesi açısından vazgeçilmezdir. Kolektif bellekte geçmişe dair duygular her ne kadar acı verici olsa da; toplumu ileriye taşıyacak olan umut, direniş ve dayanışma gibi yapıcı ve geleceğe dönük duyguların ön plana çıkmasıdır.

Bu çerçevede affetme olgusu, kolektif belleğin geleceğe yönelik işlevini çözümlemede temel bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Čehajić-Clancy vd. (2016), affetmeyi bireysel düzeyde zarar veren bir eylem veya duruma yönelik olumsuz duyguların azaltılması ve olumlu duyguların (empati, şefkat, anlayış) geliştirilmesi süreci olarak tanımlamaktadır. Kolektif düzeyde ise Staub (2006) tarihsel travmalar karşısında affetmenin toplumsal barış ve dayanışmayı destekleyebileceğini; ancak bunun bağlamsal koşullara, adaletin sağlanma derecesine ve travmanın niteliğine bağlı olduğunu vurgular. Bu çerçevede, tarihsel adaletsizlikler karşısında affetme pratiği her durumda

uygulanabilir veya anlamlı bir tutum olarak görülmemelidir; affetmenin meşruiyeti ve gerekliliği, çoğu zaman topluluğun maruz kaldığı travmanın niteliği ve bağlamsal koşullara göre şekillenir. Böylece Haikola (2023); affetmeyi duygusal, bedensel ve anlatımsal boyutlarıyla çok katmanlı bir süreç olarak ele alır. Bu durum, affetmenin yalnızca zihinsel bir süreç olmadığını; duyguların ve bedensel deneyimlerin de bu süreçte belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Affetme, hem acıyı hafifletme hem de enerjiyi serbest bırakma biçiminde deneyimlenir. Worthington Jr (2013) ise, affetme ve uzlaşmayı bireylerin olumsuz duygularını azaltıp olumlu duygularını geliştirme süreci olarak ele alırken; toplumsal düzeyde bu süreçlerin grupların tarihsel deneyimlerini, kolektif belleğin oluşumunu ve etnik kimliğin yeniden üretimini etkileyebileceğini vurgular. Bu bağlamda affetme kavramı, Kırım Tatarları açısından hem etik hem de politik bir tartışma alanı yaratmaktadır. Geçmişte yaşanan adaletsizlikler karşısında affetmenin mümkün olup olmadığı, bu halkın kolektif bilincinde hâlen güncelliğini koruyan bir sorudur. Bu çerçevede affetme kavramı; Kırım Tatarları açısından yalnızca bireysel bir tutum değil, aynı zamanda etik ve politik boyutlarıyla çok katmanlı bir tartışma alanı ortaya koymaktadır. Geçmişte yaşanan yapısal adaletsizlikler karşısında affetmenin mümkün olup olmadığı sorusu, bu halkın tarihsel deneyimlerinden beslenen ortak bilinç düzeyinde hâlen güncelliğini korumaktadır. Ortak geçmişin aktarımı ve geçmişe dair duygu ile yargıların kuşaktan kuşağa iletildiği bu kolektif hatırlama süreci, Noor vd. (2015) tarafından vurgulandığı üzere, grup düzeyinde affetmenin toplumsal dayanışmayı güçlendirerek kolektif kimliğin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Katılımcılar arasında affetme konusu hakkında farklı ve kimi zaman çelişkili görüşler gözlemlenmiştir. Bazı katılımcılar, tarihsel adaletsizlikler karşısında affetmenin uygun olmadığını ve geçmişin acılarının unutulmaması gerektiğini savunurken; diğerleri ise olumlu düşünmenin ve geleceğe odaklanmanın önemine vurgu yapmış, affetmenin psikolojik ve toplumsal iyileşme sürecinde gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bazı katılımcılar affetmenin dinî bir erdem olarak görülmesi gerektiğini, bu bağlamda affetmenin bireysel ve kolektif iyileşme için vazgeçilmez bir unsur olduğunu ifade etmiştir. K1'in (kadın, 58 yaş, şahıs işletmesi sahibi) görüşüne göre geçmişe dair bellek, Kırım Tatarlarının ulusal kimliğinin korunmasında merkezî bir rol oynamaktadır. Son üç yüzyılda yaşanan sürgünler, baskılar ve zulümler sadece trajik tarihsel olaylar değil; aynı zamanda kolektif bilincin temelini oluşturan unsurlardır. Bu olayların unutulması, yalnızca tarihsel belleğin silinmesi anlamına gelmez; aynı zamanda kimliğin erozyona uğraması riskini beraberinde getirir. Tarihî gerçeklerin kuşaktan kuşağa aktarılması, halkın varlığını sürdürebilmesi ve toplumsal birliğinin devamı için vazgeçilmez bir koşuldur. Kırım Tatarlarının kimliğini koruyabilmesi ancak kendi tarihini bilip anlamasıyla mümkündür; bu sayede asimilasyona ve dış baskılara karşı direnç gösterebilirler. Bu sebeple, genç kuşakların atalarının karşılaştığı zorlukları öğrenmesi ve bu olayları uzak, soyut kavramlar olarak değil; kendi kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olarak benimsemesi büyük önem taşımaktadır:

“Bir de bence önemli olan acıyla yaşam arasında bir dengeyi kaybetmemektir. Bazıları Kırım Tatarlarının sadece yaşadıkları acılara takıldığını ve olumlu şeyleri unutmaya başladığını söylüyor. Ancak 1944’ten bugüne kadar yaşananlara baktığımızda; baskılar, Meclis’in kapatılması, sansürler, ev baskınları ve zorunlu göçler gibi olaylar, zulmün henüz sona ermediğini gösteriyor. Göç edenler de bunu kendi istekleriyle değil baskı ve gelecek korkusuyla yaptı. Bu yüzden belleği korumak zayıflık değil bir direnme şeklidir. Aynı zamanda halk olarak bir arada durmanın, kendimizi bir parça olarak görmenin ve kendi topraklarımızda haklarımız için savaşmanın yoludur.”

Ayrıca geçmişin hem duygusal hem de politik boyutlarının birlikte ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Tarihsel olayların objektif bir şekilde analiz edilmesi ve aynı zamanda gelecek için umutlu duyguların beslenmesi, ulusal dayanışmanın güçlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bakış açısı, geçmişin sadece acılarla anılmasının ötesine geçerek, kolektif belleğin aktif ve yapıcı bir şekilde korunması gerektiğine işaret etmektedir:

“Geçmiş algılamakta duygular önemli bir geçiş aşaması bence; insan aldığı bilgiyi nasıl değerlendirdiğine bağlı olarak duygular değişiyor. Geçmişin sürekli olarak politik analizle ele alınması ve kolektif bellekte korunması ulus olarak güçlenmemize katkı sağlıyor. Acılar ve baskılar unutulmaması gereken gerçekler ama halkın bütün dikkatinin sadece 1944 yılına yoğunlaşması bence doğru değil. Adalet konusuna gelince, genel olarak bu konuda affetme fikrini uygun bulmuyorum... Bir de şunu söylemek isterim ki, bildiğimiz tarihsel travmalar ve etnik çatışmalar yüzünden halk biraz kendini kapatıyor, fazla aktif olmuyor, dünyaya da daha eski kafayla bakıyor. Bu da gelişmemize engel oluyor, hatta nüfusu bizle aynı olan diğer halklarla yarışmamızı zorlaştırıyor.” (K7, erkek, 29 yaş, yazılım geliştiricisi).

Halbwachs’a (2020) göre toplumsal grupların ortak hatırlama süreçleri, grup üyelerinin kimliğinin inşasında ve sürdürülmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Ayrıca Tajfel vd. (2001), bireylerin etnik kimliklerini koruma ve grup dayanışmasını sürdürme motivasyonlarını açıklamakta; geçmişin hatırlanması ve aktarılması, etnik kimliğin güçlenmesi ve toplumsal aidiyetin devamı için temel bir mekanizma olduğunu iddia etmektedir. K12 (erkek, 18 yaş, lisans öğrencisi) halka yönelik olumsuz tutumların büyük ölçüde eski propaganda yöntemleri ve az sayıdaki radikal milliyetçi unsurların etkisinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu bağlamda genç neslin tarihî deneyimleri unutmadan, halkının ilerlemesi, yükselmesi ve hak ettiği güç ile etkiyi kazanması için aktif rol üstlenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. K12 yaşanan trajedinin aynı zamanda halkın mücadele azmini canlı tutan temel bir motivasyon kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Buna ek olarak, kolektif belleğin Kırım Tatarları için olumlu ve birleştirici bir unsur olduğu; yaşanan olaylar, gelenekler ve kültürel mirasın halkın kimliğinin korunmasında merkezî bir rol oynadığı görüşündedir. K12 geçmişin hatırlanmasının ve kuşaktan kuşağa aktarılmasının önemine dikkat çekmekte, aksi takdirde tarihî hataların tekrarlanacağı ve etnik kimliğin zamanla zayıflayacağı uyarısında bulunmaktadır:

“Kesinlikle, hem benim hem de kardeşlerimin, çocuklarımın Kırım Tatarlarına yönelik sürgün ve baskıların tüm detaylarını bilmesini isterim; çünkü bu süreçler hâlâ sona ermiş değil. Günümüzde halkımıza yönelik baskılar çoğunluğun gözünden gizli olarak devam ediyor ve baskıya maruz kalan aileler, hayatlarının ve güvenliklerinin tehdit altında olması nedeniyle suskun kalıyorlar. Bu yüzden bu olaylar kamuoyunda yüksek sesle dile getirilemiyor. Bizim görevimiz, Qırımlı kimliğimizi belirleyen her şeyi ve atalarımızın yaşadığı bu acıları kuşaktan kuşağa aktarmaktır. Bizim acımızda herhangi bir halk ya da ülke suçlu değildir; suçlu, Kırım Tatarlarını baskılayan ve sürgün eden belirli kişilerdir (Stalin gibi) ve bu kişiler affedilmeyi hak etmiyorlar.”

Geçmişe yönelik nostaljik bir bakış, “ya şöyle olmasaydı” düşüncelerini harekete geçirirken; K10 (erkek, 28 yaş, mühendis) bu durumu, sürgün ve kayıplar olmasaydı halkın geleceğinin nasıl olabileceğini hayal ederek açıklamaktadır. Bu durum, hem geçmişin acı gerçekleriyle yüzleşmeyi hem de geleceğe dair umut ve gelişim arzusu arasında bir denge kurma ihtiyacını ortaya koymaktadır:

“Sürgün ve dönüş olaylarını bizzat yaşamadım ama sürgün anıları ve ‘Ant Etkenmen’ marşının sesi her zaman gözlerimi dolduruyor. Politik rejimlerin bütün bir halkın kaderini nasıl etkilediğini, onların daha iyi bir geleceğe ve kültürel miraslarını nesilden nesile aktarma imkânlarından mahrum bıraktığını görmek çok üzücü. Özellikle, kendi kültürünü, dilini ve devlet yapısını yıllar boyunca koruyup bugün hâlâ gelişen diğer ülkeleri ve halkları gördüğünde, bizim geleceğimizin nerelere varabileceğini hayal ediyorsun, eğer böyle acı olaylar yaşanmasaydı ve halkı derinden sarsmasaydı, tekrar başlamak zorunda kalmazaydık. Sürgün ve halkımızın diğer kara sayfalarını hatırlamak gerekiyor ama bu olaylara takılıp kalmamalı, ilerlemeli ve gelişmeliyiz.”

Bazı katılımcılar ise geçmişin tüm acılarına rağmen geleceğe umutla bakılması gerektiğini savunmaktadır. Onlara göre acılar, elbette unutulmamalıdır; ancak toplumsal algıda karamsarlık değil, iyimserlik ve gelişim arzusu ön planda olmalıdır. Bu bağlamda, aşağıdaki katılımcı görüşü dikkat çekicidir:

“Acılar ve baskıların deneyimi tam anlamıyla korunamaz çünkü bunu gerçekten anlayabilecek tek kişi, bizzat yaşamış olandır. Unutma isteği yerine yüksek hedefler ve gelişim arzusu konulmalıdır. Bana göre, toplumun algısında olumlu ve iyimser düşünceler hakim olmalıdır.” (K2, erkek, 20 yaş, lisans öğrencisi).

Katılımcıların görüşleri farklılıklar gösterse de, hemen hepsinin yanıtlarında ortak bir duygunun izlerine rastlanmaktadır: Kimlik bilinci, geçmişin unutulmaması gerektiğine dair güçlü bir inanç ve bu belleğin bireysel ve toplumsal yaşamdaki itici gücü. Bu ortak hissiyat, K8’in şu cümlelerinde çarpıcı bir şekilde somutlaşmaktadır:

“Ölümleri, kaybedilen hayatları, yaralanan kaderleri... affedemeyiz. Dilimizi, yavaş yavaş yok olan dilimizi de affedemeyiz. Bu, unutulması mümkün olmayan bir acıdır; o acı hep içimde atıyor, benim itici gücüm, ilham kaynağım ve aldığım kararların temelidir.” (K8, kadın, 20 yaş, lisans öğrencisi).

Sonuç olarak, geçmiş değıştirilemez; ancak ondan dersler çıkarılarak daha bilinçli bir gelecek inşa edilebilir. Görüldüğü üzere, affetmek meselesi bu bağlamda yalnızca bireysel bir duygu değil, kolektif belleğin yönünü tayin eden temel bir kırılma noktasıdır. Bu konu katılımcıların zihinlerinde önemli bir yer tutmaktadır, çünkü her katılımcı en az bir kez geçmişin yüküyle yüzleşirken “affetmek mümkün mü?” sorusunu kendine sormuştur. Katılımcıların geçmişe yönelik algıları, Kırım Tatar halkının tarihsel travmalarının bireysel ve kolektif kimlik üzerindeki kalıcı etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Belleğin sadece acılardan ibaret olmaması gerektiğini vurgulayan bazı katılımcılar, kolektif belleğin yapıcı ve umut dolu bir şekilde korunmasının ulusal dayanışmayı pekiştireceğini ve geleceğe yönelik olumlu duyguları güçlendireceğini ifade etmektedir. Öte yandan, geçmişte yaşananların hâlen farklı biçimlerde sürdüğüne inanan ve bu nedenle affetmeyi mümkün görmeyen katılımcılar da vardır. Bu bakış açısında bellek, yalnızca bir hatırlama aracı değil; aynı zamanda bir direniş biçimi ve kimliğin sürdürülebilirliği için bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca katılımcılar arasında halkın kaybettiklerine dair derin bir nostalji hissi taşıyan ve “neler mümkün olabilirdi?” sorusunu sıkça dile getirenler de dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, geçmişin hem duygusal hem de politik yönleriyle ele alınması; belleğin bireysel motivasyonu toplumsal sorumlulukla buluşturan bir köprü işlevi görmesi gerektiği sonucuna varılabilir.

2.5.9. Kimlik, Bellek ve Umut Arasında: Kırım Tatarlarının Geleceğe Yönelik Beklentileri

Umut, bireyleri ve toplumları harekete geçiren, onları geleceğe yönlendiren temel bir motivasyon kaynağıdır. İnsan varoluşunun ayrılmaz bir parçası olan umut, her zaman belirli hedefler ve idealler doğrultusunda şekillenir. Toplumsal düzeyde ise umut; kolektif kimliğin güçlenmesine, dayanışmanın pekişmesine ve değişim arzusunun tetiklenmesine zemin hazırlar. Kırım Tatar halkının geleceğe yönelik beklentileri ve hayalleri, bu anlamda hem bireysel hem de toplumsal hareketliliğin itici gücünü oluşturmakta; kimlik ve varoluş mücadelesinde rehberlik eden temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Williams (2015), Kırım Tatarlarının umutlarını genel olarak tarihsel adaletsizliklerin telafisi olarak vatanlarına geri dönme arzusu ve kültürel kimliklerinin korunması doğrultusunda şekillenen bir bütün olarak tanımlar. Williams (2015), Kırım Tatarlarının özellikle 1990’larda “neredeyse mesiyani²” bir dönüş umuduyla hareket ettiklerini ve günümüzde de siyasi ve toplumsal mücadelelerini sürdürerek kendi geleceklerini şekillendirmeye çalıştıklarını vurgulamaktadır.

Derinlemesine yapılan mülakatlarda, katılımcıların ifadeleri Kırım Tatarlarının geleceğe yönelik en büyük umutlarının; bağımsızlık, barış ve ekonomik kalkınma ekseninde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Zengin’e (2020) göre Kırım Savaşı ve 1944 sürgünü gibi dönüm noktaları, Kırım Tatarlarının kolektif bilinç ve kimlik oluşumunda belirleyici olmuştur. Bu hayal ve umutlar yalnızca geçmişe özlem olarak değil, aynı zamanda Kırım’a geri dönme ve kültürel kimliğini yeniden inşa

² Mesiyani kavramı, köken olarak Yahudi geleneğindeki “*Mesih’in gelişi*” inancına dayanmakla birlikte, burada mecazî anlamda tarihsel adaletin yeniden tesisine yönelik güçlü bir dönüş umudunu ifade etmektedir.

etme arzusu olarak kolektif bilinçte yaşatılmaktadır. Tatarlar, ev ortamında dil ve tarih bilincini aktarmış; sözlü edebiyat, gelenekler ve kültürel değerler aracılığıyla gelecek kuşaklara umut ve hayallerini taşımışlardır. Geleneksel danslar, halk şarkıları, şiirler ve ritüeller, baskı döneminde toplumun birliğini ve aidiyet duygusunu güçlendiren sembolik öğeler hâline gelmiş; böylece hayal ve umut, kolektif kimliğin temel unsurları olarak işlev görmüştür. Alexeyeva (1998), Kırım Tatarlarının ulusal bilinçlerini ve Kırım'a dönme hayallerini koruduklarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, "umut ve hayal" sadece bireysel arzular değil, kolektif kimliğin ve toplumsal aidiyetin şekillenmesinde temel unsurlar olarak işlev görmektedir. Mustafa Cemiloğlu ve destekçilerinin demokratik güçler ve uluslararası kamuoyu desteğiyle bu hayali gerçekleştirme çabaları, Kırım Tatarlarının kolektif bilinç ve tarihsel bellekte hayalin sembolik ve mitik bir rol üstlendiğini göstermektedir. Židková ve Melichar'a (2015) göre, Kırım Tatarlarının kimliklerini koruma ve toplumsal güvenliklerini sağlama çabaları, sadece mevcut tehditlere karşı bir yanıt değil, aynı zamanda geleceğe yönelik umut ve hayallerini yansıtan bir kolektif bilinç pratiğidir. Özellikle Kırım'ın yeniden kendi devlet yapısı içinde özerkleşmesi, kültürel kimliğin korunması ve toplumsal birliğin güçlendirilmesi gibi arzular, uygulanabilir olmasa da Kırım Tatarlarının kolektif bellekte sembolik ve mitik talepler olarak varlığını sürdürmektedir.

Birçok katılımcı, Rusya-Ukrayna savaş ve çatışmaların sona ermesini, sınırların açık olmasını ve ulaşım altyapısının iyileştirilmesini dile getirerek bölgenin kendi devlet yapısı içerisinde refah ve sürdürülebilir bir gelişme sürecine girmesini arzu etmektedir. Kırım devletin inşası, kültürel kimliğin korunması ve halkın birliği bu taleplerin merkezinde yer almaktadır.

"Kırım için yaptırımların kaldırılmasını ve sınırların açık olmasını istiyorum. Kırım'ın kendi devlet yapısı içinde refah içinde gelişmesini ve kalkınmasını görmek arzumdur. Hem vatanımın hem de halkımın gerçek anlamda ilerlemesini diliyorum." (K5, kadın, 62 yaş, üniversite hocası).

Kırım Hanlığı'nın günümüze kadar varlığını sürdürmüş olabileceğine dair toplumsal, siyasal ve kültürel dinamiklere yönelik konuşmalar katılımcılar arasında devam etmektedir. Kırım Hanlığı'nın varlığını günümüze kadar sürdürebilmesi durumunda, bölgedeki etnik kimliklerin ve kültürel yapının korunması daha güçlü olabilir, siyasi özerklik sayesinde toplumsal birlik ve ekonomik kalkınma hız kazanabilirdi. Böyle bir senaryoda, Kırım Tatar halkının tarihî mirası ve kültürel değerleri daha aktif şekilde yaşatılır, bölge içinde siyasi temsil ve karar alma süreçlerinde daha etkin bir rol oynanabilirdi. Bu da, hem iç barışın sağlanması hem de dış müdahalelere karşı daha dayanıklı bir toplumsal yapı oluşturulması anlamına gelirdi. Ancak bu tür olasılıklar, tarihsel süreçlerin çok sayıda değişken ve dış etken tarafından şekillendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, gerçekçi bir değerlendirmeyle ele alınmalıdır:

"Benim hayalim Kırım Hanlığı'nın yeniden canlanmasıdır. Bunun için Kırım'da her türlü kaynak mevcuttur; hem değerli madenler hem de ekonomiyi destekleyecek turizm sektörü bulunmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için halkımızın güçlü bir iradeye, güce ve birliğe sahip olması gerekmektedir. Herkesin yaşadığı yerin Kırım Tatarlarının toprağı olduğunu bilmesini,

geleneklerimizi anlamasını ve saygı duymasını isterim. Ezan duyduğu anda Rus birinin itiraz etmemesi isterim. ” (K12, erkek, 18 yaş, lisans öğrencisi)

Williams’a (1997) göre Kırım Hanlığı’nın “altın çağ” olarak mitleştirilmesi, kolektif bellekte bir referans noktası işlevi görmekte ve günümüz Kırım Tatarlarının kimlik ile toplumsal aidiyet taleplerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Buna ek olarak, Fisher’a (2009) göre Hanlığın “altın çağ” olarak anılması, Kırım Tatarları için özgür ve özerk bir dönemle doğrudan bağlantılıdır. Altın çağ, etnik bir grup için yalnızca siyasi veya ekonomik başarıları değil; aynı zamanda kültürel ve toplumsal normlarını özgürce sürdürebildiği, toplumsal dayanışmanın ve kimlik bilincinin pekiştiği bir dönemi temsil eder. Bu nedenle Kırım Hanlığı’nın altın çağ olarak hatırlanışı, kolektif bellekte bir mit olarak yaşatılmakta ve günümüz Kırım Tatarlarının kültürel kimlik ve toplumsal birliğe dair umut ve taleplerini anlamada önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

Katılımcıların bir kısmı, Kırım Tatar halkının geleceğini inşa edebilmesi için yalnızca politik değişimlerin değil, aynı zamanda toplumsal yeniden yapılanmanın da gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde, kimlik sorunsalının netleşmesi ve dil politikalarının yeniden ele alınması kolektif geleceğin sağlam temeller üzerine kurulması açısından vazgeçilmez görülmektedir. Bu çerçevede, toplumu bir araya getirebilecek daha fazla liderliğe duyulan ihtiyaç da sıkça dile getirilen temalardan biridir.

“Bana göre öncelikle Kırım’da siyasi iktidarın bizde olması gerekir. Bu, halkımızın kendi geleceğini belirlemesi açısından temel bir adımdır. Ardından, dil reformuna gidilmeli; Kırım Tatarcası hem kamusal alanda hem de eğitimde etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Ayrıca artık karar vermeliyiz: biz Kırım Tatar mıyız yoksa ‘Qırımlı’ mıyız?.” (K14, erkek, 25 yaş, tercüman).

Böylece katılımcıların ifadeleri doğrultusunda Kırım Tatarlarının geleceğe dair umutlarının belirli temalar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu temaların başında, anadil olan Kırım Tatarcasının korunması ve yaygınlaştırılması, özellikle eğitim kurumlarında tarihsel bilincin inşa edilmesi amacıyla Kırım Tatar tarihinin müfredatta yer alması gerekliliği yer almaktadır. Anadil, bir etnik grubun kimliğinin temel unsurlarından biri olup, kolektif belleğin aktarılmasında merkezî bir rol üstlenmektedir. Fishman (1991), anadil kaybının etnik kimliğin zayıflamasına ve kültürel sürekliliğin kesilmesine yol açtığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda anadilinin korunması, yalnızca dilsel bir mesele olarak değil; aynı zamanda toplumsal aidiyetin ve kültürel kimliğin sürdürülmesi açısından da kritik bir öneme sahiptir. Schmidt (2008); bir etnik grubun dilini kaybetmesinin, kimliklerini sürdürme kapasitelerini olumsuz etkileyebileceğini ve kültürel hakların korunması için devlet müdahalesinin gerekebileceğini belirtmektedir. Benzer şekilde Beqiri (2025); dil kaybının yalnızca iletişim aracı olarak işlevini yitirmekle kalmayıp, etnik aidiyetin zayıflamasına ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasının kesintiye uğramasına neden olabileceğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, çevredeki politik gelişmelere rağmen kendi kaderlerini belirleme gücünü ellerinde tutmak ve diasporada yaşayan bireylerin de bu sürece aktif katkı sunabilecek donanımına sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Tüm bu beklentiler sadece bir aidiyet duygusunu değil;

aynı zamanda kültürel direnci, dayanışmayı ve özneleşmeyi önceleyen bir gelecek tahayyülünü yansıtmaktadır. Bottici ve Challand'a (2013) göre mitler, etnik/millî kimliğin oluşumunda kritik bir işlev görmektedir. Benzer şekilde Bell (2003), kolektif bellekte yer eden mitler ve sembolik anlatıların, ulusal ya da etnik kimliğin inşasında merkezi bir rol üstlendiğini vurgular. Bu bağlamda, bazı katılımcılar tarafından dile getirilen daha idealist ve gerçeklikten uzak görülebilecek hayaller de dikkat çekmektedir. Örneğin; Kırım Hanlığı'nın yeniden kurulması ya da Kırım'ın tamamen homojen bir etnik yapıya kavuşması gibi arzular, her ne kadar bugünün koşullarında uygulanabilir olmasa da, kolektif bilinçte yer edinmiş ve varlığını sürdüren sembolik talepler olarak değerlendirilebilir. Bu durum, umut ve hayalin kolektif bellekte birbirini tamamlayan iki unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, metodolojik çerçeve ve bulgular ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Nitel araştırma kapsamında benimsenen yorumsamacı yaklaşım (hermenötik), bireysel anlatıların tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlam içinde anlamlandırılmasına imkân tanımış; aynı zamanda deneyim ve söylemlerin çok katmanlı yapısını çözümleyerek katılımcıların aktarımlarındaki derin anlamların ortaya çıkarılmasına olanak sağlamıştır. Derinlemesine mülakat tekniğiyle elde edilen veriler, Kırım Tatarlarının kolektif kimliğinin temel dinamiklerini görünür kılmıştır. Veri toplama süreci boyunca farklı kuşaklardan katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler ise hem kültürel sürekliliğin hem de tarihsel deneyimlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığını ortaya koymuştur. Bulgular, Kırım Tatarlarının ailevi geleneklerin korunmasına yönelik güçlü bir bağlılık sergilediklerini; mekânsal aidiyetin, özellikle de Kırım coğrafyasının, kolektif bellekte vazgeçilmez bir sembol olduğunu ortaya koymuştur. Kimlik tanımlamaları ve etnonim tercihlerinde ise tarihsel bellek ile siyasi bağlamların etkisi dikkat çekmiş; etnonimlerin yalnızca birer adlandırma değil, aynı zamanda aidiyetin ve kolektif kimlik inşasının göstergesi olduğu anlaşılmıştır. 1944 Sürgünü; toplumsal dayanışma, kültürel bağlılık ve tarihsel bilincin korunması açısından belirleyici bir rol oynamıştır. Buna ek olarak, anavatana duyulan özlem ve geri dönüş süreci; bireysel ve kolektif kimliğin temel yapı taşlarından biri olarak değerlendirilmiştir. 2014 sonrası dönemde yaşanan sosyo-kültürel ve politik değişimlerin ise kimlik, aidiyet ve toplumsal uyum açısından yeni dinamikler yarattığı tespit edilmiştir. Tarihsel belleğin inşası ve affetme anlayışının sınırları bağlamında kolektif kimlik yeniden şekillenirken, geçmiş deneyimler hem kimliğin korunmasında hem de toplumsal dayanışmanın sürdürülmesinde belirleyici olmuştur. Kimlik, bellek ve umut arasındaki etkileşim; Kırım Tatarlarının geleceğe dair beklentilerini şekillendirirken, toplumsal varlıklarının devamlılığını hem tarihsel belleğe hem de geleceğe dair umutlara dayandırmaktadır. Dolayısıyla, elde edilen bulgular Kırım Tatarlarının kolektif kimliğinin geçmiş deneyimleri dikkate alarak, aynı zamanda geleceğe dair tahayyüllerle de şekillendiğini ortaya koymakta ve araştırmanın temel sorunsalına bütüncül bir bakış açısı kazandırmaktadır.

SONUÇ

Bellek, her millet için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Halkın kültürel, tarihsel ve kimlik değerlerini koruyup gelecek kuşaklara aktarmasında belleğin işlevi büyüktür. Bu nedenle belleğin canlı tutulması, bir halkın varlığını sürdürebilmesi ve sürekliliğini sağlaması açısından hayati bir önem taşımaktadır. Kolektif bellek ve kolektif kimlik birbirini tamamlayan iki kavramdır. Kolektif bellek, bir topluluğun geçmiş deneyimlerini nasıl zihninde tuttuğu ve bu anıları kuşaktan kuşağa nasıl aktardığıyla ilgilenirken; kolektif kimlik ise bu paylaşılan hatıraların grup üyeleri arasında ortak bir aidiyet duygusu ve dayanışma bağları oluşturmadaki rolünü açıklar. Ayrıca her milletin tarih boyunca yaşadığı yükselişler ve düşüşler, kolektif belleğinde izler bırakmaktadır. Kırım Tatarları da bu durumun bir istisnası değildir.

Kırım, tarih boyunca çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış stratejik ve kültürel açıdan zengin bir bölgedir, Kırım Tatarları da bu coğrafyanın yerli halkı olarak özgün bir etnik ve kültürel kimliğe sahiptir. Ancak Kırım Tatarlarının kimliği; tarihsel süreçte yaşanan kitlesel göçler, sürgün ve siyasi baskılar nedeniyle karmaşık ve çok katmanlı bir yapı arz etmektedir. Günümüzde “Kırım Tatarları” ve “Qırımlılar” terimleri etrafında şekillenen kimlik tartışmaları, yalnızca akademik bir mesele olmaktan öte tarihsel hafıza, kültürel aidiyet ve siyasi mücadele ekseninde geniş çaplı sosyal ve siyasal dinamikleri içermektedir. Bu bağlamda Kırım Tatarlarının kimlik algısı, hem tarihsel travmaların etkisiyle hem de güncel jeopolitik gelişmelerin belirlediği koşullarda sürekli olarak yeniden biçimlendirilmekte ve yeniden tanımlanmaktadır.

Kırım Hanlığı, Altın Orda’nın dağılmasının ardından 1441 yılında kurulmuş ve 1475’te Osmanlı İmparatorluğu’nun himayesine girerek Karadeniz’de Osmanlı’nın stratejik müttefiki olmuştur. Fakat 18. yüzyılda Rus İmparatorluğu’nun Karadeniz’deki güçlenmesiyle 1774’te Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı egemenliği sonlanmıştır. 1783’te ise Kırım, Rus İmparatorluğu tarafından resmen ilhak edilmiştir. İlhak sonrası Rus yönetimi, başlangıçta yerel Tatar aristokrasisiyle iş birliği yaparken, zamanla Kırım’ın Ruslaştırılması ve Slavlaştırılması politikalarını uygulamış; topraklara el konmuş, isim değişiklikleri yapılmış ve Kırım Tatarlarının demografik ve kültürel varlığı ciddi şekilde zayıflatılmıştır. Böylece Kırım Tatarları yoğun baskı, toprak kayıpları ve asimilasyon politikaları nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu başta olmak üzere çeşitli bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. 20. yüzyılın başındaki Birinci Dünya Savaşı ve 1917 Rus Devrimi, Kırım Tatarlarının sosyo-politik yaşamını daha da istikrarsız hâle getirirken; 18 Mayıs 1944’te Sovyet yönetimi tarafından gerçekleştirilen sürgün, kolektif bellekte silinmez izler bırakmıştır. Yüz binlerce Kırım Tatarı Orta Asya’ya insanlık dışı koşullarda trenlerle gönderilmiş; yetersiz beslenme, bulaşıcı hastalıklar ve kötü yaşam koşulları nedeniyle sürgünün ilk yıllarında on binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Bu demografik kayıplar, yalnızca fiziksel yıkıma değil; aynı zamanda dilin aktarımı, geleneklerin sürdürülmesi ve kolektif kimliğin yeniden üretimi açısından da derin etkiler yaratmıştır.

SB'nin dağılmasının ardından Kırım Tatarları, 1990'lı yıllarda kademeli olarak ata yurtları olan Kırım'a dönmeye başlamışlardır. Ancak bu süreçte yeterli yasal statünün sağlanmaması, mülkiyet haklarının tanınmaması ve sosyal dışlanma gibi çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardır. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından Kırım, 1991'de özerk bir statüye kavuşsa da, Kırım Tatarlarının kolektif haklarının tanınması yönündeki beklentileri büyük ölçüde karşılıksız kalmıştır. 2010'lu yıllarda ise siyasi istikrarsızlık yeniden belirleyici bir hâl almış, özellikle 2014'teki *Euromaidan* protestoları, Ukrayna'daki siyasi dengeleri köklü biçimde değiştirmiştir. Bu gelişmeleri takiben Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi; yalnızca uluslararası hukukun ihlali anlamına gelmemiş, aynı zamanda Kırım Tatarları için yeni bir baskı döneminin başlangıcı olmuştur. 2022'de başlayan Rusya'nın Ukrayna'ya karşı tam ölçekli işgaliyle birlikte Kırım'daki durum daha da ağırlaşmış, zorunlu askerî seferberlik ve artan baskılar nedeniyle birçok Kırım Tatarı yarımadayı terk etmek zorunda kalmıştır. Günümüzde Kırım Tatar diasporası yalnızca Türkiye'de değil; Avrupa, ABD ve Kanada gibi bölgelerde de önemli bir nüfusa ulaşmıştır. Bu “*self-deportation* (kendi kendini sınır dışı etme)” göç dalgası; kimlik, aidiyet ve kültürel devamlılık açısından yeni bir sınavdır.

Bu çalışma, Kırım Tatarları özelinde etnokültürel kimlik ile kolektif belleğin hatırlama ve affetme süreçlerindeki işlevini bütüncül bir perspektiften ele almaktadır. Melez ve modern bir etnokültürel ulus niteliği taşıyan Kırım Tatarları, tarihsel travmalarla başa çıkarken kolektif belleğin korunması ve affetme mekanizmalarını devreye sokarak hem toplumsal dayanışmayı güçlendirmekte hem de kimliklerini yeni nesillere taşımaktadır. Hatırlama süreçleri, geçmişin acılarını anlamlandırmak ve kolektif kimliği pekiştirmek için bir araç işlevi görürken; affetme mekanizmaları, yalnızca bireysel psikolojik iyileşmeye değil, aynı zamanda toplumsal barış ve kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda etnokültürel kimlik ve kolektif bellek, Kırım Tatarlarının tarihsel travmaları aşmalarına ve kültürel varlıklarını sürdürmelerine hizmet eden temel unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede kültürel sürekliliğin sağlanması ve ailevi geleneklerin aktarılması, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kimliğin pekişmesini sağlamakta ve ulus içinde ortak bir aidiyet ve dayanışma duygusu oluşturmaktadır.

Bunu destekleyen mekânsal aidiyet, hafıza mekânları ve hatırlama figürleri, özellikle Kırım'ın kolektif bellekteki sembolik önemiyle bütünleşerek toplumsal ve kültürel bağlılığı güçlendirmekte; aynı zamanda bireylerin vatan, anavatan ve millî kimlik algılarının yeniden inşasına ve pekişmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bireyler “Qırımlılar” veya “Kırım Tatarları” etnonimlerini tercih ederken yalnızca bir etnik aidiyet beyanında bulunmamakta; aynı zamanda millî, etnik ve kültürel kimliklerinin yanı sıra toplumsal aidiyet algılarını da yeniden anlamlandırmakta, böylece hem ulusal dayanışmayı pekiştirmekte hem de kolektif kimliğin kuşaklar arası devamlılığına katkı sağlamaktadırlar. Fakat bireylerin etnonim seçimleriyle pekişen kolektif kimlik bilinci, 1944 Sürgünü'nün “seçilmiş travma” olarak bellekte açtığı derin yaranın kuşaklar arası aktarımını öyle güçlü kılmaktadır ki, sonraki nesiller geçmişte yaşanan acıları kendi yaşam deneyimleriymiş gibi benimsemektedir. Dolayısıyla kolektif belleğin sürekliliği, toplumsal bağlar ve grup üyelerinin paylaşılan hatırlama pratikleri üzerinden şekillenmekte; bu süreç, aynı zamanda Kırım Tatarları

bağlamında bir hatırlama kültürünün inşasına katkıda bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, anavatan özlemi ve geri dönüş arzusu Kırım Tatarlarının kolektif kimlik bilincinin pekişmesinde ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Öte yandan 2014 ilhakını izleyen süreçte yaşanan sosyokültürel dönüşümler; bir yandan topluluk içi dayanışmayı pekiştirirken, diğer yandan belirsizliğin artması göç eğilimlerini ivmelendirmiştir. Bu gelişmeler, diaspora bağlamında göçmenlerin “yuva” algısının hem değişken hem de bağlamsal olarak şekillenen bir olgu niteliği taşıdığını göstermektedir. Sonuç olarak kolektif bellek ve kolektif kimlik; Kırım Tatarlarının kültürel sürekliliğini korumada, toplumsal dayanışmayı sürdürmede ve geleceğe yönelik umutlarını şekillendirmede merkezî bir rol oynamaktadır. Kırım Hanlığı’nın “altın çağ” olarak hatırlanışı ise bu süreçte hem tarihsel bir referans noktası hem de kolektif bilincin güçlenmesini sağlayan sembolik bir unsur olarak işlev görmektedir. Ayrıca tarihsel belleğin inşası ve affetme anlayışı, kolektif kimliğin korunmasında sınırlı bir rol üstlense de; toplumsal bağların sürdürülmesi ve kimlik aktarımında önemli bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda geçmişle hesaplaşmanın, kolektif belleği canlı tutmanın ve kültürel sürekliliği sağlamanın sınırları; yeniden inşa sürecinde olan ve geleceğe yönelen bir halkın karşı karşıya olduğu derin varoluşsal bir boyut taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdullaev, Nuri (1997). **Ya Krymskii. Avdet.**
- Abdullah, Akif ve Babaç, Erhan (2016). **Ekonomik Açıdan Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar ve Türkiye İle Yaşanan Uçak Krizinin Etkileri.** *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2134-2143.
- Abramova , Elena ve Shangaraev, Ruslan (2017). **Zakonodatel'nye akty o russkom yazyke na Ukraine. Politicheskii analiz.** *Nauchno-analiticheskii zhurnal Obozrevatel*(1 (324)), 81-92.
- Acicbe, Ceyda ve Aydingün, İsmail (2020). **Kırım'ın İşgali, İlhaki Ve Değişen Bölgesel Dinamikler.**
- Afanasyeva, Maryana ve Zaets, Sergey (2019). **Krymskiy pretsedent. Imitatsiya demokratii.** In: Kiev: Regional'nyy tsentr prav cheloveka.
- Ağır, Osman (2024). **Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Küresel Aktörlerin Politik Hedefleri.** *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10(22), 311-326.
- Alexander, Jeffrey C. vd. (2004). **Cultural trauma and collective identity.** Univ of California Press.
- Alexeyeva, Ludmilla (1998). **Mustafa Jemiloglu, his character and convictions.** *Makalesi, "The Tatars of Crimea, Return to the Homeland.*
- Allen, Kelly-Ann vd. (2021). **Belonging: A review of conceptual issues, an integrative framework, and directions for future research.** *Australian journal of psychology*, 73(1), 87-102.
- Allworth, Edward (1998). **The Tatars of Crimea: Return to the homeland: Studies and documents.** Duke University Press.
- Anderson, Benedict (1993). **Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması.** Metis.
- _____ (2016). **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.** Verso Books.
- Assmann, Jan (2011). **Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination.** Cambridge University Press.
- Assmann, Jan ve Czaplicka, John (1995). **Collective memory and cultural identity.** *New german critique*(65), 125-133.

- Aydın, Filiz Tutku (2000). *A Case in diaspora nationalism: Crimean Tatars in Turkey*. Bilkent Üniversitesi (Turkey).
- _____ (2021). *Émigré, Exile, Diaspora, and Transnational Movements of the Crimean Tatars: Preserving the Eternal Flame of Crimea*. Springer International Publishing. <https://books.google.ru/books?id=Wwc0EAAAQBAJ>
- _____ (2025). **Diaspora's War and Peace**. *Nordic Journal of Migration Research*, 15(1), 1-19.
- Aydingün, Ayşegül ve Yildirim, Erdogan (2010). **Perception of Homeland among Crimean Tatars: Cases from Kazakhstan, Uzbekistan and Crimea**. *Bilig - Turk DunyasI Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 21-46.
- Baharçiçek, Abdulkadir ve Osman, Ağır (2015). **Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanması'nın Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri**. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(52), 29-47.
- Bakalets, Lesya (2022). **Crimean Tatars are being mobilized in Crimea, reports the General Staff of the Armed Forces of Ukraine**. *Golos Ameriki*. <https://www.golosameriki.com/a/general-staff-of-ukraine-is-being-mobilized-in-crimea/6770931.html>
- Başer, Alper (2010). **Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)**. *Journal of Black Sea Studies*, 6(24).
- Bekirov, Nadir (2015). **K voprosu o nazvanii i samonazvanii krymskikh tatar**. *Vestnik Mariyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Istoricheskie nauki. Yuridicheskie nauki»*(3), 5-19.
- _____ (2024). **Ethnonym “Crimean Tatars” in documents of international organizations**. *Crimean historical review*, 11(2), 58-68.
- Bell, Duncan (2003). **Mythscape: memory, mythology, and national identity**. *The British journal of sociology*, 54(1), 63-81.
- Bennett, Julia Margaret (2013). **Doing belonging: A sociological study of belonging in place as the outcome of social practices**. The University of Manchester (United Kingdom).
- Beqiri, Alban (2025). **How Language Contributes to Ethnic Identity: Insights from a Socio-cultural Framework**. *European Journal of Language and Culture Studies*, 4(2), 11-18.
- Berger, Peter ve Luckmann, Thomas (2022). **La Construction sociale de la réalité - 3e éd./ABANDON**. Armand Colin. <https://books.google.ru/books?id=DWtnEAAAQBAJ>

- Biletska, Yuliya (2013). “Politics of Memory” in The Process of Shaping Ethnic Identity of Crimean Tatars, Russians and Ukrainians in Crimea. *IDENTITY AND COLLECTIVE MEMORY*, 45.
- Bilgin, Nuri (2013). **Tarih ve kolektif bellek**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 175-191.
- Bodemann, Michal (1996). *Gedächtnistheater. Die jüdische Gemeinschaft und ihre deutsche Erfindung*. Rotbuch.
- Bottici, Chiara ve Challand, Benoît (2013). *Imagining Europe: Myth, memory, and identity*. Cambridge University Press.
- Bozan, Metin (2018). **Kutsal Mekanların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi**. *Şarkiyat*, 10(4), 1228-1237.
- Calhoun, Craig (1994). **Social theory and the politics of identity**.
- Čehajić-Clancy, Sabina vd. (2016). **Social-Psychological Interventions for Intergroup Reconciliation: An Emotion Regulation Perspective**. *Psychological Inquiry*, 27(2), 73-88. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2016.1153945>
- Çekem, İsmail (1997). **Dünya mültecilerin durumu 1997-98 bir insanlık sorunu**. In: Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği.
- Çelebi, Betül (2019). **Sürgün Sürecinde Büyük Grup Kimliğinin Travmanın Onarımındaki Rolünün İncelenmesi: Ahıska Türkleri Örneği**.
- Çeviker, Lale (2009). *Şiddet ve toplumsal hafıza* [Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Chernyavskiy, Stanislav (2017). **Rossiya-Ukraina: retrospektiva postsovetskikh otnosheniy**. *Juvenis scientia*(3), 13-21.
- Chubarov, Elveddin (2005). *Ocherki istorii i kultury krymskikh tatar*. Krymskoye uchebno-pedagogicheskoye gosudarstvennoye izdatelstvo.
- Cohen, Robin (2022). *Global diasporas: An introduction*. Routledge.
- Connerton, Paul (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Connolly, William E. (1995). *The Ethos of Pluralization*. University of Minnesota Press.
- Coulon, Alain (1995). *Ethnomethodology* (Vol. 36). Sage.
- Creswell, John W. (2013). **Nitel araştırma yöntemleri**. *Qualitative research methods*]. M. Bütün & SB Demir, Trans.(Eds.). İstanbul: Siyasal Kitapevi.
- Crimea does not want to open national classes for studying the Crimean Tatar language - Mejlis** (2015). *Unian*. <https://www.unian.net/politics/1109439-v-kryimu-ne-jelayut-otkryivat-natsionalnyie-klassyi-po-izucheniyyu-kryimskotatarskogo-yazyika-medjlis.html>

- Crimea seeks those involved in intentional damage to gas pipeline (2021). TASS. <https://tass.ru/proisshestiya/12198225>
- Dalbay, R. Saim (2018). “Kimlik” ve “Toplumsal Kimlik” Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(31), 161-176.
- De Haas, Hein vd. (2019). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Bloomsbury Publishing.
- Devrisheva, Khalida (2018). **Ahıska Türklerinde Aile Kültürü**. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri*, 4(7), 1-8.
- Dilthey, Wilhelm (1985). **Selected works: Hermeneutics and the study of history (Vol. 4)**. In: Princeton, NJ, USA: Princeton University Press.
- The Discrimination and Persecution of Crimean Tatars in 2014-2022** (2022). *Anti-discrimination center "Memorial"*. <https://adcmemorial.org/statyi/presledovaniya-krymskotatarskogo-naroda-2014-2022/>
- Döbler, Thomas (2022). “The social Construction of Reality: A treatise in the sociology of knowledge: von Peter L. Berger & Thomas Luckmann (1966)”. **Schlüsselwerke: Theorien (in) der Kommunikationswissenschaft içinde** (171-186). Springer.
- Dolin, Anton (2023). “They are sending them to war against their native country” *Meduza*. <https://meduza.io/feature/2023/02/20/otpravlyayut-na-voynu-protiv-rodnoy-strany>
- El'chinova, Galina vd. (2016). **Marriage and migratory characteristic of circassians (late 20th century)**. *Russian Journal of Genetics*, 52(3), 339-341.
- Ercan, Osman ve Kolçak, Hakan (2023). **Rus İlhakı Sonrasında Kırım Tatarlarına Yönelik İnsan Hakları İhlalleri: Toplanma ve Örgütlenme Hakları Üzerine Kapsamlı Bir Analiz**. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(4), 1482-1502.
- Eren, Nermin (1998). **Crimean Tatar communities abroad**. *The Tatars of Crimea-Return to the Homeland-Studies and Documents*, 323-352.
- Erkiner, Hakkı (2022). **Uluslararası Sorumluluk Hukuku ve Rusya'nın 24 Şubat 2022 Saldırısı**. *Avrasya Dünyası*, 1(11).
- Evans, Richard J. (2003). **Redesigning the past: History in political transitions**. In (Vol. 38, pp. 5-12): Sage Publications Sage UK: London, England.
- Eyerman, Ron (2019). **The past in the present: Culture and the transmission of memory**. *Memory, Trauma, and Identity*, 21-38.
- Fakhrutdinov, Rail (2014). **Krymskie tatory i Rossiyskaya imperiya v kontse XVIII – seredine XIX vv**. *Krymskoe istoricheskoe obozrenie*(1), 117-125.

- Fedosenko, Vasily (2014). **Turnout in Crimea referendum exceeded 80%**. *Ria Novosti*.
<https://ria.ru/20140316/999740754.html#ixzz2w9uxtlcG>
- Fırıncıoğulları, Sevrâ (2016). **Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme**. *Sosyoloji Dergisi*(33), 37-48.
- Fisher, Alan (1978). *The Crimean Tatars*. Hoover Institution Press.
<https://books.google.ru/books?id=GNRmAAAAAMAAJ>
- Fisher, Alan ve Özbilen, Eşref (2009). *Kırım Tatarları*. Selenge Yayınları.
- Fishman, Joshua (1991). *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters.
<https://books.google.ru/books?id=ah1QwYzi3c4C>
- Folua, Kristian (2019). **Legitimnyy vopros o priznanii Kryma**. *Konstitutsionnyy vestnik*(4 (22)), 221-225.
- Four Crimean Tatars detained during September searches arrested in Crimea** (2021). *Krim Realii*. <https://ru.krymr.com/a/news-arest-krym-bratya-ahtemovy/31446377.html>
- Fridman, Orli (2022). **Memory activism and digital practices after conflict**. *Memory activism and digital practices after conflict*.
- Gaivoronskyi, Oleksa (2016). *Strana Krym: ocherki o pamyatnikakh istorii Krymskogo khanstva*. Ablaeva Nadzhie Femiievna.
- Garfinkel, Harold (2023). “Studies in ethnomethodology”. *Social Theory Re-Wired içinde*. Routledge.
- Gasprinskiy, Ismail (2017). **Polnoe sobranie sochineniy. T. 2. Rannyya publitsistika: 1879–1886 gg./Gl. red. RS Khakimov; sost. SA Seitmemetova**. *Kazan–Simferopol: Institut istorii im. Sh. Mardzhani AN RT, 2017.–384 s., 23 il.*
- Gellner, Ernest (1983). *Nations and Nationalism*. Cornell University Press.
<https://books.google.ru/books?id=Aqidsw3SkDUC>
- _____ (1987). *Culture, identity, and politics*. Cambridge University Press.
- Gieryn, Thomas F. (2000). **A space for place in sociology**. *Annual review of sociology*, 26(1), 463-496.
- Gillis, John R. (1994). *Commemorations: The Politics of National Identity*.
- Gluhov, Denis (2014). **Mejlis: 34.2 percent of Crimeans took part in the referendum**. *Komsomolskaya Pravda*. <https://kp.ua/politics/445312-medzhylys-v-referendume-prynialy-uchastye-342-protsesta-krymchan>

- Görgen, İsmail (2022). **Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri**. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 283-300.
- Gulevataya, Tatyana (2014). **Dzhemilev: Crimean Tatars refused to participate in the referendum**. *Telegraf*. <https://telegraf.com.ua/ukraina/mestnyiy/1171248-dzhemilev-krymskie-tataryi-otkazalis-uchastvovat-v-referendume.html>
- Gürhan, Şeyma (2017). **1930'lu Yıllarda SSCB'nin Kırım'da Uyguladığı Sovyetleştirme Politikaları ve Yaşanan Suni Açlık**. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 42-58.
- Gürseler, Ceren (2014). **Kırım'ın" Self-Determinasyonu" nasıl yorumlanabilir?**
- Gusakov, Timur (2019). **Etnicheskie migratsii na Krymskom poluostrove (1783-2014 gg.)**. *Geograficheskiy vestnik*(4 (51)), 69-81.
- Gushchin, Aleksandr (2019). **Problemy i perspektivy uregulirovaniya konflikta na Donbasse v 2014—2019 gg.** *Visegradska Evropa. Tsentral'noevropeyskiy zhurnal v 2014—2019 gg*(1-2 (I-II)), 83-94.
- Haikola, Anne (2023). **"I felt like I wanted to hug the whole world": forgiveness as an embodied emotional narrative process**. *Human Arenas*, 1-23.
- Halbwachs, Maurice (1985). **Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen**, Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- _____ (2020). **On collective memory**. University of Chicago press.
- _____ (2023). **Kolektif Bellek**. Pinhan Yayıncılık
- Halhallı, Ozan Emin (2022). **Rusya Federasyonu Ve Ukrayna Çatışmasının Uluslararası Hukuk Açısından Kısa Bir Analizi**. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 442-464.
- Hall, Stuart (1998). **Kültürel kimlik ve diaspora**. Çev. İrem Sağlam, *Kimlik: Topluluk/Kültür/Farklılık*, Sarmal Yay., İstanbul.
- Harvey, Van A. (1994). **Hermenötik**.
- Hirschberger, Gilad (2018). **Collective trauma and the social construction of meaning**. *Frontiers in psychology*, 9, 1441.
- Huntington, Samuel P. (2004). **Who are we?: The challenges to America's national identity**. Simon and Schuster.
- İnalcık, Halil (1944). **Yeni vesikalara göre Kırım Hanlığının Osmanlı tabiliğine girmesi ve ahitname meselesi**. *Belleten*, 8(30), 185-230.
- İnce, Gökçen Başaran (2010). **Medya ve toplumsal hafıza**. *Kültür ve İletişim*, 13(1), 9-29.

- Işık, Pelin (2012). *Eskişehir (Merkez) Kırım Türkleri Folkloru* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Isurin, Ludmila (2017). *Collective Remembering*. Cambridge University Press.
- Jankowski, Henryk (2000). **Crimean Tatars and Noghais in Turkey**. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 10, 113-131.
- Karatay, Gülnaz (2020). **Tarihsel/Toplumsal Travmalar Ve Kuşaklararası Aktarımı Biçimleri Üzerine**. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(5), 373-379.
- Karpat, Kemal H. (1985). *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*.
- Katashinskaya, Alena (2014). **The results of the referendum in Crimea have been announced**. *Komsomolskaya Pravda*. <http://kp.ua/daily/170314/443875/>
- Kaya, Ayhan (2011). *Türkiye’de Çerkesler: Diasporada geleneğin yeniden icadı* (Vol. 1). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kemal, Elvira (2022). **Ob Etnonime "Krimskie Tatory": Analiz Istoricheskikh Istochnikov**. *Krymskoye istoricheskoye obozreniye*(2), 51-62.
- Kendzhalieva, Sierane (2020). *İsmail Gaspiralı’nın eserlerinin kavramlar tasnifi ve söz varlığı* Sakaraya Üniversitesi].
- Keyman, Emin Fuat (2022). *Gelecek Siyaseti - Küreselleşme, Devlet, Demokrasi ve Kimlik*.
- Kırımlı, Hakan (1996). *Kırım tatarlarında milli kimlik ve milli hareketler (1905-1916)* Türk Tarih Kurumu Basımevi
- _____ (2008). **Emigrations from the Crimea to the Ottoman Empire during the Crimean War**. *Middle Eastern Studies*, 44(5), 751-773.
- _____ (2013). **Kırım Tatarları Kimdir**. *Yeni Türkiye*, 54, 1932-1946.
- Koçak, Muhammed (2015). **Bölgesel çatışmadan küresel krize: Doğu Ukrayna**.
- Konak, Ali (2019). **Kırım’ın İlhaki İle Sonuçlanan Ukrayna Krizi Ve Ekonomik Etkileri**. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 80-93.
- Koselleck, Reinhart (2002). **Formen und Traditionen des negativen Gedächtnisses**. *Verbrechen erinnern: die Auseinandersetzung mit Holocaust und Völkermord*, 21-32.
- Li, Mengyao vd. (2023). **From threat to challenge: Understanding the impact of historical collective trauma on contemporary intergroup conflict**. *Perspectives on Psychological Science*, 18(1), 190-209.
- Lindsay, Robert (2010). **Mutual intelligibility among the Turkic languages**. *Beyond Highbrow*.

- Maksheev, Aleksey (1867). **Voenno-statisticheskoe obozrenie Rossiyskoy imperii.**
- Mälksoo, Maria (2023). *Handbook on the Politics of Memory.*
- Mallat, Niina (2007). **Exploring consumer adoption of mobile payments–A qualitative study.** *The Journal of Strategic Information Systems*, 16(4), 413-432.
- Malyshev, Dmitriy (2019). **Kerchenskiy krizis i status Azovskogo morya.** *Postsovetskie issledovaniya*, 2(2), 982-989.
- Mandal, Saroja (2021). **Concept of Home in Diaspora.** *The Literary Herald*, 6.
- Margalit, Avishai (1997). **Gedenken, Vergessen, Vergeben.** *G. Smith/A. Margalit (Hg.)*, 192-205.
- Mayboroda, Dmitriy (2018). **Problema Chernomorskogo flota v Rossiysko-ukrainskikh otnosheniyakh (1998-2014 gg.).** *Sovremennaya nauchnaya mysl*(4), 134-143.
- Mead, George Herbert (2023). “Self”. **Social Theory Re-Wired içinde** (425-437). Routledge.
- Megill, Allan (1998). **History, memory, identity.** *History of the Human Sciences*, 11(3), 37-62.
- Melucci, Alberto (2013). “The process of collective identity”. **Social movements and culture içinde** (41-63). Routledge.
- Morgan, David L. (1996). *Focus groups as qualitative research* (Vol. 16). Sage publications.
- Morkva, Valeriy (2021). **Rusya’nın 2014 ilhaki sonrası Kırım’da Kırım Tatar halkının durumu.** *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21(2), 375-397.
- Muratova, Elmira (2024). **Displacement and Belonging: Redefining ‘Homeland’ and ‘Return’ among Crimean Tatars.** *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 23(3), 98-123.
- Neyzi, Leyla (2011). *Nasıl hatırlıyoruz? Türkiye’de bellek çalışmaları.* İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2018). *Ben Kimim?: Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznelik: Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznelik.* İletişim Yayınları.
- Noor, Masi vd. (2015). **When group members forgive: Antecedents and consequences.** In (Vol. 18, pp. 577-588): Sage Publications Sage UK: London, England.
- Nora, Pierre (1996). *Realms of memory: rethinking the French past.* Columbia University Press.
- _____ (2022). *Hafıza Mekanları.* Doğu Batı Yayınları

- O'Connor, Paul (2022). **The unanchored past: Three modes of collective memory.** *Memory Studies*, 15(4), 634-649.
- Olick, Jeffrey K. ve Robbins, Joyce (1998). **Social memory studies: From “collective memory” to the historical sociology of mnemonic practices.** *Annual review of sociology*, 24(1), 105-140.
- Olzak, Susan (1989). **Analysis of events in the study of collective action.** *Annual review of sociology*, 15(1), 119-141.
- Özcan, Kemal (2002). **Vatana Dönüş Kırım Türklerinin Sürgünü ve Milli Mücadele Hareketi (1944-1991).** Tarih ve Tabiat Vakfı TATAV Yayınları
- _____ (2007). **Sovyet Belgelerinde Kırım Dramı.** Kırım Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği. <https://books.google.ru/books?id=6nXXngEACAAJ>
- Özsöz, Cihad (2007). **Harold Garfinkel ve Etnometodoloji.** *Sosyoloji Notları Dergisi*, Yıl, 1, 4-8.
- Özyürek, Esra (2001). **Türkiye'nin toplumsal hafızası.** İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamyatnaya knizhka Tavricheskoy gubernii [Memorial Book of the Tavric Province]** (1867).
- Parsons, Talcott (2017). “The present status of “structural-functional” theory in sociology”. **The idea of social structure içinde** (67-84). Routledge.
- Patton, Michael Quinn (2014). **Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice.** Sage publications.
- Pennebaker, James W. vd. (2013). **Collective memory of political events: Social psychological perspectives.** Psychology Press.
- Polat, Ayşe (2022). **Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: Soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama.** *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 161-182.
- Repressivnaya politika sovetskogo gosudarstva otnositel'no krymskikh tatar (1921–1941 gg.)** (2009). *Z arkhiviv VUChK-GPU-NKVD-KGB.*
- Roberts, Rosanne E. (2020). **Qualitative Interview Questions: Guidance for Novice Researchers.** *Qualitative Report*, 25(9).
- Romanko, Oleg (2006). **Ocherki politicheskoy istorii Kryma s drevneyshikh vremen do nachala XX veka (spravochnoe izdanie).** Simferopol: Atlas-kompakt, 2013.
- Safran, William (1991). **Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return.** *Diaspora: A journal of transnational studies*, 1(1), 83-99.

- Şahin, Fethi Kurtiy (2018). **2014 Sonrasında Kırım Tatarları Ve Ukrayna: Ortak Bir Düşman Karşısında Yeniden Kurulan İlişkiler.** *Uluslararası Suçlar ve Tarih*(19), 137-176.
- Sak, Ramazan vd. (2021). **Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi.** *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.
- Sancar, Mithat (2011). **Geçmişle Yüzleşme: Bir Adalet ve Özgürleşme Sorunu.** *Birikim*, 211, 18-26.
- _____ (2015). **Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne.** İletişim Yayınları.
- Saydam, Abdullah (1997). **Kırım ve Kafkas göçleri, 1856-1876.** Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Schacter, Daniel L. (2002). **The seven sins of memory: How the mind forgets and remembers.** HMH.
- Schleiermacher, Friedrich (1998). **Schleiermacher: hermeneutics and criticism: and other writings.** Cambridge University Press.
- Schlink, Bernhard (1998). **Die Bewältigung von Vergangenheit durch Recht. Vergangenheitsbewältigung am Ende des zwanzigsten Jahrhunderts,** 433-451.
- Schmidt, Ulrike (2008). **Language loss and the ethnic identity of minorities.**
- Schuman, Howard ve Scott, Jacqueline (1989). **Generations and collective memories.** *American sociological review*, 359-381.
- Seçil, Öraz (2006). **Stalin Dönemi Sürgün Politikası Sonrası Bir Mücadele ve Tepki Örneği: Kırım Tatarları.** *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(2), 411-422.
- Seidametov, Eldar (2024). **Problema etnonima krymskikh tatar v proizvedeniyakh Dzh. Seidameta.** *Krymskoe istoricheskoe obozrenie*, 11(2), 104-110. <https://doi.org/10.22378/kio.2024.2.104-110>
- Serebryanaya, Olga (2024). **Posle fevralya 2014 goda Krym pokinuli 15% krymskikh tatar.** *Nastoyashchee Vremya*.
- Shamma, Yasmine vd. (2023). **Migration, culture and identity: Making home away.** Springer Nature.
- Shchepin, Evgeniy. (2014). **Konflikt Geopoliticheskikh Interesov Nato I Rossiya Na Ukraine V 2014 Godu.** BBK: 67.401. Oya 431 G 72 Rekomendovano k izdaniyu orghkomitetom Mezhdunarodnoy konferentsii Redaktsionnaya kollegiya

- Shevsky, Dmitry (2022). "Euromaidan revolution in Ukraine". **Handbook of revolutions in the 21st century: The new waves of revolutions, and the causes and effects of disruptive political change içinde** (851-863). Springer.
- Simons, Greg (2023). **The politics of collective memory and intergenerational transmission: Victory Day in Ural Newspaper coverage**. *Cogent Social Sciences*, 9(2), 2281051.
- Simpson, Brad (2014). **Self-determination in the age of Putin**. *Foreign Policy*, 21, 2014.
- Smith, Anthony D. (1991). **National Identity** University of Nevada Press. Nevada, USA.
- _____ (1996). **Memory and modernity: reflections on Ernest Gellner's theory of nationalism**. *Nations and nationalism*, 2(3), 371-388.
- Sönmez, A. Sait vd. (2015). **Analysis of Russia-Ukraine relations in context of Crimea problem**. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 656-670.
- Staub, Ervin (2006). **Reconciliation after genocide, mass killing, or intractable conflict: Understanding the roots of violence, psychological recovery, and steps toward a general theory**. *Political psychology*, 27(6), 867-894.
- Stryker, Sheldon ve Burke, Peter J. (2000). **The past, present, and future of an identity theory**. *Social psychology quarterly*, 284-297.
- Sturken, Marita (1997). **Tangled memories: The Vietnam War, the AIDS epidemic, and the politics of remembering**. Univ of California Press.
- Sullivan, Cath ve Forrester, Michael A. (2018). **Doing qualitative research in psychology: A practical guide**. Sage.
- Sunata, Ulaş (2020). **Hafızam Çerkesçe: Çerkesler Çerkesliği anlatıyor** (Vol. 471). İletişim Yayınları.
- Sütçü, Çiğdem (2017). **Kırım Türkleri Eskişehir'deki Kırım kültürünün folklorik açıdan incelenmesi**. İdeal Kültür Yayıncılık, İdeal Yayıncılık.
- Tajfel, Henri vd. (2001). **An integrative theory of intergroup conflict**. *Intergroup relations: Essential readings*, 94-109.
- Temmuz, Gönc Şavran (2011). **Fenomenoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji**. *Modern Sosyoloji Tarihi (İç.) Der.: Serap Suğur Anadolu Üniv. Yayını* Yayın(2304), 116-172.
- Tepekaya, Muzaffer (2006). **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Ve Kafkasya'dan Göç Hareketleri Ve Saruhan (Manisa) Sancağı'na Göçler**. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(2), 463-480.

- Toledo, Perla (2014). *Transgenerational trauma: Autonomy, anger and somatization between children of traumatized and non traumatized parents* [Master Thesis, Bahçeşehir University].
- Topçu, Servet Habip (2022). **Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejisi: Kırım Örneği**. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 19-35.
- Toprak, Feyza (2013). *Perception of homeland among Crimean Tatar diaspora living in Turkey as reflected on the diaspora journal Emel* Middle East Technical University (Turkey).
- Uehling, Greta (2004). *Beyond memory: the Crimean Tatars' deportation and return*. Springer.
- UNESCO (1982). *Mexico City declaration on cultural policies*.
- Uslu, Fatih ve Demir, Erdi (2023). **Nitel bir veri toplama tekniği: Derinlemesine görüşme**. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 289-299.
- Usta, Aydın (2012). **Sorunsaldan Sonuçlara Bilimsel Araştırma Süreci: Bir Araştırma Raporu Modeli Örneği**. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 135-161.
- Uyaniker, Halit Burak (2018). **Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya-Ukrayna Uzlaşmazlığı**. *Karadeniz Araştırmaları*(59), 137-168.
- Vnukova, Lubov (2019). **Public opinion of the Russians and Ukrainians on the War in Donbass in the context of VV Putin's decree on a simplified procedure for granting Russian citizenship**. *Konfliktologiya/nota bene*(3), 24-32.
- Volchkov, Ivan (2021). "Normandskaya chetverka" v uregulirovanii krizisa na Ukraine. *Rossiia v globalnom mire*(18 (41)), 77-87.
- Volkan, Vamik D. (1997). **Bloodlines: From ethnic pride to ethnic terrorism**. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Volkan, Vamik D. (2020). "Chosen traumas and their impact on current political/societal conflicts". **Social trauma—An interdisciplinary textbook içinde** (17-24). Springer.
- Vozgrin, Valeriy (2013). *Istoriya krymskikh tatar: ocherki etnicheskoy istorii korennogo naroda Kryma*. Nestor.
- Wertsch, James V (2002). *Voices of collective remembering*. Cambridge University Press.
- Williams, Brian Glyn (1997). **A community reimagined. The role of "homeland" in the forging of national identity: The case of the Crimean Tatars**. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 17(2), 225-252.

- _____ (1998). **The Crimean Tatar exile in Central Asia: A case study in group destruction and survival.** *Central Asian Survey*, 17(2), 285-317.
- _____ (2015). **The Crimean Tatars: From soviet genocide to Putin's conquest.** Oxford University Press.
- _____ (2021). **The Crimean Tatars: the diaspora experience and the forging of a nation** (Vol. 2). Brill.
- Worthington Jr, Everett L. (2013). **Forgiveness and reconciliation: Theory and application.** Routledge.
- Yadov, Vladimir (1995). **Sotsialnye i sotsialno-psikhologicheskie mekhanizmy formirovaniya sotsialnoy identichnosti lichnosti.** *Mir Rossii. Sotsiologiya. Etnologiya*, 4(3-4), 158-181.
- Yankova, Veneta (2019). "Historical Memory of Tatars in Bulgaria and in Lithuania–Comparative Aspects1". **Yearbook of Balkan and Baltic studies içinde.**
- Yıldırım, Zafer (2016). **ABD-Ukrayna ilişkilerinde Rusya etkisi.** *Bilge Strateji Dergisi*, 8(14), 97-126.
- Zadorozhnyi, Aleksandr (2014). **Posledstviya anneksii Krymskogo poluostrova Rossiyskoy Federatsiyey dlya mezhdunarodnogo pravoporyadka.** *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 10(6), 292-296.
- Zara, Ayten (2018). **Kolektif travma döngüsü: Kolektif travmalarda uzlaşma, bağışlama ve onarıcı adaletin iyileştirici rolü** *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 21(3).
- Zengin, Ülkü Nur (2020). **Identity of Crimean Tatars.** *Bilig*(92), 163-184.
- Zeyd, Nasr Ebu ve Coşkun, Muhammed (2014). **Hermenötik ve Metin Yorumu.** *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46(46), 237-266.
- Zidkova, Marketa ve Melichar, Hynek (2015). **Crimean Tatars before and after the annexation of Crimea: Identity, societal security, and the prospects of violence.** *ALPPI Annual of Language & Politics and Politics of Identity*, 9, 87-112.



EKLER

Ek 1: Derinlemesine Mülakat Katılımcıları

K0	Cinsiyeti	Yaşı	Doğum yeri	Yaşadığı Yer	Meslek	Eğitim Durumu	Görüşmenin yapıldığı yer
K1	Kadın	58	Özbekistan	Sudak	Şahıs işletmesi sahibi	Y.Lisans mezunu	Çevrim içi
K2	Erkek	20	Kırım	Bursa	Lisans öğrencisi (BTÜ)	Lise mezunu	Çevrim içi
K3	Kadın	65	Özbekistan	Simferopol	Emekli	Lisans mezunu	Çevrim içi
K4	Kadın	48	Özbekistan	Sudak	Aşçı	Lisans mezunu	Çevrim içi
K5	Kadın	62	Özbekistan	Simferopol	Üniversite hocası	Doç.Dr.	Çevrim içi
K6	Erkek	53	Özbekistan	Simferopol	Mühendis	Y.Lisans mezunu	Çevrim içi
K7	Erkek	29	Kırım	Trabzon	Yazılım geliştiricisi	Lisans mezunu	Yüz yüze
K8	Kadın	20	Kırım	İstanbul	Lisans öğrencisi (İÜ)	Lise mezunu	Çevrim içi
K9	Kadın	45	Özbekistan	Feodosiya	Yaşlı bakıcısı	Lisans öğrencisi	Çevrim içi
K10	Erkek	28	Kırım	Trabzon	Mühendis	Y.Lisans mezunu	Yüz yüze
K11	Erkek	35	Özbekistan	Sudak	Gayrimenkul danışmanı	Y.Lisans mezunu	Çevrim içi
K12	Erkek	18	Kırım	Trabzon	Lisans öğrencisi (KTÜ)	Lise mezunu	Yüz yüze
K13	Kadın	18	Kırım	İstanbul	Lisans öğrencisi (İÜ)	Lise mezunu	Çevrim içi
K14	Erkek	25	Kırım	İzmit	Tercüman	Lisans mezunu	Çevrim içi
K15	Erkek	35	Özbekistan	Sudak	Diş hekimi	Lisans mezunu	Çevrim içi

Ek 2: Derinlemesine Mülakat Görüşme Formu

I. Aile Tarihi ve Yaşam Öyküsü: Katılımcı yakın tarihini nasıl kurguluyor?

- Doğum Yeri ve Ev (Kırım'da mı doğdu / Türkiye'de mi? Yoksa Türkiye'ye mi taşındı? Taşınma nedenleri/ ne zaman oldu?)
- Mevcut İkametgâhı ve Yaşadığı Yer
- Anne – babası – kardeşleri
- Eş ve çocuklar
- Büyükanne – büyükbaba ve onlarla olan ilişki
- Aile ağacı ve evde yaşayan kişiler
- Çocukluk anıları
- Okul ve iş hayatı

II. Kültürel Mirasın İletişimi: Kırım Tatar Kültürünün Aktarımı

- Özel günler, tatil günleri
- Bayramlar, beşik toy, sünnet düğünleri, cenaze törenleri
- Söz kesim, ağır nişan, nişan duası, Kırım Tatar kadınlarının çeyizleri, düğün (toy), evlilik
- Dini ritüeller
- Evde bulunan kitaplar, gazeteler, dergiler
- Günlük hayat / Giyim-kuşam / Yemekler
- Şive (Çöl-Noğay / Ortayolaq-Tat / Yalıboylu) / Anadil ve kullanım sıklığı
- *Qırımlı* mı, yoksa Kırım Tatarı mı?
- Kırım Tatarların bayrağı
- Folklor/ müzik/ kültürel enstrüman / Qaytarma ve Tım- tım dansları
- Kırım Tatar Milli Marşı- Ant Etkenmen
- Sanat ve edebiyat
- Tarım, ticaret, el sanatları
- Masallar, ninniler, tekerlemeler, ağıtlar, türküler
- Evin iç mimarisi

III. Coğrafya, Mekânlar, Toplumsal Topografya: Hatıralardaki Kırım

- Kırım ne anlam ifade ediyor?
- Kendi hatırasındaki Kırım
- Kırım'a en son gidilme tarihi
- Bahçesaray'ın ve Han Sarayı'nın önemi
- Kırım'daki tarihi ve mimari yapılar
- Kırım'daki Okullar, Medreseler, Eğitim Kurumlarının Rolü

Ek 2: (Devamı)

- Etnografik müzeler (Kırım Tatar Kültürel ve Tarihi Miras Müzesi, Derviş evi vs.)
- Kırım'ın Doğası, Manzaraları, İklimi ve Coğrafi Özellikleri

IV. Hatıralar: Katılımcı toplumsal travmayı nasıl yorumluyor?

- 1944'teki Sürgün Kararıyla İlgili Görüşler ve Kırım Tatarlarının Kırım'a Dönüşü: Mekânsal Ayrımına İlişkin Düşünceler
- 2014 Kırım'ın İlhakı ve 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı: Bireysel Etkiler Üzerine
 - Toplumsal hafıza
 - Travma ile ilişkilendirilen hikâyeler
 - Unutmak veya unutmamak
 - Affetmek
 - Nostalji
 - Hayaller, umutlar ve geleceğe yönelik düşünceler

V. Görüşme Bilgi Kartı

Proje Kodu	
Görüşülen kişinin adı ve soyadı	
Cinsiyeti	
Doğum tarihi ve yeri	
Medeni durumu	
Mesleği	
Eğitim durumu	
Yaşadığı yer	
Anadili seviyesi	
Görüşmeyi yapan	
Görüşme tarihi	
Fiziki koşullar (ses kaseti veya video kaseti) ve yer no'ları	
Kullanım durumu	Görüşmeye açık veya kapalı

Ek 3: Etik Kurul Onayı



HİZMETE ÖZEL

T.C.

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hukuk Müşavirliği

11.06.2025 13:53
E-82554930-050.01.04-663768
85327869



Sayı : E-82554930-050.01.04-663768
Konu : 57 No.lu 22 Sayılı Etik Kurul Kararı (Liliia
MAKHSUDOVA)

11.06.2025

Sn.Liliia MAKHSUDOVA

İlgi : 04.06.2025 tarihli ve E-26014373-050.01.04-662520 sayılı yazı.

KTÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Gülmelek DOĞANAY'ın akademik danışmanlığında, Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi 432674 Liliia MAKHSUDOVA'nın yürüttüğü "Kırım Tatarlarında Toplumsal Hafıza: Sürgün İşgal ve Savaş" başlıklı yüksek lisans tez çalışması kapsamında gerekli olan Etik Kurul incelemesi yapılmış ve başvurunuza onay verilmiştir.
Bilgilerinize ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ali TEMİZ
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Doğrulama Kod: F687424B-D1EE-432D-932E-154E9CF9A972 **Bu belge güvenli elektronik imza ile onaylanmıştır.** **HİZMETE ÖZEL** Doğrulama Adres: <https://www.turkiye.gov.tr/karadeniz-teknik-universitesi-ebys>

61080 – Trabzon /
TÜRKİYE
Tel:

Faks:

www.ktu.edu.tr

Ayrıntılı Bilgi İçin İrtibat
Gazal TERKEŞ

Sayfa
1 / 1



ÖZGEÇMİŞ

Liliia MAKHSUDOVA, ilk ve orta öğrenimini Simferopol’de tamamladı. Liseden sonra Türkiye Bursları programı kapsamında burs kazandı ve 2023 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nü başarıyla bitirdi. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladı.

MAKHSUDOVA, İngilizce, Rusça ve Ukraynaca’yı çok iyi derecede bilmektedir.

